

UPA

= STRATEGIC AFFAIRS =

September 2020

Vol. 1 No: 1

ULUSLARARASI
POLİTİKA AKADEMİSİ

UPA Strategic Affairs is the academic journal published by UPA
(<http://politikaakademisi.org>).

Owner: Assoc. Prof. Ozan ÖRMECİ

Editor in chief: Dr. Deniz TANSİ

<http://politikaakademisi.org/upa-strategic-affairs/>

UPA STRATEGIC AFFAIRS

UPA Strategic Affairs is an open access, peer-reviewed online (electronic) academic journal that is published twice in a year.

UPA Strategic Affairs is established in September 2020 by the founders of UPA (Uluslararası Politika Akademisi-International Political Academy), a well-known foreign policy initiative in Turkey.

UPA Strategic Affairs encourages all Social Sciences scholars, students, and researchers to send their scientific articles for publication.

Aims and Scope:

UPA Strategic Affairs aims to appeal to a wide scholarly audience by welcoming all Social Sciences works without a geographic or topic-based limitation.

UPA Strategic Affairs publishes theoretical, methodological, and research-based articles in addition to original op-eds and book reviews.

UPA Strategic Affairs publishes only Turkish and English articles.

All published articles are archived in UPA website (<http://politikaakademisi.org>).

UPA Strategic Affairs will take necessary steps to be cited in Turkish and international indexes.

Editorial Board:

Owner: Assoc. Prof. Ozan ÖRMECİ

Editor in chief: Dr. Deniz TANSİ

Editors:

- Dr. Ayşe YARAR
- Dr. Gamze HELVACIKÖYLÜ
- Dr. Begüm BURAK
- Güney Ferhat BATI
- Yağmur BAHRAM
- Ahmet CEYLAN
- İsa USLU
- Tülin AVCU
- Onur BİGAÇ
- Serdar ÇUKUR
- Yusuf ERTUĞRAL
- Oğuzhan MANİOĞLU
- Nisa MAMMADOVA
- Gülçin Sağır KESKİN
- Neriman TUNBUL
- Ercan TUTAR

Editorial & Advisory Board:

Prof. Ali Vahit TURHAN

Prof. Mensur AKGÜN

Prof. Cristiana CRISTUREANU

Prof. Adnan ŞİŞMAN

Prof. Süha ATATÜRE

Prof. Hasret ÇOMAK

Prof. Hasan ÜNAL

Prof. Sefa ÇETİN

Prof. H. Tarık OĞUZLU

Prof. Hüseyin GÜL
Prof. Aykut ARIKAN
Prof. Ulvi KESER
Prof. Uğur ÖZGÖKER
Prof. Hüseyin IŞIKSAL
Prof. Hüsamettin İNAÇ
Prof. Şaban Halis ÇALIŞ
Prof. Ghadir GOLKARIAN
Prof. Levent ÜRER
Prof. Mesut Hakkı CAŞIN
Prof. Ahmet TALİMCİLER
Assoc. Prof. Ozan ÖRMECİ
Assoc. Prof. Hakan Mehmet KİRİŞ
Assoc. Prof. Göktürk TÜYSÜZOĞLU
Assoc. Prof. Oytun MEÇİK
Assoc. Prof. Giray FİDAN
Assoc. Prof. Murat ÖNSOY
Assoc. Prof. Şebnem UDUM
Assoc. Prof. Gürol BABA
Assoc. Prof. Nikos CHRISTOFIS
Assoc. Prof. Beata PISKORSKA
Assoc. Prof. Ariel González LEVAGGI
Assoc. Prof. Fahri ERENEL
Assoc. Prof. Faruk KALAY
Assoc. Prof. Okechukwu Lawrence EMEAGWALI

Assoc. Prof. Yusuf ÇINAR

Assoc. Prof. Mehmet Fatih DOĞRUCAN

Dr. Deniz TANSİ

Dr. Sina KISACIK

Dr. Hasibe ŐAHOĐLU

Dr. OĞuzhan GÖKSEL

Dr. Ahmet ÖZCAN

Dr. Songül MİFTAKHOV

Dr. Ayşe Deniz ÜNAN GÖKTAN

Dr. Melek YURDAKUL

Dr. Furkan KAYA

Dr. Mustafa Murat YURTBİLİR

Dr. Sezgin MERCAN

Dr. Volkan İPEK

Dr. Michael WUTRICH

Dr. Maxime GAUIN

Dr. Ahmet İlkay CEYHAN

Dr. Cenk ÖZGEN

Dr. Aurélien DENIZEAU

Dr. Enver GÜLSEVEN

Dr. Özker KOCADAL

Dr. Matthew WEISS

Dr. Matthew S. COHEN

Dr. Nikolaos STELYA

Dr. Elnur İSMAYIL

Dr. Eren Alper YILMAZ

Dr. Barzan Jawhar SADEQ

Dr. Ayşegül DOĞRUCAN

Dr. Monique SOCHACZEWSKI

Dr. Ayhan KOÇ

Instructions for Authors:

UPA Strategic Affairs accepts articles with the condition of having maximum 15 % similarity score.

Length limit for articles is 15,000 words; inclusive of the Abstract, References, and Footnotes. There is no other specific page limit for articles.

UPA Strategic Affairs encourages authors to use American style spelling.

Authors should submit their full articles to upastrategicaffairs@gmail.com / ozanormeci@gmail.com / dtansi@gmail.com.

Articles should comply with the format rules.

Articles are going through blind review process by two different scholars. Only articles having 2/2 acceptance are published in *UPA Strategic Affairs*. In case of "minor revision" decisions, editors of the journal are given chance to decide.

Format:

Margins: All margins should be 2.5 cm (1 inch).

Main title: Main title should be Times New Roman in size 14 pt font with all capital letters, centered, and Bold format.

Author names: Author names should be added below the main title (align text right) without academic titles. Academic titles and affiliated institutions should be mentioned below as the first footnote and with an e-mail address.

Abstract: Begin your chapter with an abstract part that summarizes the content of the chapter in 100 to 250 words. Abstract should be written in Times New Roman 12 pt size.

Keywords: Maximum 5 keywords to be written after the abstract. Keywords should be Times New Roman 12 pt size and in Italics.

Alignment: Alignment should be justified. First lines should not start from inside.

Font: Use Times New Roman font in size 12 pt with 1.5-line spacing. Use 0 pt before and 6 pt after each paragraph in writing.

Subheadings: Each article should have Introduction and Conclusion parts. Introduction and Conclusion parts should not be numbered. The number of subheadings should not exceed 6. Subheadings should be numbered as 1., 2., 3.; 1.1., 1.2., 1.3.; 1.1.1., 1.1.2., 1.1.3. etc. Subheadings should be written in size 12 pt with Bold letters with only first letters as capital.

Double-quote: Double-quote (“...”) should be used for emphasized words or quoted sentences. In using double-quote, Italics should be used for the text in quote.

Italics: Journal, book, newspaper names as well as foreign words should be written in Italics both in running text and at the Bibliography part.

Tables and Graphics: Tables and graphics should be numbered as Table I, Graphic II etc. with Roman letters and Bold Times New Roman 12 pt size. Table and Graphic number should be written above.

Referencing:

Footnote style is used for referencing.

References are indicated within the text by a footnote and then given/explained in detailed at the bottom of the page.

Footnotes should be placed at the end of the relevant sentence (after the full stop) with superscript Arabic numerals.

Footnotes can be inserted in Microsoft Word by clicking on Insert Footnote from the References tab. Each footnote ends with a full stop.

Page referencing should be “p.” for single pages and “pp.” for multiple pages.

Books:

Standard Bibliography: Author last name, Author first name (Publication year), *The Name of the Book*, Place of publication: Publication Company.

Standard Footnote first use: Author first name Author last name (Publication year), *The Name of the Book*, Place of publication: Publication Company, pp. 12-13.

Standard Footnote second use: Author first name Author last name (Publication year), *The Name of the Book*, pp. 12-13.

Standard Footnote consecutive use: *ibid.*, pp. 12-13.

Multiple Authors Bibliography: Author last name, Author first name & Author last name, Author first name & Author last name, Author first name (Publication year), *The Name of the Book*, Place of publication: Publication Company.

Multiple Authors Footnote first use: Author first name Author last name & Author first name Author last name & Author first name Author last name (Publication year), *The Name of the Book*, Place of publication: Publication Company, pp. 1-4.

Multiple Authors Footnote second use: Author first name Author last name et al. (Publication year), *The Name of the Book*, pp. 1-4.

Multiple Authors Footnote consecutive use: *ibid.*, pp. 1-4.

Articles:

Standard Bibliography: Author last name, Author first name (Publication year), “The Name of the article”, *The Name of the journal*, Vol. 3, No: 5, pp. 10-32 (full article).

Article Footnote first use: Author first name Author last name (Publication year), “The Name of the article”, *The Name of the journal*, Vol. 3, No: 5, p. 7 (cited page only).

Article Footnote second use: Author first name Author last name (Publication year), “The Name of the article”, p. 7 (cited page only).

Article Footnote consecutive use: *ibid.*, p. 7.

Multiple Authors Bibliography: Author last name, Author first name & Author last name, Author first name & Author last name, Author first name & Author last name, Author first name (Publication year), “The Name of the article”, *The Name of the journal*, Vol. 3, No: 5, pp. 10-32 (full article).

Multiple Authors footnote first use: Author first name Author last name & Author first name Author last name & Author first name Author last name & Author first name Author last name (Publication year), “The Name of the article”, *The Name of the journal*, Vol. 3, No: 5, p. 7 (cited page only).

Multiple Authors footnote second use: Author first name Author last name et al. (Publication year), “The Name of the article”, *The Name of the journal*, p. 7 (cited page only).

Multiple Authors footnote consecutive use: *ibid.*, p. 7.

Newspapers:

Editorial: *New York Times Editorial* (2015), “The name of the article”, 23.07.2010 (exact date of publication), p. 5.

Untitled: *Los Angeles Tribune* (2012), “The name of the article/news”, 23.07.2010 (exact date of publication), p. 13.

Written by a specific columnist/reporter: Name of the reporter/columnist (Publication year), “The name of the article/news”, 23.07.2010 (exact date of publication), *Name of the newspaper*, p. 3.

Internet archives: *Name of the reporter/journalist/journal* (Year of publication), “The name of article/news”, 23.07.2010 (exact date of publication), *Name of the newspaper*, Date of Accession: DD/MM/YYYY from <http://www>. (full URL).

Institutions & Organizations:

Name of the Institution, “The name of the page”, 23.07.2012 (Page last modified), Date of Accession: DD/MM/YYYY from <http://www>. (full URL).

Contact

E-mail: upastrategicaffairs@gmail.com / ozanormeci@gmail.com / dtansi@gmail.com

Twitter: <https://twitter.com/UPAkademisi>

FOREWORD

Uluslararası Politika Akademisi, International Political Academy in English, is an academic initiative that was established by me and a few of my students at Uşak University in 2012. The project's aim was defined as “to inform students and academics about the global political developments and to raise academics and experts who would contribute to the solution of political problems in a globalized age”. The motto of UPA was chosen as “Your window opening to the world”.

UPA started to its academic activities in 2012 with an amateurish spirit, limited budget, and young and inexperienced staff. However, as years went by, many members of our young team became academics holding positions and regional or thematic experts. As part of UPA authors' work, many books specialized in Turkish Foreign Policy and Global Politics were published by Turkish locals and international publishers. Moreover, we now have a group of authors/columnists that have academic expertise in different areas or themes. That is why, as of 2020, we have decided to publish a new international academic journal, *UPA Strategic Affairs*, to make use of our authors' expert knowledge and long years of experience in teaching, researching, and publishing.

Our aim is to make *UPA Strategic Affairs* a professional academic journal appealing to academics, experts, security bureaucracy professionals, and politicians. The journal will be open to all articles relating to different branches of Social Sciences, but our focus will be Political Science and International Relations. The journal -from its first day- is aimed at providing a global perspective, not just appealing to the Turkish audience. That is why, there could be articles in this journal whose ideological and political position will contradict each other. As long as articles reach a high-quality academic and ethical standard, all views are welcomed in *UPA Strategic Affairs*.

For the first issue of the journal, we decided to publish 6 original articles. All articles are reviewed by minimum two referees and passed through ethical standards (maximum 15 % quotation rate is allowed according to Turnitin program). The only English article of the first issue is written by me and edited by a team of American students (Nelia Koontz, Michael Moran, Josh Carpenter, and Griffin Judy) with the help of Professor Russel Hirst from the University of Tennessee Knoxville who arranged the proofreading and editing process as homework for his class. Turkish articles are edited by me.

Unfortunately, due to bureaucratic procedures in Turkey, we must wait to get into academic indexes. So, the first issue of the journal will be published as a non-indexed magazine. But starting from our second issue, we will do our best to enlist the journal in academic databases. Our aim is not limited to Turkish academic indexes; since the journal will be listed as an international publication, we are planning to apply for international indexes as well.

Last but not least, I should state that achieving many things with a small and young team was/is not easy and I am proud of what we have done so far. I also believe that our achievements will grow further thanks to our globalized and peaceful perspective and international connections.

Assoc. Prof. Dr. Ozan ÖRMECİ

September 28, 2020

TABLE OF CONTENTS

Foreword.....	1
Table of Contents.....	3
<i>Körfez Savaşı ve Irak'ın 2003 Yılındaki İşgaline Yönelik Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı</i>	
Onur BİGAÇ.....	4
<i>20. Yüzyılın İlk Yarısında Filistin Topraklarındaki Anlaşmazlığa Yönelik Birleşik Krallık'ın Siyasi Etkilerinin İncelenmesi</i>	
Alparslan ULUHAN.....	15
<i>Typology of Crises in Turkish-American Relations A Study of Eight Cases</i>	
Ozan ÖRMECİ.....	32
<i>Kopenhag Okulu'nun Güvenlikleştirme Teorisi Bağlamında ABD'nin Irak Politikası: 2000-2008</i>	
Serdar ÇUKUR.....	51
<i>Balkanlarda Yugoslavya'nın Dağılması ve Dayton Barış Antlaşması</i>	
Güney Ferhat BATI & Neriman TUNBUL.....	73
<i>Doğu Akdeniz'deki Enerji Temelli Askeri Güvenlik Gelişmelerinin Türkiye'nin Doğu Akdenizli Komşuları ve Küresel Güçlerle Olan İlişkilerine Yansımaları</i>	
Sina KISACIK & Gamze HELVACIKÖYLÜ.....	85

KÖRFEZ SAVAŞI VE IRAK'IN 2003 YILINDAKİ İŞGALİNE YÖNELİK AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YAKLAŞIMI

Onur BİGAÇ¹

Öz: Avrupa Birliği'nin Körfez Krizi ve Irak'ın 2003 yılında ABD tarafından işgal edilmesine yönelik politikası, AB'nin yaşadığı temel sorunların bir yansıması gibidir. Ekonomik alanda elde ettiği başarıyı ortak bir Avrupa güvenlik ve dış politikası oluşturmakta yakalayamayan AB, Irak Krizi boyunca kendi içerisinde görüş ayrılıkları yaşamış, zaman zaman da Atlantik ortağı ABD ile görüş ayrılıklarına düşmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, Körfez Savaşı, Irak'ın İşgali, AB'nin Ortadoğu Politikası, AB'nin Dış Politikası.*

¹ Uluslararası Politika Akademisi (UPA) yazarı, araştırmacı.

E-mail: onrbigac@gmail.com.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5586-367X>.

THE EUROPEAN UNION'S RESPONSE TO THE GULF CRISIS AND THE 2003 INVASION OF IRAQ

Abstract: The European Union's policy towards the Gulf Crisis and the 2003 Iraq invasion by the United States reflects its main problems. Although the European Union gained successful economic results, it could not achieve the same results establishing a common foreign and security policy. During the Iraq Crisis, the EU experienced internal disagreements and occasionally sided on dissenting positions with its Atlantic partner, the United States.

Keywords: *European Union, Gulf War, The Invasion of Iraq, European Union's Middle East Policy, EU's Foreign Policy.*

Giriş

Avrupa'nın Körfez Krizi sırasında takındığı tutumu analiz etmeden önce, ABD'nin Ortadoğu politikasının dayanağını oluşturan temel faktörleri bilmekte fayda bulunmaktadır. ABD'nin Ortadoğu politikası incelendiğinde, üç temel unsurun varlığı dikkat çekmektedir. Bunlar, ABD'nin bölgedeki çıkarlarını ifade eden üç hedeftir. İlk olarak, bölgenin sahip olduğu her türlü zenginlik, yeraltı kaynağı ve stratejik noktaların ABD'ye karşıt bir gücün kontrolüne girmesinin önlenmesi öncelikli bir hedef olarak belirlenmiştir. İkinci hedef, bölgedeki petrol ve doğalgaz kaynaklarının ABD ve onun Avrupalı müttefiklerine uygun şekilde piyasalara arz edilmesi ve sorunsuz şekilde nakledilmesi şeklinde ortaya konulmuştur. Üçüncü temel hedef ise, İsrail'in varlığının devamını ve güvenliğini sağlamaktır. Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak, 1990'lardan itibaren, ABD'nin bu üç politika hedefi doğrultusunda Amerikan emperyalizminin baş hedeflerinden biri olmuştur.²

Soğuk Savaş dönemi boyunca, Irak, ağırlıklı olarak Sovyetler Birliği ile yakın ilişki içinde olmuştur. Özellikle Irak'ta yapılan 1958 ihtilali sonrası iktidara gelen Baas Partisi, dış politika tercihini 1980'li yıllara kadar Sovyetlerden yana kullanmıştır. İki ülke arasında askeri, ticari ve teknoloji transferine yönelik işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. 1980'li yıllardan itibaren başlayan ABD-İrak yakınlaşmasının sebebi ise, İran'da 1979 yılında yaşanan İslami Devrim'dir. Bu yakınlık, İran-İrak Savaşı (1980-1988) boyunca devam etmişse de, bunun stratejik bir yakınlaşmadan ibaret olduğunu ve derin bir ortaklık içermediğini belirtmek gerekmektedir. Nitekim İran-İrak Savaşı biter bitmez, iki ülke arasındaki ipler yeniden gerilmiş ve Irak'ın 1990'da Kuveyt'e girmesi ile de tamamen kopmuştur.³

1. Körfez Savaşı ve Avrupa

İrak'ın Kuveyt'e girmesi, Irak yönetimi tarafından birtakım tarihsel temellere dayanarak izah ediliyordu. Bu tarihsel temel, Kuveyt topraklarının Osmanlı döneminden beri Basra eyaletinin bir parçası olması ve İngilizlerin Ortadoğu'da gücü dağıtmak adına Kuveyt adında bir ülke icat etmesi olarak sıralanabilir. O tarihe kadar da birçok kez iki ülkenin birleşmesi konusu gündeme gelmişti. Fakat Saddam Hüseyin, bu işin konjonktürel şartlarının o dönemde

² Ramazan Gözen (2006), "ABD'nin Irak'ı İşgali: Yeni Muhafazakar/ Demokratik Emperyalist Bir Proje", içinde *II. Körfez Savaşı*, Mehmet Şahin & Mesut Taştekin (ed.), Ankara: Platin Yayınları, ss. 29-66.

³ A.g.e.

oluşturduğunu düşünüyordu ve 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'e girerek, buranın Irak'ın 19. ili olduğu dünyaya açıkladı.⁴

İyi donatılmış Irak kuvvetleri Kuveyt'e girer girmez, BM Güvenlik Konseyi acil olarak toplantıya çağrıldı. Güvenlik Konseyi, Irak'ı işgalden dolayı kınayan ve işgalin sona ermesini talep eden 660 sayılı kararını bu toplantıda aldı.⁵ Aynı gün, o Avrupa Topluluğu (AT), içeriği BM'nin 660 sayılı kararı ile aynı olan, Irak'ın kınandığı ve işgalin derhal sona erdirilmesi gerektiğini belirten açıklamayı yaptı. 4 Ağustos 1990'da yapılan ikinci bir açıklama ile de, AT, “doğrudan ya da dolaylı olarak Kuveyt'e ait olan varlıkları korumak için” Irak ve Kuveyt'e ambargo uygulayacağını açıkladı. Bu kapsamda, birçok önemli tedbir de getirildi. Bunlardan ilki, Irak ve Kuveyt'ten petrol alımının sona erdirilmesiydi. İkinci olarak, Topluluk sınırları içerisindeki Irak'a ait varlıklar donduruldu. Bunlarla birlikte, Irak'a silah ve askeri ekipman satışının durdurulması ve askeri-teknik işbirliğinin askıya alınması kararlaştırıldı. Son olarak, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nin⁶ Irak'a uygulamasının askıya alındığı bildirildi. 10 Ağustos 1990 tarihli 662 sayılı BM kararında ifade edilen, Kuveyt'in ilhakının uluslararası hukuka aykırılığı nedeniyle hükümsüz ve yok hükmünde sayılması kararı AT tarafından da benimsenmiş ve AT Kuveyt'in ilhakını reddettiğini açıklamıştır. Yine BM'nin krize yönelik olarak öncü bir rol alması, AT tarafından memnuniyetle karşılanmış, AT de daha fazla dayanışma için taahhütte bulunmuştur. Hatta Avrupalı liderler, sorunun çözümü için Arap liderlerle görüşüp tartışabileceklerini beyan etmişlerdir. Bununla birlikte, kriz nedeniyle Irak ve Kuveyt'ten kaçan mültecilere harcanmak üzere AT bünyesinde bir fon ayrılması da karara bağlanmıştır.⁷

Irak'ın Kuveyt'i işgalini sürdürmesi ve daha önce buna yönelik alınmış BM kararlarına uymaması nedeniyle, BM Güvenlik Konseyi, 678 sayılı kararı ile Irak'a işgali durdurması ve uluslararası taahhütlerine uyması için 15 Ocak 1991'e kadar süre verilmiştir. Bu tarihe kadar Bağdat tarafından gerekli adımlar atılmadığı takdirde, BM üyesi ülkelere uluslararası barışın sağlanması noktasında tam yetki verildiği de yine bu kararla duyurulmuştur.⁸ Bu çağrının

⁴ Tayyar Arı (2008), *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Bursa: Mkm Yayıncılık, ss. 559-561.

⁵ Mehmet Emin Çağırın (2006), “2003 Savaşı Öncesi Irak'ın Uluslararası Statüsü içinde II. Körfez Savaşı”, Mehmet Şahin & Mesut Taştekin (ed.), Ankara: Platin Yayınları, ss. 1-28.

⁶ 1968 yılında UNCTAD-II Konferansı'nda resmiyete geçirilen bir anlaşmadır. Buna göre, gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerin kalkınabilmesi için gelişmiş ülkelerin bu ülkelere yapacağı ithalatlarda vergi kolaylıkları getirilerek, gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerin kalkındırılması amaçlanmıştır.

⁷ Donna G. Starr (1992), “An Analysis of European Political Cooperation During the Persian Gulf Crisis”, *Penn State International Law Review*, 10(3), ss. 443-460.

⁸ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, “Resolution 678, Iraq-Kuwait (29 November)”, Erişim Tarihi: 05.09.2020, Erişim Adresi: <http://unscr.com/en/resolutions/678>.

sonuçsuz kalması üzerine, 12 Ocak 1991 tarihinde, ABD Kongresi, BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararına dayanarak, gereken her türlü tedbiri alması için ABD Başkanı'nı yetkilendirmiştir. Bu süreçte, bu yetkiye dayanarak başlatılan Çöl Fırtınası Operasyonu (*Operation Desert Storm*), ABD tarafından oluşturulan uluslararası koalisyon tarafından icra edilmeye başlanmıştır.⁹

Körfez Savaşı'nın ilerleyen safhalarında, AT üyeleri arasında yaşanan görüş farklılıkları gün yüzüne çıkmıştır. Özellikle Saddam Hüseyin'in kuvvet kullanılmadan Kuveyt'ten çekilmeyeceği anlaşıldıkça, bu görüş farklılıkları daha belirgin hale gelmiştir. Bu aşamada, ülkelerin algıladıkları bireysel çıkarlar daha baskın hale gelmeye başlamıştır. Örneğin, Fransa, AT danışma ve istişare mekanizmalarını aşarak, BM 678 sayılı kararında Irak'a verilen sürenin dolmasından hemen önce Bağdat'a bir heyet yollamıştır. Yine İngiltere de, ABD tarafından oluşturulan askeri koalisyona katılma noktasında oldukça istekli davranmıştır. Fakat Almanya'nın yaklaşımı daha farklı şekilde olmuştur. Almanya, Körfez Krizi'nde daha uzlaşmacı bir tavırla hareket etmeyi tercih etmiştir. Çöl Fırtınası Operasyonu'na katılmayan Almanya, kendisine yöneltilen eleştirileri kırmak adına NATO üyesi Türkiye'ye 18 uçak yollamış ve müttefikleri için 5,5 milyar dolar fon ayırmayı taahhüt etmiştir. Avrupa'nın Körfez Krizi süresinde yaşadığı dağınıklık, bununla da sınırlı kalmamıştır. Irak'a verilen son tarih olan 15 Ocak 1991 tarihinden birkaç hafta önce düzenlenen Avrupa Parlamentosu toplantısında, barışçıl çözüm umudu varken herhangi bir askeri tedbirden kaçınılması gerektiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, 5 Avrupa Parlamentosu üyesinin ABD Kongresi'ne hitaben yazdığı mektupta, Avrupa'nın Körfez Savaşı'na yönelik karşıtlığının Avrupa hükümetlerinin algıladığından daha fazla olduğu vurgulanmıştır.¹⁰

Çöl Fırtınası Operasyonu 16 Ocak 1991'de başladığında, ABD, İngiliz ve Fransız savaş uçakları Irak ve Kuveyt'teki Irak Ordusu unsurlarını yok etmeye girişmişlerdir. Bununla birlikte, 1948 yılında kurulup 1984 yılında aktive edilerek Avrupa güvenlik politikasına entegre edilmeye çalışılan Batı Avrupa Birliği (BAB) de, Avrupalıların Körfez'deki deniz kuvvetlerini koordine ederek operasyona katkı sağlamıştır. 23 Şubat 1991'de Çöl Fırtınası Operasyonu'nun kara ayağı başlamış; fakat Irak birliklerinin hızlıca teslim alınması ile bu safha oldukça kısa sürmüştür. ABD Başkanı George Bush, sahada alınan sonuçlar neticesinde 27 Şubat'ta ateşkes ilan edilmesine karar vermiştir. Savaşın sona ermesinin ardından, Irak'ta yaşanan Şii ve Kürt isyanlarına yönelik Bağdat hükümetinin yaptığı şiddetli müdahaleler de

⁹ Tayyar Arı (2008), *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s. 576.

¹⁰ Donna G. Starr (1992), "An Analysis of European Political Cooperation During the Persian Gulf Crisis", ss. 443-460.

AT ülkelerinin ilgilendiği konular arasında olmuştur. Bu dönemde özellikle İngiltere tarafından 8 Nisan 1991’de Lüksemburg’da düzenlenen Zirve toplantısında, Kuzey Irak’ta bulunan Kürtlerin can güvenliğini sağlamak ve güvenli bölge oluşturmak adına buraya bir kuvvet konuşlandırılması önerisi ABD tarafından da şiddetle desteklenmiştir.¹¹ Bu öneri, daha sonra, “Çekiç Güç” (*Provide Comfort*) olarak bilinen kuvvetin doğmasını ve Irak’ta Kürt varlığının özerklik kazanmasına giden yolun taşlarını döşemesi bakımından AT için oldukça kritik bir inisiyatif olmuştur.

2. Irak’ın İşgali: ABD-AB Yaklaşım Farklılığının Derinleşmesi

1990’lı yılların başından itibaren Irak’a uygulanan ambargonun yegâne sebeplerinden biri, Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak’ın kitle imha silahları bulundurduğu, bunları çeşitli füzelerle geliştirdiği ve bu silahların BM denetimine kapalı olması iddiasıydı. ABD, Irak’a amansız bir ambargo uyguluyor ve eğer ambargo kaldırılırsa Saddam Hüseyin’in petrol gelirlerini kitle imha silahlarının geliştirilmesi amacıyla kullanacağını iddia ediyordu. Fakat Irak’ta ABD’nin iddia ettiği gibi kitle imha silahları hiçbir zaman bulunamadı.¹² Zaten Birinci Körfez Savaşı’ndan sonra BM Güvenlik Konseyi eliyle Irak’a getirilen kısıtlama ve yaptırımlara bakıldığında, Irak’ın ikinci kez savaşla yüz yüze kalacağı görülmektedir.

1991 Körfez Savaşı’ndan sonra BM Güvenlik Konseyi’nin 687 sayılı kararı, Irak’ın savaş sonrası statüsünü belirleyen bir karar olmuştur. 29 Kasım 1990 tarihli bu karar, 3 ana bölümden oluşmaktaydı. Buna göre; Irak-Kuveyt sınırı, Irak’ın silahtan arındırılması ve tazminatlar bu kararın içeriğini oluşturmaktadır. 2003 işgaline de gerekçe olarak gösterilen kitle imha silahları meselesi, bu kararda, Irak’ın kimyasal ve nükleer silahları yasaklayan uluslararası anlaşmalara uyduğunu ilan etmeye zorlanması olarak tezahür etmiştir. Ayrıca bu düzenleme, Irak’ın tekrar askeri bir güç haline gelmesinin önlenmesi için sürekli olarak izleme mekanizmalarının devreye sokulmasını da içermektedir. Bu kapsamda, Irak’ın biyolojik ve kimyasal silahlar ve bu silahların üretim, ar-ge çalışmaları da dâhil tüm faaliyetlerden muaf olması, 150 km ve üzerindeki her türden balistik füze, bu füzelere ait parçalar, bu füzelerin tamir bakım işlemlerinin yapılabileceği her türden tesisin faaliyet göstermesinin yasaklanması, nükleer silah üretimine yönelik her türden faaliyet ve nükleer

¹¹ Donna G. Starr (1992), “An Analysis of European Political Cooperation During the Persian Gulf Crisis”, ss. 443-460.

¹² William L. Cleveland (2008), *Modern Orta Doğu Tarihi*, Çeviren: Mehmet Harmanlı, İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 569.

silah için gerekli tüm malzemelerin yasaklanması gibi tedbirler BM Güvenlik Konseyi tarafından yürürlüğe sokulmuştur.¹³

İzleme mekanizmaları kapsamında, Irak'ın askeri faaliyetlerinin izlenmesi için Güvenlik Konseyi, BM Özel Komisyonu (UNSCOM) adlı bir yapı kurmuştur. Bununla birlikte, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı da Irak'ta var olduğuna inanılan nükleer silahların denetimi için görevlendirilmiştir. UNSCOM'un yaptığı çalışmalar sonucunda, 1994 sonu itibariyle Irak'ta bulunan kimyasal silahların tamamı imha edilmiş ve ülkede biyolojik silaha rastlanmamıştır. UNSCOM Başkanı, Irak'ın artık komşularını tehdit edecek bir kapasitede olmadığını açıklamıştır.¹⁴ Bu bağlamda, ABD'nin Irak'ı işgaline gerekçe olarak sunulan kitle imha silahlarının varlığı tezi, aslında 1994 yılı itibariyle çökmüş bir suçlamadır.

Savaşa gerekçe olarak gösterilen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararına göre; ekipleriyle birlikte 27 Ocak 2003 günü Irak'a giden Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Başkanı Muhammed el-Baradei ve BM İzleme, Tespit ve Denetleme Komisyonu (UNMOVIC) Şefi Hans Blix tarafından verilen raporlar da, Irak'ta iddia edildiği gibi kitle imha silahlarının bulunmadığını ortaya koymaktaydı.¹⁵ Fakat buna rağmen, ABD, savaşa kararlıydı. Neticede, Irak, uluslararası kamuoyunun yoğun muhalefetine ve henüz BM denetçilerinin incelemesi sonuçlanmamasına rağmen, ABD'nin başını çektiği bir koalisyon tarafından işgal edildi.

Irak'ın işgali, hem AB içinde, hem de ABD ve AB arasında var olan derin görüş ayrılıklarını su yüzüne çıkardı. AB, savaş öncesinde ve sırasında iki farklı bloka bölünmüş bir görüntü vermekteydi. Bunlardan ilki, Almanya ve Fransa'nın başını çektiği savaş karşıtı blok, diğeri de İngiltere, İtalya, Portekiz ve İspanya'nın oluşturduğu ABD destekçisi ve savaş yanlısı bloktur. Savaş sonrası Irak'ın yeniden inşası meselesinde de bu ayrışma devam etmiştir. Fransa'ya göre, Irak'ın inşasında asli rolü Birleşmiş Milletler'in oynaması gerekmektedir. Fakat ABD, Birleşmiş Milletler'in önemli bir rolü olduğunu kabul etse bile, bunun sınırlı olduğunu savunmaktaydı.¹⁶

Avrupa Birliği'nin geçmişine bakıldığında, Avrupa içinde sık sık ortaya çıkan Avrupalı yaklaşım ile ABD ile daha fazla yakın olma eğilimleri arasındaki sürtüşmenin bu dönemde daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıktığına şahit olmaktayız. AB içinde ABD'den bağımsız

¹³ Mehmet Emin Çağırın (2006), "2003 Savaşı Öncesi Irak'ın Uluslararası Statüsü", ss. 1-28.

¹⁴ A.g.e.

¹⁵ Tayyar Arı (2008), *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, ss. 591-592.

¹⁶ Terry Young & Peggy Crawford (2004), "Hands Across the Atlantic?", *International Business & Economics Research Journal*, 3(1), ss. 89-96.

hareket etme eğilimleri zaman zaman Birlik içinde bölünmelere yol açmıştır. Örneğin, sonraki bölümde üzerinde durulduğu gibi, Körfez Krizi sırasında, AB, ABD'nin tezlerine karşı Sovyet tezlerine yakın bir tutum izlemiş, İngiltere ise bu yaklaşıma katılmamıştır. Ayrıca İngiltere, Fransa ve İtalya'ya ait birlikler Körfez Savaşı'nda fiilen yer alırken, Almanya savaşa fiili olarak katılmamıştır. Hatta AT Dönem Başkanı Jacques Boss, Körfez Savaşı sırasında verdiği bir demeçte, “ABD’yi dışlamayı amaçladıklarını” bile söylemiştir. Avrupa Toplulukları'nı Avrupa Birliği sıfatına eriştiren ve esasen ABD'nin Avrupa'daki etkinliğini azaltma beklentisi ile yazılan Maastricht Anlaşması ise bu hedefine ulaşamamış ve ABD'nin Avrupa'nın savunması üzerindeki başat rolü kabul edilmek durumunda kalmıştır.¹⁷ AB için var olan temel sorunlardan biri de, üye ülkelerin hükümet yapılarından kaynaklanmaktadır. Avrupa ülkeleri, serbest seçimler sonucu oluşan hükümetlerle yönetilmektedirler. Dolayısıyla, hükümetlerin politik eğilimine göre, Birlik içinde izlenen politikalar da zaman içerisinde farklılıklar gösterebilmektedir.

2003 Irak Krizi boyunca da, dönemin İngiltere Başbakanı Tony Blair'in sıklıkla vurguladığı “Atlantik ittifakı ile uyum içinde olunması gerektiği” düşüncesi ile dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın “çok kutuplu dünya” ve “Avrupa Birliği'nin ABD'nin gücüne karşı dengeleyici unsur olması gerektiği” görüşü arasında konumlanmalar oluşmuştur. İtalya, Portekiz, İspanya gibi ülkelerin yanı sıra, uzun yıllar Sovyet idaresi altında kalmış bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri de Blair'in savunduğu görüşü desteklediler. Chirac'ın görüşünü ise, Almanya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg gibi Avrupa ülkelerinin yanı sıra, Rusya ve Arap dünyasından birçok ülke destekliyordu.¹⁸ Özellikle dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Dominique de Villepin'in 14 Şubat 2003 günü toplanacak olan BM Güvenlik Konseyi öncesinde yaptığı açıklama, Paris'in ABD politikalarına ve Irak'ta savaş çıkarmaya dönük tüm girişimlerine karşı olduğunu vurgulaması bakımından oldukça önemlidir.¹⁹

21 Şubat 2003 günü Avrupa Konseyi tarafından yapılan açıklamada ise, tüm dünyayı tehdit eden silahlara karşı olunduğu, Irak'taki silahlanma meselesi ile ilgili tüm yetki ve sorumluluğun Birleşmiş Milletler'de olması gerektiği ve bu konuda Avrupa Birliği'nin tüm desteğinin Birleşmiş Milletler ile birlikte olduğu vurgulanmıştır. Yine bu açıklamada, BM Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararına atıf yapılmış ve sorunların barış içerisinde çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bağdat'a çağrı yapılan açıklamada, Bağdat yönetiminin

¹⁷ Beril Dedeoğlu (1996), *Adım Adım Avrupa Birliği*, İstanbul, Çınar Yayınları, ss. 130-131.

¹⁸ Terry Young & Peggy Crawford (2004), “Hands Across the Atlantic?”, ss. 89-96.

¹⁹ *The New York Times Editorial* (2003), “Statement by France to Security Council”, 14.02.2003, Erişim Tarihi 06.09.2020, Erişim Adresi: <http://www.nytimes.com/2003/02/14/international/middleeast/statement-by-france-to-security-council.html>.

BM denetçilerine yardımcısı olması ve onlarla silahsızlanmaya ilişkin işbirliği içinde bulunması gerektiği ve bunun kendileri için barışçıl çözüm adına son şans olduğu belirtilmiştir. Açıklamanın sonunda ise, Avrupa Birliği'nin tüm ortaklarıyla işbirliği içinde olduğu taahhüt edilirken, Amerika Birleşik Devletleri'ne özel olarak değinilmiş ve bilhassa Irak'ın silahsızlandırılması konusunda ABD ve AB'nin ortak çalışacağı ifade edilmiştir.²⁰

Avrupa Birliği'nin bu açıklaması, üzerinde durulmaya değer bir açıklamadır. Bu yaklaşım, AB'nin dış politikada birlik oluşturmada neden zorlandığı sorusuna iyi bir örnek olarak verilebilir. Açıklama, Bağdat yönetimine karşı tehditkâr ifadeler içermekte ve ABD ile ortak çalışma vaat etmektedir. Dolayısıyla, AB içinde her ne kadar ABD'den bağımsız hareket etme yanlısı düşünceler kuvvetli olsa da, kararların Birlik içerisinde mutabakatla alınmak zorunda olması, net tavır almayı engellemektedir. Buna yönelik olarak çeşitli önlemler alınmaya çalışılmış ve “yapıcı çekimserlik” ve “nitelikli oy çoğunluğu” gibi bazı yeni yöntemler de belirlenmiştir.²¹

AB'nin Irak Savaşı sırasındaki tutumunu anlamlandırabilmek için, onun dış politikasını belirleyen önemli bir adımı hatırlamak gerekmektedir. 1997 yılında imzalanarak 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması'nın Ortak Dış ve Güvenlik Politikası bölümüne eklenen bir madde, AB'nin Irak'ın işgaline karşı takındığı tutuma zemin oluşturan bir unsurdur. Bu ibare, “Ortak değerleri, temel çıkarları ve Birliğin bağımsızlığını ve bütünlüğünü BM Şartı ile uyum içinde korumak” şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca BM Şartı'nın hukuksuz güç kullanımını yasaklayan maddeleri AB'nin de temel değerleri olarak addedilmiş ve Irak Savaşı'nda AB'nin neden şiddetli şekilde askeri müdahaleye karşı çıktığı sorusunun cevabı aslında burada verilmiştir.²²

Sonuç

ABD'nin Ortadoğu'daki baskın rolüne karşılık, AB'nin iç mekanizmaları ve ülkelerin bireysel siyasal ajandaları nedeniyle ortak hareket etme sorunu, AB açısından Irak Krizi sırasında da ortaya çıkmıştır. AB ülkeleri içinde Atlantik İttifakı ile ilişkileri önceleyen klik ile Avrupalı yaklaşımı benimseyenler arasında yaşanan görüş ayrılığı, özellikle Irak'ın 2003 yılında ABD tarafından işgal edilmesi sürecinde daha görünür olmuştur. Birlik içinde Almanya ve Fransa'nın başını çektiği bir grup ülke Irak'ın işgaline ve savaş politikalarına şiddetle karşı

²⁰ Avrupa Konseyi (2003), “Extraordinary European Council Brussels”, Erişim Tarihi: 06.09.2020, Erişim Adresi: <http://www.consilium.europa.eu/media/20895/extraordinary-european-council-brussels-17-february-2003.pdf>.

²¹ Wojciech Lewandowski (2004), “The Influence of the War in Iraq on Transatlantic Relations”, *Sussex European Institute*, Working Paper no: 79, ss. 7-8.

²² A.g.e., ss. 7-8.

çıkarken, İngiltere'nin önderlik ettiği grup ABD yanlısı tutumunu işgal süreci boyunca sürdürmüştür. AB'nin dış politika ve güvenlik politikası belirlemede yaşadığı sorunlar, günümüzde de devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Arı, Tayyar (2008), *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Bursa: Mkm Yayıncılık.
- Avrupa Konseyi (2003), "Extraordinary European Council Brussels", Erişim Tarihi: 06.09.2020, Erişim Adresi: <http://www.consilium.europa.eu/media/20895/extraordinary-european-council-brussels-17-february-2003.pdf>.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, "Resolution 678, Iraq-Kuwait (29 November)", Erişim Tarihi: 05.09.2020, Erişim Adresi: <http://unscr.com/en/resolutions/678>.
- Cleveland, William L. (2008), *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çağırın, Mehmet Emin (2006), "2003 Savaşı Öncesi Irak'ın Uluslararası Statüsü", içinde *II. Körfez Savaşı*, Mehmet Şahin & Mesut Taştekin (ed.), Ankara: Platin Yayınları, Ankara: Platin Yayınları.
- Dedeoğlu, Beril (1996), *Adım Adım Avrupa Birliği*, İstanbul: Çınar Yayınları.
- Gözen, Ramazan (2006), "ABD'nin Irak'ı İşgali: Yeni Muhafazakar/ Demokratik Emperyalist Bir Proje", içinde *II. Körfez Savaşı*, Mehmet Şahin & Mesut Taştekin (ed.), Ankara: Platin Yayınları, ss. 29-66.
- Lewandowski, Wojciech (2004), "The Influence of the War in Iraq on Transatlantic Relations", *Sussex European Institute*, Working Paper no: 79, ss. 7-8.
- Starr, Donna G. (1992), "An Analysis of European Political Cooperation During the Persian Gulf Crisis", *Penn State International Law Review*, 10(3), ss. 443-460.
- *The New York Times Editorial* (2003), "Statement by France to Security Council", 14.02.2003, Erişim Tarihi: 16.09.2018, Erişim Adresi: <http://www.nytimes.com/2003/02/14/international/middleeast/statement-by-france-to-security-council.html>.
- Young, Terry & Crawford, Peggy (2011), "Hands Across the Atlantic?", *International Business & Economics Research Journal*, 3(1), ss. 89-96.

20. YÜZYILIN İLK YARISINDA FİLİSTİN TOPRAKLARINDAKİ ANLAŞMAZLIĞA YÖNELİK OLARAK BİRLEŞİK KRALLIK'IN SİYASİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Alparslan ULUHAN¹

Öz: Bu çalışmada, 20. yüzyılın ilk yarısında İngilizlerin Siyonist hareketi desteklemesinin altında yatan temel sebeplerin neler olduğu üzerinde durulacaktır. Buradan hareketle, Filistin topraklarına yönelik Siyonist iddianın arka planına, tarihsel çıkış noktalarına ve bu topraklar üzerindeki anlaşmazlığın kökenine kısaca değinilecek ve daha sonrasında iki siyasi figür üzerinden ve Balfour Bildirisi sürecinden yararlanılarak, mesele aydınlatılmaya çalışılacaktır. Bu hususta, İsrail'in devletleşme süreci ve bu noktada bazı siyasi aktörlerin nasıl kilit rol oynadığıyla birlikte, bu sürecin analizi ve sonuçları da bu çalışma için önemlidir. Filistin topraklarına büyük Yahudi göçleri ile birlikte gelişen olaylarla beraber Birleşik Krallık'ın bu süreçte Filistin politikasını, yine İngilizlerin, Arap milliyetçiliği ile Siyonizm arasındaki konumunu irdeleyerek çalışmak, bu makaledeki temel amaç olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Birleşik Krallık, Filistin, Siyonizm, İsrail, Balfour Bildirisi.*

¹ Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Ana Bilim Dalı Doktora Adayı.
E-mail: alparslanuluhan@outlook.com.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2032-7986>.

ANALYZING THE POLITICAL EFFECTS OF THE UNITED KINGDOM'S POLICY TOWARDS THE CONFLICT IN PALESTINE LAND IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Abstract: This study focuses on the main causes of the British support of the Zionist movement during first half of the 20th century. To expand on the focus, background information on the Zionist claim to Palestinian land, important historical points, and the conflict's origin will be briefly discussed. Then, the conflict will be clarified through the two political figures and the Balfour Declaration process. In this regard, Israel's stratification process, the analysis of the process, the results of the process and various political actors' significance to the process are important to this study. The main aim is to analyze the United Kingdom's Palestinian policy and the results from the migration to Palestinian territories by examining the British position between Arab nationalism and Zionism.

Keywords: *United Kingdom, Palestine, Zionism, Israel, Balfour Declaration.*

Giriş

Siyonist düşüncenin tarihteki gelişimi ve bu gelişime yol açan faktörlerle birlikte Filistin topraklarında İsrail'in devletleşmesine yol açan unsurların arka planının anlaşılması ve 20. yüzyılın ilk yarısında Filistin topraklarında yaşanan gelişmeler, özellikle de dönemin büyük gücü Birleşik Krallık'ın bölgeye yönelik dış politikasıyla analiz etmek, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada; İngilizlerin başta bölgesel (Levant coğrafyası) olmak üzere ticari/ekonomik stratejileri ile ikmal yollarına yönelik planları, geleceğe dönük siyasi ve ekonomik çıkar hesaplarının da mercek altına alınması ve bunların kombinasyonu dâhilinde İsrail'in devletleşme sürecinin nasıl bir çerçevede şekillendiği ve bu sürecin çıktılarının neler olduğu üzerinde durulacaktır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları içerisinde yer alan Filistin ve çevresinin çeşitli diplomatik, siyasi ve askeri hesaplara konu olması bakımından bu mesele bilhassa önem taşımaktadır.

Dünya Siyonist Teşkilatı'nın (WZO) kurulması ve özellikle bu çalışmada üzerinde durulacak isimlerden Chaim Weizmann'ın bu teşkilatın başına geçmesiyle birlikte, Birleşik Krallık ile Siyonistler arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası yaşamıştır. 1903 senesinde İngilizlerin Theodor Herzl'e verdiği Uganda topraklarında Yahudi Devleti vaadi ve bunun Dünya Siyonist Teşkilatı'nda kabul görülmemesinden Balfour Bildirisi'ne kadar olan süreçte bu konudaki gelişmelerin daha henüz diplomatik olarak evrilmediğini, ancak Balfour Bildirisi ve Sykes-Picot görüşmelerinin akabinde hızlı gelişmelere gebe olduğu görülür.² Her ne kadar İngilizler ile Fransızların Sykes-Picot görüşmeleri esnasında paylaşılması düşünülen topraklar içerisinde Filistin toprakları yer almamış olsa da, emperyalist devletler arasındaki mücadelenin etki ve çatışma alanının Akdeniz'in doğusu ve Afrika'nın kuzeyini de içine alan bir mücadeleye dönüşmesi ile bu mücadelenin Filistin boyutu ve özellikle bunun dinî jeopolitik boyutu, büyük güçlerin bir istismar alanına ve etki odaklı stratejik harp alanına dönüşmüştür. Bu anlamda, dolaylı tutum stratejisinin dünya siyasi tarihi arenasında birçok vaka örnekleri ile derinlemesine analiz edilip edilmemesi durumunun dışında, özellikle Filistin krizinin bu minvalde bir araştırma nesnesi olması önem teşkil etmektedir.

1. Siyonizm'in Ortaya Çıkışı ve Çatışmaların Kökeni

² Uriel Abulof (2016), "Zionism and Its Discontents: A Century of Radical Dissent in Israel/Palestine", *Journal of Ethnic and Radical Studies*, Cilt 39, Sayı: 13, ss. 2414-2416.

Siyonizm, özünde siyasal bir harekettir, ancak motivasyonu din esaslıdır. “Siyon” sözcüğünden doğan Siyonizm, Yahudi halkının “*tarihî yurtlarına dönüşü*” manasında Filistin’de bir Yahudi Devleti kurmayı amaçlayan siyasal hareketi tanımlamaktadır.³ Siyonizm hareketinin temel motivasyonunu Yahudilerin kendi kutsal metinlerine dayandırdığı teolojik unsurlar oluşturmaktadır. Ancak bu teolojik unsurlara burada detaylıca yer verilmeyecektir. Bunun dışında, kısaca tarihsel sürece değinmek, meselenin tarihsel gelişimini anlamakla beraber çalışmanın 20. yüzyılın ilk çeyreğinde gelişen olaylar ve bağımlı ve bağımsız değişkenlerle birlikte araştırma sorusunun cevabını holistik bir perspektifle ortaya koymak bakımından önemli görülmektedir.

Yahudilerin “*Yabancıların Hâkimiyeti Dönemi*” olarak adlandırdığı Kudüs’teki, adı Süleyman Mabedi olarak geçen tapınağın ikinci kez yıkılışından (M.S. 70) İsrail Devleti’nin kuruluşuna kadar (1948) olan sürece bakıldığında, bu dönemde Yahudilerin diasporalar halinde ve göçlerle yaşamlarını sürdürdükleri görülmektedir.⁴ Asimile olmadan, ancak siyasal anlamda bir örgütlenme ve bunun düşünce temelini de henüz mevcut olmadığı uzun bir dönemin ardından, Yahudiler, Siyonizm’in ortaya çıkışıyla beraber siyasal anlamda örgütlenme imkânı bulabilmişler ve Ortadoğu’da büyük bir ihtilafın kapısı açılmıştır. Kanlı çatışmalara yol açan bu ihtilafli sürecin oluşması, aynı zamanda dünya savaşları dönemine denk düşmüştür ve bölgedeki emperyalist güçlerin siyasetini de etkilemiştir. Bu noktadan hareketle, Filistin Sorunu’nun temelinde, Siyonistlerin Filistinli Arapların yaşadığı topraklar üzerinde hak iddia etmeleri olduğu düşünülmektedir. Ancak bu sorunun, temelde, çatışmanın tarafları arasında çözülebilir olup olmamasından ziyade, Filistinli Araplar ile Yahudiler arasındaki bu meseleye başta Birleşik Krallık (İngiltere) olmak üzere yabancı güçlerin müdahalesi, anlaşmazlığın kronik bir sürece evrilmesine yol açmış ve bölgeye müdahalelerin belki de en belirleyici ve en tartışmalı ilk örneğini oluşturmuştur.

Aslında bu uzlaşmazlığın tarihsel kökenleri çoğunlukla Yahudilerin bu bölgede en eski yerleşik topluluk olarak kendilerini görmelerine dayandırılmaktadır. Ancak daha öncesinde bu bölgede zaman içinde “*tüccar*” anlamına gelen Kenanlıların yaşadığı bilinmektedir. Hatta Kenanlıların burada gelişmiş bir sosyoekonomik sistemle şehir devletler kurduğu, ticaretle uğraştıkları ve ekonomik ve siyasal olarak dönemin Antik Mısır’ı tarafından kontrol

³ M. Lutfullah Karaman, “*Siyonizm*”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 01.08.2020, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyonizm>.

⁴ Sedat Kızıloğlu (2012), “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 1, Ocak 2012, s. 41.

edildiği bilinmektedir.⁵ Yahudi kökenli bir gazeteci ve 20. yüzyılın başlarında Siyonizm'in ABD'deki temsilcilerinden biri olan Jacob de Haas da, Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmeden önce, bu topraklarda Kenan ve Arami kavimlerinin izlerinin rastladığını belirtmiştir. Ancak bununla ilgili farklı görüşler ortaya atmıştır.⁶ Bunun öncesinde, Yahudiler, Mısır'da Firavun hükümdarlığı altında köle olarak çalışmışlar ve daha sonrasında Hz. Musa'nın öncülüğünde Mısır'dan ayrılarak kölelikten kurtulmuşlardır. Tevrat'da, bu zaman dilimi, "çıkış" anlamına gelen "Exodus" olarak isimlendirilmiştir. Bu nedenle, Yahudiler, Mısır'dan çıkmalarını ve özgürlüklerine kavuşmalarını evrensel bir sembol olarak görmektedirler. Tevrat'a göre, Yahudiler, ilk olarak Mısır'dan yola çıkarak Lübnan'ın Cenub vilayetine doğru yola çıkmışlar ve oradan Filistin topraklarına yerleşmişlerdir. İlk olarak Mısır'da yaşayan Yahudi kavmi, "Bereketli Hilal" olarak bilinen Mezopotamya ve Akdeniz kıyılarını kapsayan ve tarıma elverişli olan bu bölgeye göz dikmiş ve daha sonrasında burayı ana vatanları olarak kabul etmeye başlamışlardır.⁷ Aslında burası Filistin topraklarından daha büyük bir coğrafyayı kapsamaktadır. Ancak Filistin topraklarını asıl önemli kılan faktör, -hiç şüphesiz- Yahudiler için Kudüs'ün önemi olmuştur. Hz. Süleyman'ın Kudüs'te ilk Yahudi tapınağını inşa etmesinden ötürü, Yahudiler, burayı kutsal bir şehir olarak kabul etmektedirler. Daha sonrasında Asur İmparatorluğu'nun ve Bâbil Krallığı'nın istilasına uğrayan bu topraklar, Yahudilerin egemenliğinden çıkmış ve bu kutsal tapınak da yıkılmıştır. Bu dönem itibariyle, Yahudilerin "sürekli göç" dönemi başlamıştır. Perslerin Filistin topraklarına egemen olmasına kadar Yahudiler diasporalar halinde dünyaya yayılmış ve Perslerin bu topraklara hâkimiyetiyle geri dönüş sağlanmıştır.⁸ Roma İmparatorluğu'nun Filistin topraklarındaki hâkimiyeti döneminde de, Yahudiler, Roma baskısı altında yaşamışlar ve sonrasında birçok ayaklanmalar yaşanmıştır. Ayaklanmalar sonrasında Yahudiler yine defalarca göçe zorlanmıştır. Ancak Bâbil döneminde Yahudilerin sürgün edilmesi diaspora sürecinin

⁵ Ann E. Killebrew (2005), *Biblical Peoples and Ethnicity: An Archeological Study of Egyptians, Canaanites, Philistines, and Early Israel, 1300-1100 B.C.E.*, Atlanta: Society of Biblical Literature, s. 12.

⁶ Jacob de Haas 1934'te kaleme aldığı *Filistin'in Tarihi* adlı eserinde, 600'lü yıllarda Filistin'de yaşayanların kültürel olarak ve linguistik açıdan Arap olmalarının etnik olarak Arap oldukları anlamına gelmediğini, Kenanlılara dair yapılan ilk çalışmalardan birisi olarak atıf yaptığı dipnotta yararlanarak yazmıştır. Metin içinde bunu Kenanlı ve Arami göçlerinin Filistin'deki halkları oluşturduğunu belirtmiştir. Ancak bu halklardan Aramilerin (aynı zamanda Suriyeliler olduğunu belirtmiştir) ise, bir milliyet oluşturmadıklarını yazmıştır. Buradan hareketle de, Haas, ortaya koymaya çalıştığı fikirle, Filistin topraklarında Yahudilerden önce bir ulus yapısının olmadığını ve Yahudilerin bir ulus olarak bu topraklarda hak iddia etmesinin temellerini aktarmaya çalışmıştır. Daha fazla bilgi için bakınız; Jacob De Haas (1934), *History of Palestine: The Last Two Thousand Years*, New York: The Macmillan Company.

⁷ *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit* (1976), "Tekvin Bap 13", İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi.

⁸ Mâlike Bileydi (2005), "İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri (1948-2000)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, s. 44.

başlangıcı kabul edilir. Bu sürgünden sonra, Yahudilik, din anlayışıyla beraber yaşam tarzı olarak da şekillenmeye başlamıştır. Dolayısıyla, Siyonizm'in ortaya çıkışına kadar olan süreçte Yahudi yaklaşımının siyasal olmaktan ziyade kültürel olduğu görülür. Bunun temel sebebi, yukarıdaki bilgilerden de hareketle, sürekli sürgünlerle diasporalar halinde yaşayıp - her ne kadar geleneksel olarak güçlü aile bağları ve kendi hayatlarında din belirleyici rol oynasa da- Yahudilerin kendi içine kapanmaları ve egemen bir devlet ve din anlayışını siyasal olarak doktrinleştirememeleri olmuştur. Ancak bu durum, 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde değişim göstermeye başlayacaktır.

Roma İmparatorluğu işgalinden beri Filistin'den sürgün edilen Yahudilerin Avrupa'daki diasporaları, birtakım haklardan yoksun olarak yaşamlarını yüzyıllarca bu topraklarda sürdürmüştür. Toplumlar ve devletler tarafından ayrımcılığa maruz kalan Yahudilerin, bu nedenlerden ötürü 19. yüzyıla kadar örgütlü olarak siyasal bir yapı oluşturamadıkları söylenebilir. Örgütlü Siyonizm hareketi ise, 19. yüzyıl Avrupası'nın koşullarından doğmuştur. Bu ortamda, Yahudilerin hukuksal azatlıklarına yönelik düzenlemeler yürürlüğe konmuş; ancak Doğu Avrupa ve bilakis Rusya'da pogromlarla yani sistematik şiddet politikalarıyla Yahudiler göçe zorlanmış ve önemli bir kısmı da yeni kurulan ABD'nin topraklarına göçmüştür. Bu anlamda, Çarlık Rusyası'nın uygulamış olduğu bu politikalar Siyonizm'in oluşmasına ve güçlenmesine ortam hazırlamıştır denilebilir. Dolayısıyla, anti-Semitizm ilk olarak Rusya'da görülmeye başlanmıştır. Pogromların ardından Yahudiler ilk defa 1884'te "*Siyon Aşıkları*" adıyla örgütlenmişlerdir. İlk olarak Siyonist tezi ortaya koyan isim ise Polonyalı bir Yahudi olan Leo Pinsker olmuş ve kaleme aldığı "*Auto-Emancipation*" adlı risalede, Avrupa'nın içinde de aslında anti-Semitizm'in olduğunu öne sürmüştür. Pinsker, buradan bir strateji inşa ederek, bağımsız bir Yahudi Devleti'ne giden yolu resmetme çabası içerisine girmiştir.⁹ Pinsker'in Theodor Herzl'den tek farkı, bu devletin Filistin toprakları üzerinde kurulmasını öne sürmemiş olması ve Siyonizm hareketini uluslararası bir harekete dönüştürememiş olmasıdır. Ancak Herzl, yazdığı *Yahudi Devleti (Der Judenstaat)* adlı eserinde, Yahudilerin aynı zamanda bir millet olduğunu ve bu milletin siyasal bir örgütlenme ile bir devlet çatısı altında birleşmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, anti-Semitizm'e verilecek en uygun cevap bu olacaktır. Yine bu dönemde, Siyonizm, siyasal bir düşünce akımı olarak ilk defa bir Rus Yahudi olan Nathan Birnbaum tarafından literatüre sokulmuştur. Birnbaum, çıkardığı *Kendi Kendine Kurtuluş* adlı derginin 1890 yılı sayısında, Siyonizm'i, Yahudilerin Filistin'i yurt edinmesi ve aynı zamanda bir siyasal örgüt çatısı altında

⁹ William L. Cleveland (2004), *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı. Birinci Basım, Haziran 2008, s. 267.

örgütlenmesi olarak tanımlama yoluna gitmiştir. Ve daha sonrasında, bu tanım, milliyetçi Yahudi çevreler tarafından da kabul görmüştür.¹⁰

Başlangıçta bir Yahudi Devleti kurma düşüncesinin mekân olarak hedefinde Filistin toprakları olmamıştır. Ancak daha sonrasında köktenci Yahudilerin ve Siyonistlerin teşkilatlanma çabalarıyla bu durum değişecektir. Özellikle Dreyfus Davası olarak tarihte bilinen olay sonrasında, Fransa'da ve Avrupa'nın diğer ülkelerinde yayılmaya başlayan anti-Semitizm dalgasının Siyonistlerin çalışmalarını hızlandırmada etkisi olmuştur.¹¹ Bu sürecin ardından, Theodor Herzl, 1896 yılında yayınladığı *Yahudi Devleti (Der Judenstaat)* adlı eseriyle Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti'nin kurulabilmesi için dünyadaki bütün Yahudilerin teşkilatlanması ve birleşmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Her ne kadar İngilizler Filistin toprakları dışında alternatif teklifler sunmuş olsa da, bu, temel düşüncüyü değiştirmemiştir.¹² Daha sonrasında 1897'de Basel'da ilk Siyonist Kongresi toplanmış ve bu vesileyle Filistin'in Yahudiler için bir yurt olduğu programı benimsenmiştir. Aynı şekilde, bu kongrenin ardından, karar organı olarak Dünya Siyonist Örgütü'nün de temelleri atılmıştır. Tüm bunlar olurken, Herzl, büyük bir devletin diplomatik desteği ve mali yardımlar olmadan somut adımların atılamayacağını da farkındadır. Zaten Herzl'in de öngördüğü zorluklar nedeniyle, Siyonist örgütlenme kolay olmamıştır. Bunun önündeki en büyük engellerden birisi de, Avrupa'nın Batısı ve Amerika'daki Yahudi grupların, böyle bir örgütlenmeye gidilmesi durumunda, içerisinde yer aldıkları toplumdaki statülerini kaybetme korkusu olmuştur. Özellikle ABD'deki Yahudilerin anti-Semitizm'e karşı bir refleks gösterememiş olmaları ve dolayısıyla bu çekinceden dolayı örgütlenmeye dâhil olmamaları süreci zorlaştırmış ve ertelemiştir.

2. Balfour Bildirisi ve İngiliz İnisiyatifi

İngilizlerin imparatorluk menfaatlerini emniyete almak adına Filistin bölgesinde Yahudi iskânının desteklenmesi, Ortadoğu'da büyük bir ihtilafın ve çatışmanın temellerini atmıştır. Bu ihtilaf, göçlerin ve iskânın ardından Filistin'de yaşayan Yahudi toplulukların tek bir çatı altında devletleşmesiyle, Ortadoğu'nun siyasi istikrarsızlığını belirleyen en önemli sebeplerden biri haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı zamanında, Birleşik Krallık siyasetini Siyonizm'e odaklayan unsurların başında ABD ve Rusya üzerinde etki bırakabilecek Yahudi diasporalarının varlığı gelmektedir. Özellikle Almanya'nın Siyonizm

¹⁰ Sedat Kızıloğlu (2012), *a.g.e.*, s. 45.

¹¹ Fransız ve Yahudi asıllı bir ordu mensubu olan Alfred Dreyfus'un 1894'te Fransız ordusunun sırlarını Almanlara sattığı iddiasıyla ve bunun sonucunda müebbet hapse mahkûm edilmesiyle ortaya çıkan süreçte, anti-Semitizm, özellikle Fransa'da güçlenmiştir. Her ne kadar delil yetersizliğinden Dreyfus'un suçu ispat edilememiş olsa da, kendisi ordudan ihraç edilmiş ve hapse mahkûm edilmiştir.

¹² Theodor Herzl (2007), *Yahudi Devleti*, İstanbul: Ataç Yayınları, s. 41.

hareketini destekleyen bir bildiri yayınlaması ve bu bildirinin Amerikalı Yahudilerin ilgisini çekmesi, İngilizler açısından bir endişe kaynağı olmuştur.¹³ Dolayısıyla, Birleşik Krallık için Ortadoğu'da güç paylaşımı hiçbir zaman söz konusu olmadığı gibi, gücüne ortak olacak bir yapının da çıkması bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Bu sebepten ötürü, İngilizler, savaş yıllarında “Yahudi kartı”nı başka bir ülkenin tekeline bırakmak istememiştir. Bu nedenle, Balfour Bildirisi, İngilizlerin tek taraflı olarak ele aldığı bir plan olarak gelişmiştir.

İngilizler ve Fransızlar, kendi aralarında Ortadoğu'yu Sykes-Picot gizli görüşmeleri ile bölmeyi ve paylaşmayı planlarken, İngilizler Filistin topraklarını uluslararası bir idareye bırakmayı planlamıştır.¹⁴ İngilizler, Siyonizm'in emellerine, çoğunluğu Almanya'da, Rusya'da ve ABD'de yaşayan Yahudi gruplarının uluslararası sistemde söz sahibi olabilecek ve kendi çıkarlarını daha sonrasında maksimize edip siyaset arenasında egemenlik sahibi bir bağımsız devlet kurmaları için hizmet etmemiştir. Bütünüyle Asya'nın güneyine uzanan sömürge yollarını kontrol altında tutmak, İngilizlerin asıl hedefi olmuştur. Çünkü İngiliz İmparatorluğu, Mısır'ı ve Doğu Akdeniz'i âli menfaatleri için güvenli bir liman haline getirmek istemiştir. Bu kapsamda, Birleşik Krallık için öncelikli olan, Avrupa ile Hindistan arasındaki ticaret yolu üzerindeki denetimin güçlendirilmesi ve korunması olmuştur. Bu nedenle, Ortadoğu'da hegemon bir yapının çıkmasını engellemek ve sömürge yollarını elinde tutmak adına bu bölgeye parçalanmış bir bölge olarak nüfuz etmek İngiliz emperyalizminin hedefidir denilebilir. Bu vesileyle, İsrail devleti, sürekli bir savaşın garantörlüğünü sağlayacak ve emperyalist güçler lehine bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın sürdürülebilir kılınmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla, Siyonist hareketin İngiltere tekeli dışında örgütlenmesi ve güçlenmesi, Ortadoğu'da Siyonist kartın başka güçlerin eline geçmesi ve bu durumdan imparatorluk çıkarlarının zarar görmesi anlamıyla eşdeğerde olmuştur.

1917'de İngilizlerin Kudüs'ü ele geçirmelerine kadar olan süreçte, Arapların İtilaf Devletleri'ne destek vermesi durumunda, İngilizler, Araplara, Filistin toprakları dâhil Arap topraklarında bağımsızlık sözü vermiştir. Bu süreç içerisinde aynı zamanda Balfour Deklarasyonu da onaylanmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un 2 Kasım 1917 yılında Siyonist lider Lord Rotschild'e gönderdiği mektupta, Birleşik Krallık hükümeti, Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi Devleti'nin kurulması için elinden geleni yapacağını

¹³ William L. Cleveland (2004), *a.g.e.*, s. 270.

¹⁴ *A.g.e.*, s. 182.

yazmıştır.¹⁵ Balfour Bildirisi'nden sonra, Siyonist temsilciler, İtilaf Devletleri'nin bu bildiriye destek vermesi için çalışmışlardır. Bu bildiriye daha sonrasında ABD de onaylamış ve bu süreci destekleyeceğini belirtmiştir. Balfour Bildirisi, özellikle Süveyş Kanalı'na bir tampon bölge yaratmak gibi bir stratejiyle beraber, Siyonistlerin kendi emellerine ulaşmada İngilizlerin desteğini alma çabasını da içerisinde barındırır. Bu noktada kazan-kazan durumu vardır; ancak Birleşik Krallık'ın Yahudi olmayan halklara da bu bildiriye yer vermiş olmasıyla Filistin üzerinde her iki gücü de dengeleme yoluna gittiği görülür.¹⁶ Bu noktada dengeleme ve antagonizmin önüne geçmek adına 1920 yılında icra edilen San Remo Konferansı da kayda değer bir gelişme olmuştur. Bu konferansın sonucunda, Filistin topraklarında Araplar ve Yahudilerin bir arada yaşayacakları, bağımsız bir Filistin Devleti ve “*Filistin vatandaşlığı*” kavramı ile birlikte Yahudilerle ilgili meselelerde sadece Dünya Siyonist Teşkilatı'nın muhatap alınması gibi görünürde daha birleştirici vaatler ortaya çıkmış olsa da bu, pratikte böyle gelişmemiştir. Bilakis Ortadoğu coğrafyasında yapay sınırların çizilmesi planı hesaba katıldığında, bu konferans da önceki gizli ve diplomatik görüşmelerin bir devamı niteliğinde olmuştur. Bunun dışında, bu konferansın sonuçları içerisinde yine her iki tarafı da dengelemek adına, İngilizlerin Filistin'de kurulacak manda yönetimi esaslarının içerisinde Araplarla Yahudiler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve bu iki toplumun bir arada yaşayabileceği bağımsız bir Filistin Devleti'nin bulunması yer almıştır. Ancak Siyonistlerin hedefi bir tebaa olmaktan ziyade, Yahudi kimlikli bir din devleti kurmak olmuştur. Bundan ötürü, İngilizler adına bu süreci yönetmek hiç de kolay olmamıştır.

Filistin'de İngiliz mandası döneminin İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmesiyle Filistin'in geleceği belirsizleşmiştir. Siyonistler, bu boşluğu ve belirsizliği fırsata çevirmeye çalışmış ve büyük göçler ve yerleşim politikalarıyla Filistin topraklarında egemenlik kurma yolunda zaman kazanmışlardır. 1920'de San Remo Konferansı görüşmeleri sonrası İngiltere'ye Filistin mandasının verilmesiyle çok sayıda Yahudi yerleşim yerleri kurulmasının önü açılmıştır. 1917 yılında İngilizlerin Filistin topraklarını işgalinin sonrasında 1920'de San

¹⁵ Bu mektupta, Yahudilerin Filistin topraklarını yurt edinmesi için Krallık Hükümeti'nin bu sürece tam destek vereceğine ve hedefe ulaşılmasını kolaylaştırmak için yine hükümetin elinden gelen her şeyi yapacağına yer verilmiştir. Buna ilave olarak, burada yaşayan ve Yahudi olmayan halkların temel haklarına ve başka ülkelerde yaşayan Yahudilerin de temel hak ve siyasi haklarına zarar verecek uygulamalara gidilmeyeceği de belirtilmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız; Jonathan Schneer (2010), *The Balfour Declaration: The Origins of the Arab-Israeli Conflict*, New York: Random House Publishing Group.

¹⁶ Aynı şekilde dönemin sömürgelerden sorumlu Devlet Sekreteri olan Winston Churchill de Balfour Deklarasyonu hususunda kararlılığını teyit eden bir beyaz kitap yayınlamıştır. Kararda, Filistin'in tamamen Yahudi olmasını istediklerini reddetmiş, ancak Filistin'in de bağımsızlığının pratikte mümkün olmayacağını vurgulamıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız; Oskar K. Rabinowicz (1969), “Sir Winston Churchill and Israel”, *Jewish Historical Society of England*, Cilt 22, ss. 67-75.

Remo görüşmeleriyle Filistin artık İngiliz mandası olmuş ve Milletler Cemiyeti mandaya resmi statü kazandırmıştır.¹⁷ Bunun akabinde, radikal bir Siyonist ve İngiliz liberal kanadından bir siyasetçi olan Herbert Samuel'in Filistin'e Yüksek Komiser olarak atanması, Siyonistlerin İngilizlerden beklentilerini arttırmıştır.¹⁸ Ancak Balfour Bildirisi'nde yer alan Yahudilerin dışında kalan toplulukların haklarının korunması vaatleri de, sorunları çözümsüz bırakmıştır. İngiliz Komiseri Samuel'in üniter devlet oluşturma kapsamında, Arapları, kurulacak olan Yahudi Devleti'ne entegre etme çabaları da sonuç vermemiştir. Bu süreç içerisinde her iki toplum birbirine karşı daha da içe kapanmış ve birbirinden giderek keskin çizgilerle ayrılmaya başlamıştır. Bu zaman dilimine kadar gerçekleşen Yahudi göç akınları karşısında, Araplar da sosyal ve ekonomik olarak sıkıntılı bir sürecin içerisine girmiştir. Çeşitli ayaklanmaların meydana geldiği bu dönemde, manda rejimi, askeri seçenekleri devreye soksa da, gelecekte bu seçeneklerin de çözüm oluşturmayacağı anlaşılmıştır. 1929 yılında çıkan Arap isyanından sonra dönemin İngiliz Sömürge Bakanı Passfield, Siyonizm'i "*emperyalizm*" olarak nitelendirmiş ve Araplarla Yahudilerin bu anlamda bir işbirliği yapması gerektiğini belirtmiştir. Bu noktada, Yahudilerin arazi satın almalarının ve göç akınlarının da sınırlandırılması gerektiğinin vurgulanması ve sonrasında *Passfield Beyaz Kitabı*'nda bunların yer almasıyla, Arapların dezavantajlı durumu ilk defa ele alınmıştır.¹⁹ Ancak hemen sonrasında Siyonistlerin ciddi tepkisi karşısında İngilizler geri adım atmak zorunda kalmış ve bu yayınlanan beyaz kitabın Araplar açısından bir değeri olmamıştır.

Filistin'de iki topluluk arasında bölünme derinleşirken, Siyonistlerin çoğu, hedeflerine ulaşabilme noktasında İngilizlere güven duymayı tercih etmiştir. Ancak Siyonistler içerisinde Revizyonistler denen bir grup, İngiltere'nin Siyonistleri terk edebileceğini ve Yahudilerin kendi başlarına göç akınlarını güçlendirip Yahudi yerleşimlerinin arttırılmasını ve yayılmacı bir politika izlenilmesini savunmuştur. Jabotinsky'nin öncülüğünü yaptığı Revizyonistler, bu kapsamda Siyonizm içinde ayrı bir hareketi oluşturdular.²⁰ Her halükârda büyük Yahudi göç dalgaları Filistin'e akın etti ve Soğuk Savaş öncesi 500.000'i aşkın Yahudi nüfus Filistin topraklarına yerleşmişti. Bu göçler ve Filistinli köylülerin topraklarının elden çıkması, daha sonrasında büyük isyanların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu isyanların oluşmasında bölgesel gelişmeler ve müdahaleler etkili olurken,

¹⁷ William L. Cleveland (2004), *a.g.e.*, s. 273.

¹⁸ Borge Jensen (1987), *The Palestine Plot*, Omni Publications, s. 48.

¹⁹ Kadir Kasalak (2016), "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2016/3, Sayı: 25, ss. 65-78.

²⁰ Borge Jensen (1987), *a.g.e.*, s. 83.

gelişmesinde ise iki büyük savaş arası dönemin kriz yılları ve bu dönemde diğer devletlerin bu sürece hiçbir olumlu katkısının olmaması da etkili olmuştur. Özellikle 1929 Büyük Buhranı'nın etkisi ve Yahudilerin dördüncü ve beşinci dalga göçleri sonucunda 1936'da kitlesel gösteriler ve çatışmalar yaşanmıştır. 1936 yılında Arap liderlerinin bir araya gelmesiyle Arap Yüksek Komitesi kurulmuş ve başlatılan genel grevle ayaklanma Filistin geneline yayılmıştır. Bunun üzerine, Filistin hususunda bir rapor hazırlanmıştır. “*Peel Raporu*” olarak bilinen bu raporda, iki devletli çözüm planı ortaya koyulmuş ve Arapların Yahudilerin kurduğu bir devletin içerisinde yaşamasının mümkün olamayacağı öne sürülmüştür.²¹ Bu süreçten itibaren ise, çatışmalar çok daha şiddetlenmiştir. Aynı şekilde, bu raporda mandanın başarısız olduğu ve Balfour Bildirisi'nde yer alan çelişkili ifadelerden ötürü Filistin'de üniter bir devlet yaratmanın mümkün olamayacağı vurgulanmıştır. Sonuç olarak, Peel Raporu'nda mandanın sona erdirilmesi ve Filistin'in Yahudi Devleti ve Arap Devleti olarak ikiye bölünmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Ancak bu da çözüm olmamıştır ve Balfour Bildirisi metninde yer alan çelişkili ifadeler de göz önünde bulundurularak, tüm bu yaşananların yine çözümsüzlük üzerine kurulmuş olması muhtemeldir.

Filistinli Araplar, Peel Komisyonu Raporu'ndaki bölünme önerisini kendi haklarının ihlali olarak gördüklerinden karşı geldiler. Siyonistler ise, bölünme ilkesini kabul ediyorlar, ancak kendilerine ayrılan bölümün yetersiz olduğunu düşünüyorlardı. Dolayısıyla, Peel Komisyonu Raporu, 1937 yılında Dünya Siyonist Kongresi tarafından da reddedilmiştir.²² Komisyon raporunun ardından isyanların devam etmesiyle birlikte, İngiltere Sömürgeler Bakanlığı, 1939'da, Londra'da, bir Arap-Yahudi Konferansı düzenlemiştir.²³ Konferans bildirileri arasında Yahudi göçünün sınırlandırılması gerektiği ve hatta belirli bir süreden sonra Arapların istememesi durumunda bunun tamamen sonlandırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu konferansta, Yahudilere toprak satışlarını belirli bölgelerle sınırlandırmakla beraber, Yahudi Devleti kurma taraftarı politikalarının olmadığı Kraliyet hükümeti tarafından açıkça deklare edilmiştir. Bu da, Siyonizm hareketini artık İngiltere'nin tekeline yavaş yavaş çıkarıp Amerikan etki alanının içerisine girmesine yol açacaktır. Bu hususta en güçlü göstergelerden birisi de, 1939 yılında yayınlanan MacDonald Beyaz Belgesi (*The MacDonald White Paper*) olmuştur. Bu belgede, Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasının Birleşik Krallık'ın politikası olmadığı vurgulanmıştır. Siyonistler, buna ciddi

²¹ Erhan Arda (2003), *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, ALFA Basım Yayınları, 1. Baskı, s. 296.

²² William L. Cleveland (2004), *a.g.e.*, s. 287.

²³ Borge Jensen (1987), *a.g.e.*, s. 90.

tepki göstermiş ve bu süreçten itibaren İngilizler hedef alınmaya başlanmıştır. Hatta daha da ileri giderek, ilerleyen dönemde Almanya'da yaşanacak olan büyük soykırımın bu vesileyle önünün açıldığını iddia edenler bile olmuştur.²⁴

Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1947 yılında Kudüs'e uluslararası bir statü tanınmasını onaylamasına kadar çatışmalar durmamıştır. 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte ise, çatışma ve şiddetin evresi farklılaşmıştır. Kudüs'e uluslararası statünün tanınmasıyla, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bu süreçte Filistin topraklarının Araplar ve Yahudiler arasında taksim edilmesini de onaylamıştır.²⁵ Diğer yandan, Nazilerin Almanya'da iktidara gelmesi ile Filistin topraklarına Yahudi göçü hızlanırken, bu gelişmeyle beraber 1942 yılında Amerikalı Siyonistlerin Biltmore Toplantısı'nda Filistin'e Yahudi göçünün ve bir Yahudi Devleti kurulması çağrısında bulunulmuştur. Bu, bir dönüm noktası olmuştur. Bunun bir dönüm noktası olmasının sebebi ise, buradan hareketle, artık ABD'nin, uluslararası Siyonist faaliyetlerin merkezi konumuna gelecek olmasıdır.

3. Weizmann ve Sykes Faktörü

Londra'da Siyonist temsilciliğin başında olan ve daha sonrasında İsrail'in ilk Cumhurbaşkanı olacak olan Chaim Weizmann'ın Birleşik Krallık siyasetindeki rolü çok önemlidir. Hiç şüphesiz, Siyonizm hareketini uluslararası bir programa dönüştürmede etkili isimlerden birisi de Weizmann'dır. Siyonizm'i devletleştirmek ve her alana yaymak için savaş yıllarında bir yandan uluslararası arenada, diğer yandan Filistin toprakları üzerinde casusluk faaliyetleriyle hazırlıklar yapılmıştır. Özellikle 1916 yılında Siyonist hareketin Londra'da güçlenmesiyle, Weizmann ile Sykes arasındaki görüşmeler artmış ve diğer Siyonist gruplarla bir araya gelinmiştir.²⁶ Bu sürecin ardından, 1917 yılında, radikal bir Siyonist olan Jabotinsky, İngiliz Savaş Bakanı Derby'nin desteğini alarak Yahudi Lejyonu'nu kurmuştur. Bu askerî yapılanma, aslen Osmanlı Ordusu'nu yıpratmak için kurulmuş ve İngiliz Ordusu tarafından yetiştirilmiştir. Jabotinsky, bu süreçte Weizmann'la temasa geçmiş ve aynı şekilde bu yapılanmayı onun desteğini alarak kurmuştur.²⁷ Hatta bu

²⁴ Denis Ojalvo (2014), "Yahudi Soykırımı'nda Bir Kilometre Taşı: The Macdonald White Paper of 1939". *Şalom Gazetesi*, 26 Mart 2014.

²⁵ Erhan Arda (2003), *a.g.e.*, s. 296.

²⁶ Jonathan Schneer (2010), *a.g.e.*, s. 235.

²⁷ Shlomit Keren & Michael Keren (2007), "The Jewish Legions in the First World War as a Locus of Identity Formation", *Journal of Modern Jewish Studies*, Cilt 6, No: 1, Mart 2007, ss. 69-83.

teşkilatlanmaya daha sonrasında Onbaşı rütbesiyle İsrail Devleti'nin ilk Başbakanı olacak olan David Ben-Gurion da katılmıştır.²⁸

Dolayısıyla, Birleşik Krallık'taki Siyonist lobicilik faaliyetlerine bakıldığında, bunun uluslararasılaştığı görülür. Savaş sonunda büyük güçlerin masaya oturup oluşturacağı yeni düzende Siyonizm hareketi bölgesel değil, aynı zamanda dünya çapında siyasi bir aktör olarak yerini almaya başlamıştır. Hiç şüphesiz, bunda Weizmann'ın rolü büyüktür. Rusya'da doğup Berlin'de eğitimini tamamlamış olan Weizmann, aynı zamanda Dünya Siyonist Örgütü'nün yerel şubelerini de kurmuştur. Hatta Başkanlığını yaptığı Dünya Siyonist Örgütü'nün merkezinin Londra'ya taşınmasında da yine o etkili olmuştur. İngiliz siyaseti içerisindeki önemli kişilerle bağlantı kuran Weizmann, ayrıca, Siyonizm konusunu ve taleplerini İngiliz kabinesinin gündeminde tutmayı da başarmış bir isimdir.²⁹ Dahası, Siyonizm'in İngiliz İmparatorluğu'nun çıkarlarına hizmet edebileceğine dair kabineyi ikna etmiştir. Daha sonrasında ise, Balfour Bildirisi'nin ilanının ardından Araplarla Siyonistler arasında yürütülen bir anlaşmada Siyonistlerin temsilciliğini yapmıştır. Bu anlaşmada, Weizmann, Filistin'in ekonomik kalkınmasında Araplarla işbirliğini yapacağını ve Faysal'ın da buna karşılık, Filistinli Arapların haklarının korunacağına ve Büyük Suriye'nin bağımsızlığının tanınması karşılığında Balfour Bildirisi'ni tanıyacağını belirtmiştir. Ancak Fransa'nın Suriye'yi işgal etmesi akabinde anlaşmanın hükmü kalmamıştır. Çünkü koşullar ortadan kalkmıştır.³⁰ İngilizler, bu süreçte Weizmann ile Suriye Kralı Faysal arasındaki müzakerelere arabuluculuk etmiş ve Siyonizm ile Arap milliyetçiliğini kendi emelleri doğrultusunda uzlaştırma çabasına gitmiştir. Bu noktada, İngilizler, bir tür denge siyaseti gütmüştür. Bunun arkasında yatan sebep ise, bir gücün diğer bir gücü baskılaması sonucunda otorite haline gelmesi ihtimalidir. Dolayısıyla, Siyonistlerle İngilizler arasındaki ilişkiler karşılıklı çıkarlar bağlamında seyretmiştir. Siyonistlerce Filistin'de Yahudi iskânının desteklenmesi için bölgede İngiliz varlığına ihtiyaç duyulmuş ve özellikle bu ihtiyacın temelinde uluslararası arenada tanınma çabası yatmıştır. Birleşik Krallık için ise, Süveyş Kanalı yakın çevresinden Fransa'nın uzak tutulması ve sömürge yollarını koruma gayreti içerisinde stratejik alan hâkimiyetini kaybetmemek önem arz etmiştir.

²⁸ Sedat Kızıloğlu (2012), *a.g.e.*, s. 49.

²⁹ Chaim Weizmann, İngiliz vatandaşlığına geçtikten sonra *Manchester Guardian* gazetesinin editörü Charles Prestwich Scott'la bağlantı kurmuştur. Daha sonrasında İngiliz Parlamentosu'ndaki muhafazakâr kanattan Arthur Balfour, Winston Churchill ve Lloyd George gibi isimlerle tanışmış ve Herbert Samuel ile yakın dostluk ilişkisi kurmuştur. İlerleyen yıllarda, bu ilginç ilişkiler ağında yer alan Lloyd George Başbakan, Arthur Balfour da Dışişleri Bakanı olacaktır. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız; Paul Johnson (2001), *Yahudi Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayınları, s. 393.

³⁰ William L. Cleveland (2004), *a.g.e.*, s. 273.

Bunların dışında, dönemin İngiliz savaş kabinesinde yer alan Mark Sykes da İngiliz Siyonistleri ile politikacılar arasında kilit bir rol oynamıştır. Deklarasyona giden müzakerelerde son derece etkili bir rol oynayan Sykes, diğer müttefik güçlerini Balfour Bildirisi'ni desteklemeye ikna etmiştir. Sykes, aynı zamanda Filistin topraklarında kurulacak olan Yahudi Devleti'nin İngiltere'nin çıkarlarını güvence altına alacağına inanmıştır.³¹ Tüm bu bileşenler sonucunda Balfour Bildirisi yayınlandığında, Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, İngiliz Siyonistlerinin önde gelenlerinden Lord Rotschild'e bir mektup yazarak, Filistin topraklarının Yahudiler için bir yurt olabileceğini ve bu noktada elinden geleni yapacaklarını söylemiştir.

Bunun dışında, Mark Sykes, Osmanlı topraklarını zamanında çok gezmiş ve Ortadoğu'yu çok iyi bilen bir gezgin haline gelmiştir. Sykes, Osmanlı'nın ilhaki, Osmanlı'yı bölüp etki alanları yaratmak veya burada manda rejimi oluşturmak gibi tavsiyelerle de gündeme gelen isimlerin başında olmuştur.³² Nitekim Birleşik Krallık'ın Ortadoğu politikalarının belirlenmesi adına ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izlenecek stratejilerin belirlenmesi hususunda 8 Nisan 1915 tarihinde oluşturulan De Bunsen Komitesi'nin üyeleri arasında da Mark Sykes yer almaktaydı. Komite'nin asıl hedefi, Birleşik Krallık'ın bölgedeki menfaatlerinin korunması adına stratejiler planlamak ve Fransa'nın bölgedeki etkisini azaltmaktır.³³ Bu Komite'nin raporunun hazırlanmasıyla, Sykes, durumu sahada netleştirmek ve gözlemler yapmak adına bu süreçte Mısır'a, Hindistan'a ve Ortadoğu'ya gitmiştir. Bu kapsamda, Sykes, dönemin hükümetinin Ortadoğu danışmanlığı görevini yürütmüştür. Bu rapordan hareketle, Bağdat'ın ve Basra Körfezi'nin güvenliği özellikle ön plana çıkmış ve gelecekte Filistin'e olan müdahalenin siyasi arka planı oluşturulmuştur.³⁴ Bunun dışında, özellikle bölgedeki azınlıkların kullanılması ve onlara verilecek vaatlerin sonucunda hesaplanan siyasi beklentilerin izdüşümünde İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izlediği emperyalist hesaplar göze çarpmaktadır. Bu anlamda, Sykes, dönemin ayrılıkçı Ermenileri ile Siyonistlerin ittifakında büyük rol oynamıştır. Osmanlı'nın parçalanması projesinde ittifak olan Çarlık Rusyası'na verilecek destek kapsamında Doğu Anadolu Bölgesi'nin parçalanması için ayrılıkçı Ermenilere ve

³¹ Elie Kedourie (1970), "Sir Mark Sykes and Palestine 1915-16", *Middle Eastern Studies*, 6:3, ss. 340-345.

³² David Fromkin (2004), *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?*, Epsilon Yayınevi, s. 139.

³³ Robert Johnson (2018), "The de Bunsen Committee and A Revision of the Conspiracy of Sykes-Picot", *Middle Eastern Studies*, Cilt 54, Sayı: 4, s. 11.

³⁴ Aaron S. Klieman (2014), "Britain's War Aims in the Middle East in 1915", *Journal of Contemporary History*, Cilt 3, No: 3, The Middle East (Temmuz 1968), ss. 237-251.

Filistin’de Yahudi Nili ajanlarına yüklenen istihbari rolün arkasında da Skyes’in olduğu bilinmektedir.³⁵

Sonuç

Sonuç olarak, Filistin topraklarında İngiliz hâkimiyeti döneminde Siyonistler uluslararası arenada güç kazanmış ve Siyonist lobileşmenin önü açılmıştır. Nitekim 1922 yılında Yahudi Ajansı kurulmuş ve Siyonizm’in önemli bir varyasyonu olarak faaliyet göstermiştir. Aynı şekilde, Siyonist temsilciler, diğer devletlerle siyasi bir aktör olarak ilişkilerini yürütmüşlerdir. Bu, uluslararası arenada diplomatik bir meşruiyet kazanmak adına önemli bir prestij algısı yaratmıştır. Bu süreç içerisinde İsrail’in devletleşmesi açısından da ortam hazırlanmış ve İngilizler bu ortamın hazırlanmasında büyük rol oynamıştır. İlk önce bu adım, göçlerle ve iskân politikalarıyla yürümüştür. Dolayısıyla, yerleşim alanları ve araziler Yahudilerin eline geçmiş ve Filistin’deki nüfus dengesi zaman içerisinde Yahudilerin lehine değişmiştir. Ekonomik gücü olmayan Arapların ise, bu süreçte, ekonomik gücü olan ve doğup yaşadıkları yerlerden aldıkları eğitim gücüne sahip olan Yahudilerle rekabet etmesi olanaksız olmuştur. Bu kapsamda, Yahudi iskânının artmasıyla, Arapları kendi ülkelerinde ikinci sınıf vatandaş olmalarına hissettirmesine yol açacak bütün bu gelişmeler yaşanmış ve Araplarla Yahudiler arasındaki çatışmalar şiddetlenmiştir.

Birleşik Krallık ise, sömürgeci ve emperyalist geleneğin en önemli temsilcisi olarak dış politika stratejisini “*böl ve yönet*” (*divide and rule*) mantığı üzerine inşa ettiğinden, Filistin için de bu stratejiden netice almanın hesaplarını yapmıştır. Dolayısıyla, İngiliz İmparatorluğu, Asya’nın güneyine uzanan sömürge yollarını kontrolünde tutmak için, uzun vadede Ortadoğu coğrafyasında hegemon bir gücün oluşmasını engellemek ve Mısır ile Doğu Akdeniz’i güvenli bir liman haline getirmek adına Siyonizm hareketini yönlendirmek ve kendi tekeline almak hedefinde olmuştur. Her ne kadar bu hedefin sonuçlarını kısa vadede almış olsa da, uzun vadede istikrarsız bir Ortadoğu coğrafyasının Filistin toprakları ayağı bir harabe olarak ve çözülmesi çetrefilli bir sorunlar yumağı olarak kalmıştır.

³⁵ Mim Kemal Öke (1983), “İsrail ve Ermeni Terörü”, *Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi*.

KAYNAKÇA

- Abulof, Uriel (2016), “Zionism and Its Discontents: A Century of Radical Dissent in Israel/Palestine”, *Journal of Ethnic and Radical Studies*, Cilt 39, Sayı: 13, ss. 2414-2416.
- Arda, Erhan (2003), *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, ALFA Basım Yayınları, 1. Baskı.
- Bileydi, Mâlike (2005), “İsrail Devleti’nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri (1948-2000)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- Cleveland, William L. (2004), *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı.
- De Haas, Jacob (1934), *History of Palestine: The Last Two Thousand Years*, New York: The Macmillan Company.
- Fromkin, David (2004), *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?*, Epsilon Yayınevi.
- Herzl, Theodor (2007), *Yahudi Devleti*, İstanbul: Ataç Yayınları.
- Jensen, Borge (1987), *The Palestine Plot*, Omni Publications, Third Printing Edition.
- Johnson, Paul (2001), *Yahudi Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Johnson, Robert (2018), “The de Bunsen Committee and A Revision of the Conspiracy of Sykes-Picot”, *Middle Eastern Studies*, Cilt 54, Sayı: 4.
- Karaman, M. Lutfullah (2009), “Siyonizm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*.
- Kasalak, Kadir (2016), “İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2016/3, Sayı: 25, ss. 65-78.
- Kedourie, Elie (1970), “Sir Mark Sykes and Palestine 1915-16”, *Middle Eastern Studies*, 6:3, ss. 340-345.
- Keren, Shlomit & Keren, Michael (2007), “The Jewish Legions in the First World War as a Locus of Identity Formation”, *Journal of Modern Jewish Studies*, Cilt 6, Sayı: 1, Mart 2007, ss. 69-83.
- Kızıloğlu, Sedat (2012), “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 1, Ocak 2012.
- Killebrew, Ann E. (2005), *Biblical Peoples and Ethnicity: An Archeological Study of Egyptians, Canaanites, Philistines, and Early Israel, 1300-1100 B.C.E.*, Atlanta: Society of Biblical Literature.
- *Kitab -ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit* (1976), İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi.

- Klieman, Aaron S. (2014), “Britain’s War Aims in the Middle East in 1915”, *Journal of Contemporary History*, Cilt 3, No: 3, Temmuz 1968, ss. 237-251.
- Ojalvo, Denis (2014), “Yahudi Soykırımı’nda Bir Kilometre Taşı: The Macdonald White Paper of 1939”, *Şalom Gazetesi*, 26 Mart 2014.
- Oskar K. Rabinowicz (1969), “Sir Winston Churchill and Israel”, *Jewish Historical Society of England*, Cilt 22, ss. 67-75.
- Öke, Mim Kemal (1983), “İsrail ve Ermeni Terörü”, *Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi*.
- Schneer, Jonathan (2010), *The Balfour Declaration: The Origins of the Arab-Israeli Conflict*, New York: Random House Publishing Group.

TYOLOGY OF CRISES IN TURKISH-AMERICAN RELATIONS: A STUDY OF EIGHT CASES

Ozan ÖRMECİ¹

Abstract: Once hailed as an exemplary model of a strategic partnership, Turkish-American relations have overcome many crises. These crises had different catalysts, but shared a commonality: negatively affecting bilateral relations. This study analyzes eight major crises in Turkish-American relations by focusing on causing factors. This paper categorizes the causes to help identify further disagreements that could destroy relations between Turkey and the United States.

Keywords: *Turkish-American Relations, Crises, Political Crises.*

¹ Associate Professor, Istanbul Gedik University Political Science and Public Administration department, Uluslararası Politika Akademisi (UPA) Founder and Coordinator.
E-mail: ozanormeci@gmail.com.
Website: <http://www.ozanormeci.com.tr>.
ORCID: 0000-0001-8850-6089.

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE KRİZLERİN TİPOLOJİSİ: SEKİZ ÖRNEK VAKA ÇALIŞMASI

Öz: Bir dönem örnek bir stratejik ortaklık olarak övülen Türk-Amerikan ilişkileri, bugüne kadar birçok krizi atlatmıştır. Bu krizler, farklı sebeplerden kaynaklanmış ve ikili ilişkilere zarar vermiştir. Bu çalışma, Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan sekiz büyük krizi, nedenlerine odaklanarak incelemektedir. Bu minvalde, araştırmada, Türk-Amerikan ilişkilerinde krize neden olan konular kategorize edilecek ve ilişkilerin kopmasına neden olabilecek yeni krizlerin önlenmesi amaçlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türk-Amerikan İlişkileri, Krizler, Siyasi Krizler.*

Introduction

After the Second World War, Turkish-American relations quickly transformed into a strategic partnership during the Cold War. Stalin's threats towards Turkey helped convince Ankara to make decisive steps in establishing an alliance with the other "superpower" of the era. After sending troops to assist in the Korean War, Turkey became a member of NATO in 1952. The 1950s were the "honeymoon" period between United States (U.S.) and Turkey. Unfortunately, in the 1960s, problems began to emerge in bilateral relations. These problems caused political crises in the subsequent years. The end of Cold War in the 1990s did not help matters and political crises continued to erupt between both countries with increasing regularity and danger.

This study analyzes eight major crises in Turkish-American relations by categorizing their causes. By creating a typology of crises in Turkish-American relations, this paper helps avoid future disagreements that could ruin relations. This paper argues that there are five main causes of crises in Turkish-American relations. They are:

1. Lack of harmony between the United States' global political designs and Turkey's national and regional policies.
2. Problems caused by democratic mechanisms in both countries.
3. Communication problems and misunderstandings.
4. Differences in political culture and political tradition.
5. Other actors that intercede and steal a role in Turkish-American relations.

1. Eight Cases of Crises in Turkish-American Relations

This section analyzes eight major cases of political crisis in Turkish-American relations to create a typology of crises.

1.1. U-2 Incident: The U-2 Incident was the first major political crisis Turkey and the U.S. had to face during the Cold War. The event took place on May 1, 1960, when a U.S. spy plane (U-2) was shot down by Soviet Air Defense Forces. The plane was performing photographic aerial reconnaissance deep in the Soviet territory around Sverdlovsk. Since the plane took off from Incirlik Base in Adana, Turkey hours before the incident, Soviet reaction was directed at Washington and Ankara. Francis Gary Powers, the pilot of the plane was

found alive and sentenced to 10 years of hard labor in prison on espionage allegations.² He was later exchanged with Soviet agent Rudolf Abel in 1962.³ Officials in Moscow issued a diplomatic note to Washington on May 10, 1960 and described the event as a “*hostile activity*”.⁴

The U-2 Incident stopped the emerging detente between the U.S. and Soviet Russia and negatively affected Turkish-Soviet and Turkish-American relations. Ankara withstood Soviet threats after the incident by moderating its foreign policy. Although the U-2 Incident did not immediately erode the confidence between Ankara and Washington, Ankara noticed allying with Washington might not always be safe and advantageous. As NATO’s “*southern flank*”, Turkey realized that becoming a member of NATO and an ally of the U.S. made Ankara a hostile state with Soviet Russia.

The U-2 Incident is an example of a crisis caused by the lack of harmony with the United States’ global political designs and Turkey’s national and regional policies. While the U.S. wanted its allies -especially Turkey- to assume greater responsibilities and risks during the Cold War conditions to protect the “*free world*”, Ankara realized that Soviet Russia was a neighboring country and confronting Moscow could be an existential threat.

1.2. The Johnson Letter Incident: The Johnson Letter Incident occurred when U.S. President Lyndon Johnson sent a letter to Turkish Prime Minister İsmet İnönü on June 5, 1964.⁵ The letter was delivered to İnönü by the U.S. Ambassador to Ankara, Raymond Hare.⁶ The letter was written in a patronizing style⁷ and asserted that Washington did not want a war between the two NATO allies Turkey and Greece due to Cyprus Problem. The letter also expressed that if war broke out between Greece and Turkey, Ankara would face the risk of confronting Soviet Russia without U.S. and NATO support and not be able to use American made weapons if Moscow decides to intervene.

The letter created a shock in Ankara. Due to the 1963 events in Cyprus (known as the “*Bloody Christmas*”) that led to the death of 364 Turkish Cypriots as well as the forced migration of 25,000 others, Turkish public was angry and Prime Minister İnönü was prepared

² Bilal Karabulut (2016), “U-2 Casus Uçağı Krizi”, in *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*, Haydar Çakmak (ed.) Ankara: Kripto Kitaplar, p. 88.

³ Erhan Kanyılmaz (2019), “U-2 Casus Uçağı Krizi”, *Bütün Dünya*, May 2019, pp. 133-134.

⁴ Bilal Karabulut (2016), “U-2 Casus Uçağı Krizi”, p. 89.

⁵ The Turkish translation of the letter can be read from here:

http://www.akintarih.com/turktarihi/cumhuriyetdonemi/johnson_mektubu/johnson_mektubu.html.

⁶ Süha Bölükbaşı (1993), “The Johnson Letter Revisited”, *Middle Eastern Studies*, July 1993, Vol. 29, No: 3, p. 505.

⁷ *Ibid.*, p. 517.

for a military intervention on the island.⁸ The Johnson Letter was the turning point for Ankara to start diversifying its foreign policy options and reducing dependency on Washington during the late 1960s and the 1970s.

This crisis had multiple causes. The first cause was the lack of harmony in policies. After the Cuban missile crisis in 1962, the U.S. was keen on keeping the status quo with Soviet Russia during its Cold War rivalry. However, Ankara was searching for ways to militarily intervene in Cyprus as one of the three guarantor powers of the Republic of Cyprus (RoC) (along with the United Kingdom and Greece). While Ankara referenced Article 5 of the NATO Treaty⁹ and thus, the “*solidarity*” and “*collective defense*” principles, President Johnson referenced Article 4¹⁰ and the concept of “*consultation*” before performing unilateral actions. The U.S. also tried to avoid causing any problems between Turkey and Greece, two NATO allies. Ankara on the other hand considered its national and regional interests relating the security priorities in the Eastern Mediterranean and Turkish Cypriots.

The second important cause was the communication problems and misunderstandings. While President Johnson did not try to insult Turkey and the Turks, his patronizing style was interpreted as disrespect by the Turkish public. The Turkish public became aware of the letter on January 13, 1966, when Cüneyt Arcayürek, a young journalist published the letter in the popular *Hürriyet* newspaper.¹¹ The patronizing style of the Johnson Letter and its publication became a milestone in increasing anti-Americanism in Turkey after 1966.

1.3. Opium Crisis: The opium crisis has always been a controversial issue in the history of Turkish-American relations. In fact, the issue was a political matter during the Ottoman Empire. The opium crisis heightened and became a major political controversy in

⁸ Umut Arık (2016), “Johnson Mektubu ve Kıbrıs Krizi”, in *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*, Haydar Çakmak (ed.) Ankara: Kripto Kitaplar, p. 102.

⁹ **Article 5:** The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all and consequently they agree that, if such an armed attack occurs, each of them, in exercise of the right of individual or collective self-defence recognised by Article 51 of the Charter of the United Nations, will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area. Any such armed attack and all measures taken as a result thereof shall immediately be reported to the Security Council. Such measures shall be terminated when the Security Council has taken the measures necessary to restore and maintain international peace and security. See; NATO, “The North Atlantic Treaty: Washington D.C. - 4 April 1949”, Date of Accession: 02.06.2020 from https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm.

¹⁰ **Article 4:** The Parties will consult together whenever, in the opinion of any of them, the territorial integrity, political independence or security of any of the Parties is threatened. See; NATO, “The North Atlantic Treaty: Washington D.C. - 4 April 1949”, Date of Accession: 02.06.2020 from https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm.

¹¹ İsmail Cem Feridunoğlu (2017), “Hürriyet Gazetesi’nce 1964 Johnson Mektubu Süreci’nde Kullanılan Dilin Milliyetçi Söylem Bağlamında Söylem Analizi Yöntemiyle İncelenmesi”, *KSBD*, Fall 2017, Year: 9, Vol. 9, No: 2, p. 377.

Turkish-American relations in the late 1960s and the 1970s.¹² Turkish Prime Minister Süleyman Demirel tried multiple times to mediate American requests and Turkish farmers' economic interests. One of the first acts of the newly elected Demirel government was to sign the 1961 Single Convention on Narcotic Drugs in 1965. Eventually, Turkey signed the agreement in 1967 after parliament approval. Demirel was pressured into action by America when U.S. Ambassador to Ankara, Raymond Hare, asked Turkey to stop all opium production. The number of addicts in the U.S. was rising in the 1960s and American officials claimed that drug trafficking in the U.S. was related to opium production in Turkey. America asked for an immediate ban, but Demirel offered a gradual ban that would take place over three to five years.¹³ The U.S. Ambassador to Ankara who succeeded Raymond Hare, Robert Komer, helped Ankara receive a 3 million U.S. dollars loan to help set up a modern narcotics department.¹⁴ Eventually, Turkey established its first Narcotics department within the Turkish Police Force (General Directorate of Security) on July 26, 1969, due to the loan.¹⁵ However, this was not enough to convince American officials who were anxious about domestic developments regarding the rising number of addictions and deaths from drugs use. The Vietnam War also served as a catalyst for drug addiction as American soldiers were turning into drug addicts on the battlefield and young Americans were using drugs at anti-war protests and anti-war festivals. Republican Presidential candidate Richard Nixon touted a “*Vietnamization Policy*” during his 1968 campaign that would end the war in Vietnam, bring American soldiers back to their home, and stop drug addiction in the U.S.¹⁶ In 1969, Gallup research showed that around half of Americans (48 %) took the drug issue very seriously.¹⁷

American efforts to end opium production in Turkey continued during William Handley's tenure in office as the U.S. Ambassador to Ankara. Handley offered Demirel's government 5 million U.S. dollars to stop production. Demirel refused the offer by referencing a Turkish city named “*Afyon*” (opium in Turkish). After the military memorandum on March 12, 1971, the Demirel government was replaced by a military-backed technocratic government led by the CHP (Republican People's Party) member and Kocaeli deputy Nihat Erim. Turkey

¹² For a comprehensive study on this issue, see; Çağrı Erhan (1996), *Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

¹³ James W. Spain (1975), “The United States, Turkey and the Poppy”, *Middle East Journal*, Vol. 29, No: 3 (1975 Summer), p. 297.

¹⁴ *Ibid.*, p. 298.

¹⁵ Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, “Tarihçe”, Date of Accession: 09.06.2020 from <http://www.narkotik.pol.tr/tarihce>.

¹⁶ *History.com*, “Vietnamization”, Date of Accession: 05.06.2020 from <https://www.history.com/topics/vietnam-war/vietnamization>.

¹⁷ Jennifer Robison (2002), “Decades of Drug Use: Data From the '60s and '70s”, *Gallup*, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://news.gallup.com/poll/6331/decades-drug-use-data-from-60s-70s.aspx>.

immediately banned opium production during the interim government. However, the Turkish public saw the opium production ban as a weakness and a national sovereignty issue. Moreover, although Americans tried to compensate for the economic losses caused by the ban with a 35.7 million U.S. dollars grant, Turkish Minister of Agriculture Orhan Dikmen said the economic losses from the opium ban amounted to around 100 million U.S. dollars.¹⁸

The opium controversy was cleverly utilized by the young and charismatic CHP leader, Bülent Ecevit, before the 1973 elections. Ecevit won the election against Demirel. The new coalition government, which included Ecevit's CHP and Erbakan's National Salvation Party (MSP), changed the ban of opium production to a limit on opium production. Ecevit's main goal was to have a symbolic political victory against his political rival Demirel and the junta-backed government of 12 March regime. Moreover, Ecevit wanted to have grassroots support in domestic politics rather than irking and upsetting Americans. During Jimmy Carter's presidency, this issue was less significant because of the events relating to the Cyprus Peace Operation of 1974 and Washington issued an arms embargo against Ankara that lasted from 1975 to 1978. Çakmak claims that, in the 1970s, Washington knew Turkish opium production was not the main cause of drug trafficking in the U.S. Moreover, Turkey's emerging rapprochement with Soviet Russia alarmed Washington, and anti-Turkish Greek and Armenian lobbies in the U.S. began to focus on the Cyprus Dispute rather than opium crisis.¹⁹ So, the focus on Cyprus Problem led to the opium crisis becoming a less vital issue in the late 1970s and 1980s.

The first cause of the opium crisis was the lack of harmony between both countries' policies. Washington initiated a war on drugs during Nixon's presidency to address increasing concern in the American public about drug trafficking and drug addiction among American youth. While America was fighting a war on drugs, the Turkish economy and Turkish farmers living in the Aegean region were heavily dependent on poppy planting and opium production. Thus, the ban imposed by Washington caused economic damage to Turkey and Turkish farmers which further degraded the American image in Turkey.

The second cause was the democratic mechanisms in both countries. While the American public was critical of Turkey's opium production and drug trafficking, Turkish politicians considered the votes they could lose if they would look too obedient. Demirel's goal when

¹⁸ See; Çağrı Erhan (1996), *Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*.

¹⁹ Haydar Çakmak (2016), "Haşhaş Krizi", in *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*, Haydar Çakmak (ed.) Ankara: Kripto Kitaplar, p. 143.

suggesting the gradual ban on opium production was to minimize losing votes in cities that were economically dependent on opium production. Demirel was correct and Ecevit used the opium ban later in great political rhetoric and won the general elections in 1973 and 1977.

The third cause was the differences in both countries' political culture and political tradition. In the 1970s, the Turkish public was unaware of the dangers posed by drug trafficking and drug addiction. Opium was seen as harmless as it was -and still is- used in cooking and pharmaceutical industries. American conservatives, however, began to perceive it as a security and public health problem in the 1960s and increased pressure on Turkish statesmen. Eventually, the difference between both countries' statesmen increased "anti" feelings on both sides.

1.4. 1 March Memorandum: Turkey's AK Parti (Justice and Development Party) came to power in 2002, shortly after it was established in 2001. The party's leader, Recep Tayyip Erdoğan, had an Islamist background. While Erdoğan had an unexpected victory in the 1994 municipal election in Istanbul and became Istanbul's first Islamist-oriented municipal leader, he was still inexperienced and vulnerable to attacks from Turkey's secular establishment in the early 2000s. Erdoğan could not become the Prime Minister until 2003 due to his political ban although he won the election in 2002 as the AK Parti leader. During this early period, Erdoğan and AK Parti's greatest fear was a military coup that could be organized by the historically Washington supported secular establishment. So, Erdoğan wanted to establish a good relationship with the European Union (EU) and the U.S. Erdoğan showed his support for the American military intervention in Iraq by stating that he was praying for the American soldiers to safely return to their home with minimum losses.²⁰ Erdoğan also personally supported the 1 March memorandum which would have made Turkey a part of the Iraqi War with the U.S. The head of Turkish delegation during the pre-war negotiations with the U.S., Deniz Bölükbaşı, stated that Erdoğan was openly supporting the memorandum while Abdullah Gül was not as willing to support the memorandum.²¹ While Gül was Prime Minister in the late 2002, Erdoğan visited the Washington as the AK Parti leader on December 10, 2002 and met with President George W. Bush, National Security Advisor Condoleezza Rice, and Secretary of Defense Colin Powell. Although there was no open declaration showing Erdoğan's support for Turkey's inclusion into the

²⁰ Erbil Tuşalp (2019), "İkisi de üçü de dördü de..", *Cumhuriyet*, Date of Accession: 09.06.2020 from <http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/1529172/ikisi-de-ucu-de-dordu-de.html>.

²¹ *Hürriyet* (2017), "Hâlâ 1 Mart tezkeresinin bedelini ödüyoruz", Date of Accession: 09.06.2020 from <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hala-1-mart-tezkeresinin-bedelini-oduyoruz-40604056>.

“*Coalition of the Willing*”²² and the subsequent American war plan (opening a front against Saddam Hussein’s Iraq from Turkish border), the perception in the Turkish and American media implied that he was supporting Turkish involvement in the Iraqi War.

Negotiations between American and Turkish diplomats focused on the 62,000 U.S. soldiers that would stay in Turkey’s Southeastern Anatolia region for at least 6 months. The U.S. requested that American soldiers stay in Turkey and start a front to face Saddam’s forces in southern Turkey and northern Iraq. In return, America offered substantial economic aid to Turkey in addition to Turkish military access and military operation right into Northern Iraq.²³ A political analyst from the U.S. Embassy in Ankara, John Kunstadter, mentioned in a diplomatic cable on February 20, 2003 -that was later exposed by the Wikileaks scandal- that “*Turkey was reluctantly rolling towards Coalition of the Willing*”.²⁴ The motion was not approved by the Turkish Parliament (TGNA-Turkish Grand National Assembly) due to absentees and rejecters within the AK Parti and the opposition of the CHP. The motion failed to pass three votes and was considered rejected by the international public.

After the rejection, the disappointment on the American side was felt during the telephone conversation between Turkish Chief of General Staff Hilmi Özkök and U.S. Chief of General Staff Richard Myers. Turkish press rumored that Myers threw the phone due to his anger while talking to Özkök.²⁵ In fact, similar to Erdoğan, Özkök also supported the motion and hoped that Turkey could easily intervene in the Iraqi War in order to prevent the emergence of a safe haven for the PKK in the Qandil Mountains and the establishment of a Kurdish State.²⁶ Moreover, the second motion which allowed American military personnel access to Turkish military bases was approved by the Turkish Parliament shortly after the rejection of the first motion to show Turkish support of Washington’s war efforts.²⁷ However, U.S. President George W. Bush showed his disappointment with Ankara in his memoir called *Decision Points* (2010): “*The one remaining uncertainty was the role of Turkey. For months, we had*

²² The term “Coalition of the Willing” refers to the U.S.-led Multi-National Force in Iraq before the Iraqi War of 2003. Only three contributed troops to this force. These countries were; the United Kingdom, Australia, and Poland.

²³ Özlen Çelebi (2016), “1 Mart Tezkeresi Krizi”, in *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*, Haydar Çakmak (ed.) Ankara: Kripto Kitaplar, p. 277.

²⁴ *Vatan* (2011), “Erdoğan 1 Mart’ta devlete yenildi!”, Date of Accession: 09.06.2020 from <http://www.gazetevatan.com/erdogan-1-mart-ta-devlete-yenildi--367239-gundem/>.

²⁵ *Hürriyet* (2003), “Telefonu neden fırlattı”, Date of Accession: 09.06.2020 from <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/telefonu-neden-firlatti-38552432>.

²⁶ *Habertürk* (2013), “1 Mart Tezkeresi’nin tutanakları açıklanacak mı?”, Erişim Tarihi: 09.02.2020, Erişim Adresi: <https://www.haberturk.com/polemik/haber/819489-1-mart-tezkeresinin-tutanaklari-aciklanacak-mi>.

²⁷ *Milliyet* (2003), “Erdoğan bastırdı! Tezkere kabul edildi”, Date of Accession: 09.06.2020 from <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-bastirdi-tezkere-kabul-edildi-5186260>.

been pressing the Turks to give us access to their territory so that we could send fifteen thousand troops from the Fourth Infantry Division to enter Iraq from the north. We promised to provide economic and military aid, help Turkey access key programs from the International Monetary Fund, and maintain our strong support for Turkey's admission to the European Union. At one point, it looked like we would get permission. Prime Minister Abdullah Gül's cabinet approved our request. But when the Turkish parliament held a final vote on March 1, it came up just short of passage. I was frustrated and disappointed. On one of the most important requests we had ever made, Turkey, our NATO ally, had let America down.”²⁸

To categorize this crisis using the previously mentioned model, the first cause is the lack of harmony between both countries' political projections and designs. While President Bush and his neocon team were confident and wanted the Iraqi War, the Turkish political elite were hesitant and the Turkish public was completely against it. Turkish citizens and politicians were afraid of the negative consequences of a war with a Muslim country, economic losses, the likelihood of a migration crisis, and the probability of Kurdish statehood. The U.S., however, wanted its partner and strategic ally to act in harmony.

The second cause is the difficulty of implementing democratic regimes or in other words, the discrepancy in democratic responses. Although Turkey's highest rank officials including Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan, Chief of General Staff Hilmi Özkök, and Foreign Minister Yaşar Yakış wanted the motion passed, the members of the Turkish Parliament did not want to initiate a war with a neighboring Muslim country. Therefore, the democratic mechanism in Turkey became a problem when implementing a common strategy.

The third important cause is the communication problems. While American officials thought they agreed with Erdoğan earlier, the rejection of the motion in the Turkish Parliament was an unexpected blow to them. The U.S. not only faced economic losses (the U.S. Army was already establishing facilities for the American soldiers in Turkey) after this decision, but also had to change its war plan in Iraq completely.

1.5. The Hood Event: On July 4, 2003, on the anniversary of American Independence Day, a group of Turkish soldiers were captured and interrogated by American military units in Sulaymaniyah. The Turkish soldiers were treated in an insulting manner and by hoods being placed on their heads like terrorists. Although a short telephone conversation between Turkish

²⁸ George W. Bush (2011), *Decision Points*, Virgin Books.

Prime Minister Erdoğan and U.S. Vice President Dick Cheney released the Turkish soldiers quickly, the Turkish public became increasingly hostile to the U.S. During this event, Turkish soldiers acted responsibly and prevented a political scandal by not responding and resisting the American soldiers' aggression and detention.²⁹ Anti-Americanism reached an all-time high in Turkey following the “hood event”. Turkish Chief of General Staff Hilmi Özkök underlined that this crisis would create a lack of confidence between countries, while Turkish press used headlines such as “Ugly Americans”.³⁰ American military units were hosted by local Kurdish forces who claimed that Turkish soldiers were trying to destabilize the region by organizing an assassination of the new governor of Kirkuk.³¹ American soldiers seized 15 kg of explosives, sniper rifles, grenades, and maps of Kirkuk, while the Turkish press claimed that Kurdish forces were trying to destroy the Turkmen's census bureau registration records in Sulaymaniyah.³² This event overshadowed the half-century alliance between Turkey and the U.S.

The “hood event” was largely caused by strategic disaccord between the two countries. The U.S., as a federal state, wanted to rebuild Iraq based on federalism, whereas Turkey, intimidated by its own Kurdish problem, wanted Iraq to stay a unitary state. Thus, Ankara and Washington's strategic plan differed and the two allies became bitter rivals during this crisis.

The second cause was the democratic mechanisms in both countries. When the motion for Turkish entry into the Iraqi War was not approved by the Turkish Parliament, it angered the U.S. Congress and the Bush administration. Therefore, the “hood event” came as a result of the 1 March memorandum crisis. Furthermore, after the event, anti-Americanism in Turkey became a common political stance for most political groups and the AK Parti government's efforts to fix relations with Washington were not supported by the Turkish public.

The third cause was the misunderstandings and lack of communication. While U.S. forces firmly believed that Turkish soldiers were preparing for an assassination attempt on the Kirkuk governor, Turkish authorities believed that Washington was trying to establish a Kurdish State in Northern Iraq.

²⁹ *Sabah* (2010), “Çuval olayındaki 7 yıllık büyük sır”, Date of Accession: 10.06.2020 from https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/cuval_olayindaki_7_yillik_buyuk_sir.

³⁰ *The Guardian* (2003), “US arrest of soldiers infuriates Turkey”, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.theguardian.com/world/2003/jul/08/turkey.michaelhoward>.

³¹ *Ibid.*

³² *Sabah* (2010), “Çuval olayındaki 7 yıllık büyük sır”, Date of Accession: 10.06.2020 from https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/cuval_olayindaki_7_yillik_buyuk_sir.

The fourth cause of the crisis was the differences in political culture and tradition. The Turkish public abhorred how the Turkish soldiers were treated by the Americans when pictures of soldiers were released with hoods on their heads.

The fifth cause was the other actors that intercede and affect Turkish-American relations. In this case, it was the Iraqi Kurds who became a loyal U.S. partner during the Iraqi War. Iraqi Kurds, especially the Peshmerga forces, became an important political actor during this process. In that sense, the “hood event” is a perfect example that shows all problematic aspects of Turkish-American relations.

1.6. Pastor Brunson Crisis: Pastor Andrew Brunson is a Protestant American priest who lived for 23 years in Izmir, Turkey until recently. Pastor Brunson was detained by Turkish police forces in October 2016. He was alleged of supporting the PKK and FETÖ terrorist organizations.³³ His long trial and accusations made by the Turkish State were criticized in the American press. Brunson was eventually sentenced to 3 years in prison. Since he served time in prison while awaiting his trial, he was released in 2018 and was welcomed by U.S. President Donald Trump at the White House.³⁴ Turkish President Erdoğan gave a speech during Brunson’s trial where he stated “*Ver Papazı Al Papazı*” (Give us the preacher, take the preacher). This was interpreted by the American public as an attempt to use Brunson in an exchange for Fethullah Gülen, who has been residing in Pennsylvania for many years. Gülen is accused of masterminding the failed coup plot of July 15, 2016, by the Turkish State. After Erdoğan’s speech, U.S. Vice President Mike Pence gave a harsh speech against Erdoğan and Turkey and demanded immediate release of Brunson.³⁵ While the American public perceived the issue as the prosecution of an innocent Christian man, the Turkish public analyzed the event from the perspective of civilizational difference (prejudices against a Muslim State) and increasing Evangelical domination in the U.S. politics.³⁶ This event further distanced two allies that were in disagreements relating to Syria, the Kurdish Question, relations with Israel, relations with Iran etc.

Analyzing the Brunson crisis, the most important cause is the difference in political culture and political tradition. The U.S. is the land of freedom for different faith and organized

³³ *BBC Türkçe* (2018), “Pastör Andrew Brunson kimdir: Türkiye-ABD ilişkilerinde kriz yaratan davada hüküm ve tahliye”, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43782841>.

³⁴ This meeting can be watched from here; <https://www.youtube.com/watch?v=CcB3Rt53rqM>.

³⁵ This speech can be watched from here; <https://www.youtube.com/watch?v=wRfcQMLDMTU>.

³⁶ Özcan Hıdır (2018), “Rahip Brunson olayı ve ABD siyasetinde Evanjelik etki”, *Anadolu Ajansı*, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rahip-brunson-olayi-ve-abd-siyasetinde-evanjelik-etki/1215528>.

religious groups. The first Amendment of the U.S. Constitution states that: “*Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the government for a redress of grievances.*”³⁷ However, due to fears based on the strengthening of religious movements outside of state control, Turkey is a country where secularism is carefully protected and religious movements are strictly controlled by the state. Turkey is one of the few countries that put “*secularism*” (*laiklik* in Turkish) into its constitution and in an unchangeable manner. Article 2 of the Turkish Constitution states that “*The Republic of Turkey is a democratic, secular and social state governed by rule of law, within the notions of public peace, national solidarity and justice, respecting human rights, loyal to the nationalism of Atatürk, and based on the fundamental tenets set forth in the preamble.*”³⁸ Furthermore, Article 4 of the Turkish Constitution states that “*The provision of Article 1 regarding the form of the State being a Republic, the characteristics of the Republic in Article 2, and the provisions of Article 3 shall not be amended, nor shall their amendment be proposed.*”³⁹ Both countries’ different political cultures and legal infrastructure caused this clash. While missionary activities are ordinary and even found necessary by the American public as part of religious freedoms, the Turkish public views these activities as hostile.

1.7. PYD/YPG Problem: Although Turkey and the U.S. originally supported the Arab Spring and oppositional movements against the Bashar al Assad regime, the Obama administration began to hesitate after the emergence of ISIS since ISIS was a greater threat. Although Obama previously stated that Washington would intervene if any chemical attacks towards civilians occurred, the U.S. did not react militarily when chemical attacks were carried out by regime forces in Syria. After the September 2014 ISIS attacks, the U.S. and Western powers began to support PYD/YPG. Turkey opposed U.S. and Western support to PYD/YPG due to their links with the outlawed PKK.⁴⁰ The barbaric deeds of ISIS and the presence of radical Islamist elements within the Syrian opposition (Free Syrian Army or Syrian National Army) caused the West to support the Kurdish militia. As a part of this strategy, Washington stopped the Syrian Train and Equip Program and provided its political

³⁷ Legal Information Institute – Cornell Law School, “First Amendment”, Date of Accession: 15.06.2020 from https://www.law.cornell.edu/constitution/first_amendment.

³⁸ The Constitutional Court of the Republic of Turkey, “Constitution of the Republic of Turkey (1)”, Date of Accession: 16.06.2020 from <https://www.anayasa.gov.tr/en/legislation/turkish-constitution/>.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *BBC Türkçe* (2019), “YPG: Yerel bir örgütten, NATO ülkelerinin desteklediği bir güce nasıl dönüştü?”, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50180068>.

and military support to Syrian Kurds by sending arms. This angered Ankara, but the U.S. Secretary of Defense James Mathis explained American support to PYD/YPG as “*tactical*”.⁴¹ After ISIS leader Abu Bakr al-Baghdadi’s death during a U.S. operation, ISIS was completely destroyed, but the U.S. did not stop supporting the Kurds. President Trump, who succeeded Obama as the 45th U.S. President, tried to mediate Turkey and the Kurds. He supported Turkey’s military operations near Turkish border, but he requested that Turkey conduct military operations within a 20 mile safe zone. President Trump also asked Turkey not to attack all Kurds and he threatened Ankara with an economic crisis if Kurds were targeted.⁴² Both countries still have differences and diverging positions on this matter.

If we apply the crisis model (typology) to this issue, first thing is again the lack of harmony between each countries’ Middle East strategies. In theory, Washington is not against Kurdish autonomy in Syria, as seen with the Kurdistan Regional Government in Iraq that was officially established after the U.S.-led Iraqi War. Turkey, however, completely opposes to Kurdish political movements aiming autonomy or independence in Syria. In addition, while Turkey considers PYG/YPG as terrorist groups, the U.S. does not consider them a terrorist organization, but the PKK has been designated as a terrorist organization in the U.S. for many years.

The second cause relates to problems caused by the democratic mechanisms in both countries. The public opinion in the U.S. largely favors the Kurds because they are seen as a more secular group that stand against ISIS and radical Islamic elements within the Syrian opposition. In Turkey, however, the strengthening of the PYD/YPG is seen as the worst scenario due to their links with the PKK. Since the political landscape is largely shaped by public opinion, politicians and lawmakers feel the pressure from their voters and constituents in both countries.

Thirdly, problems emerge when other actors that intercede and affect in Turkish-American relations. In this case, it was the Syrian Kurds that fought against ISIS and became an influential group in Washington and Brussels, shaping negative Western views on Turkey.

1.8. S-400 and F-35 Crises: Since Turkey’s air defense system only consists of warrior jets; Ankara has been searching for an air missile defense system recently. In the early

⁴¹ *Anadolu Ajansı* (2017), “US to take back arms from PKK/PYD after Daesh defeat”, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-to-take-back-arms-from-pkk-pyd-after-daesh-defeat/847017>.

⁴² *BBC Türkçe* (2019), “Barış Pınarı Harekâtı - Trump neden üç günde birbiriyle çelişkili dört Suriye açıklaması yaptı?”, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49984539>.

2010s, Ankara made an agreement to buy the Chinese made HQ-9 (FD-2000) system, although the agreement was later cancelled due to NATO pressure.⁴³ According to Egeli, the Chinese offer was generous as it offered technology transfers as well.⁴⁴ Turkish officials claimed Washington was reluctant to sell its Patriot system during Ankara's search for alternatives. In 2017, Turkey declared that it decided to buy the Russian made S-400 air missile defense system. The sale also helped Ankara quickly recover ties with Moscow after the jet crisis of 2015 and Karlov assassination of 2016. U.S. officials warned that Ankara should not buy the S-400 system because it posed security risks related to NATO forces.⁴⁵ When Ankara did not give up on the sale, the U.S. Congress passed a resolution to stop the delivery of the new generation of F-35 jets to Ankara. So, at the cost of buying S-400, Ankara lost the ability to buy F-35s.

Applying the crisis model to this controversial event, the first issue was the lack of harmony regarding political designs and conflicting interests between two countries. Ankara, until recently, had an approximately 50 % dependency on Russia's natural gas and Russia established Turkey's first nuclear power plant in Akkuyu, Mersin. Washington on the other hand has always been cautious against Moscow after Vladimir Putin took over after Boris Yeltsin.

Secondly, this event shows the fragility of democratic regimes in strategic affairs. President Trump's efforts to correct relations with Turkey by allowing the sale of F-35s and the Patriot system were prevented by the U.S. Congress. This prevention was caused by the U.S. Congress' negative views and prejudices against the Turkish political system and Turkish foreign policy choices in recent years.

Conclusion

This study developed a framework of five different crisis types in Turkish-American relations in order to create a typology. Eight different crises were analyzed in accordance with this framework. The study showed that most problems in Turkish-American relations are caused by both countries' different political designs and strategic priorities. Problems were also

⁴³ *Hürriyet* (2015), "Türkiye Çin füzesinden vazgeçti, milli füze projesi başlatılacak", Date of Accession: 11.06.2020 from <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-cin-fuzesinden-vazgecti-milli-fuze-projesi-baslatilacak-40014297>.

⁴⁴ Sıtkı Egeli (2017), "S-400 alımı, hava savunması, füze savunması, NATO: Mitler ve Gerçekler", *Kokpit*, Date of Accession: 11.06.2020 from <http://www.kokpit.aero/s400-sitki-egeli>.

⁴⁵ *BBC Türkçe* (2019), "S-400 ve F-35 krizi - Üst düzey ABD'li yetkililer: Türkiye'nin S-400 satın almasıyla NATO büyük bir krizle karşı karşıya", Date of Accession: 11.06.2020 from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49040938>.

created and impacted by difficulties related to the democratic mechanisms in both countries, communication problems and misunderstandings, differences in political culture and political tradition, and other actors that interceded and affected Turkish-American relations. This study concludes that both countries should work together on a roadmap and grand strategic plan to make their policies more coherent and consistent to deepen their strategic partnership. Turkish-American alliance is still crucial for liberal world order and the stability in the Middle East and it is worth taking risks and giving concessions to keep the strategic partnership alive and strong.

REFERENCES

- *Anadolu Ajansı* (2017), “US to take back arms from PKK/PYD after Daesh defeat”, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-to-take-back-arms-from-pkk-pyd-after-daesh-defeat/847017>.
- Arık, Umut (2016), “Johnson Mektubu ve Kıbrıs Krizi”, in *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*, Haydar Çakmak (ed.) Ankara: Kripto Kitaplar, pp. 99-108.
- *BBC Türkçe* (2018), “Pastör Andrew Brunson kimdir: Türkiye-ABD ilişkilerinde kriz yaratan davada hüküm ve tahliye”, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43782841>.
- *BBC Türkçe* (2019), “Barış Pınarı Harekâtı - Trump neden üç günde birbiriyle çelişkili dört Suriye açıklaması yaptı?”, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49984539>.
- *BBC Türkçe* (2019), “S-400 ve F-35 krizi - Üst düzey ABD'li yetkililer: Türkiye'nin S-400 satın almasıyla NATO büyük bir krizle karşı karşıya”, Date of Accession: 11.06.2020 from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49040938>.
- *BBC Türkçe* (2019), “YPG: Yerel bir örgütten, NATO ülkelerinin desteklediği bir güce nasıl dönüştü?”, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50180068>.
- Bölükbaşı, Süha (1993), “The Johnson Letter Revisited”, *Middle Eastern Studies*, July 1993, Vol. 29, No: 3, pp. 505-525.
- Bush, George W. (2011), *Decision Points*, Virgin Books.
- Çakmak, Haydar (2016), “Haşhaş Krizi”, in *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*, Haydar Çakmak (ed.) Ankara: Kripto Kitaplar, pp. 135-144.
- Çelebi, Özlen (2016), “1 Mart Tezkeresi Krizi”, in *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*, Haydar Çakmak (ed.) Ankara: Kripto Kitaplar, pp. 273-284.
- Egeli, Sıtkı (2017), “S-400 alımı, hava savunması, füze savunması, NATO: Mitler ve Gerçekler”, *Kokpit*, Date of Accession: 11.06.2020 from <http://www.kokpit.aero/s400-sitki-egeli>.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, “Tarihçe”, Date of Accession: 09.06.2020 from <http://www.narkotik.pol.tr/tarihce>.
- Erhan, Çağrı (1996), *Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Feridunoğlu, İsmail Cem (2017), “Hürriyet Gazetesi’nce 1964 Johnson Mektubu Süreci’nde Kullanılan Dilin Milliyetçi Söylem Bağlamında Söylem Analizi Yöntemiyle İncelenmesi”, *KSBD*, Fall 2017, Year: 9, Vol. 9, No: 2, pp. 371-393.
- *Habertürk* (2013), “1 Mart Tezkeresi’nin tutanakları açıklanacak mı?”, Date of Accession: 09.06.2020 from <https://www.haberturk.com/polemik/haber/819489-1-mart-tezkeresinin-tutanaklari-aciklanacak-mi>.
- Hıdır, Özcan (2018), “Rahip Brunson olayı ve ABD siyasetinde Evanjelik etki”, *Anadolu Ajansı*, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rahip-brunson-olayi-ve-abd-siyasetinde-evanjelik-etki/1215528>.
- *History.com*, “Vietnamization”, Date of Accession: 05.06.2020 from <https://www.history.com/topics/vietnam-war/vietnamization>.
- *Hürriyet* (2003), “Telefonu neden fırlattı”, Date of Accession: 09.06.2020 from <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/telefonu-neden-firlatti-38552432>.
- *Hürriyet* (2015), “Türkiye Çin füzesinden vazgeçti, milli füze projesi başlatılacak”, Date of Accession: 11.06.2020 from <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-cin-fuzesinden-vazgecti-milli-fuze-projesi-baslatilacak-40014297>.
- *Hürriyet* (2017), “Hâlâ 1 Mart tezkeresinin bedelini ödüyoruz”, Date of Accession: 09.06.2020 from <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hala-1-mart-tezkeresinin-bedelini-oduyoruz-40604056>.
- Kanyılmaz, Erhan (2019), “U-2 Casus Uçağı Krizi”, *Bütün Dünya*, May 2019, Date of Accession: 10.06.2020 from <http://www.butundunya.com/pdfs/2019/05/133-137.pdf>, pp. 133-139.
- Karabulut, Bilal (2016), “U-2 Casus Uçağı Krizi”, in *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*, Haydar Çakmak (ed.) Ankara: Kripto Kitaplar, pp. 85-94.
- Legal Information Institute – Cornell Law School, “First Amendment”, Date of Accession: 15.06.2020 from https://www.law.cornell.edu/constitution/first_amendment.
- *Milliyet* (2003), “Erdoğan bastırdı! Tezkere kabul edildi”, Date of Accession: 09.06.2020 from <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-bastirdi-tezkere-kabul-edildi-5186260>.
- NATO, “The North Atlantic Treaty: Washington D.C. - 4 April 1949”, Date of Accession: 02.06.2020 from https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm.
- Örmeci, Ozan & Işıksal, Hüseyin (2020), *Historical Examinations and Current Issues in Turkish-American Relations*, Berlin: Peter Lang.

- Robison, Jennifer (2002), “Decades of Drug Use: Data From the '60s and '70s”, *Gallup*, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://news.gallup.com/poll/6331/decades-drug-use-data-from-60s-70s.aspx>.
- *Sabah* (2010), “Çuval olayındaki 7 yıllık büyük sır”, Date of Accession: 10.06.2020 from https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/cuval_olayindaki_7_yillik_buyuk_sir.
- Spain, James W. (1975), “The United States, Turkey and the Poppy”, *Middle East Journal*, Vol. 29, No: 3 (1975 Summer), pp. 295-309.
- The Constitutional Court of the Republic of Turkey, “Constitution of the Republic of Turkey (1)”, Date of Accession: 16.06.2020 from <https://www.anayasa.gov.tr/en/legislation/turkish-constiution/>.
- *The Guardian* (2003), “US arrest of soldiers infuriates Turkey”, Date of Accession: 10.06.2020 from <https://www.theguardian.com/world/2003/jul/08/turkey.michaelhoward>.
- Tuşalp, Erbil (2019), “İkisi de üçü de dördü de..”, *Cumhuriyet*, Date of Accession: 09.06.2020 from <http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/1529172/ikisi-de-ucu-de-dordu-de.html>.
- *Vatan* (2011), “Erdoğan 1 Mart'ta devlete yenildi!”, Date of Accession: 09.06.2020 from <http://www.gazetevatan.com/erdogan-1-mart-ta-devlete-yenildi--367239-gundem/>.

KOPENHAG OKULU’NUN GÜVENLİKLEŞTİRME TEORİSİ BAĞLAMINDA ABD’NİN IRAK POLİTİKASI: 2000-2008

Serdar UKUR¹

Öz: Bu çalışmanın temel amacı, 2000-2008 yılları arasında ABD’nin Irak politikasını Kopenhag Okulu’nun Güvenlikleştirme Teorisi ekseninde sorgulamaktır. Bu sorgulamayı yapmadan önceden, ilk olarak, Kopenhag Okulu’nun felsefi altyapısına ve temsilcilerine değinilecektir. Ardından, Kopenhag Okulu’nun “güvenlik” kavramına ilişkin yaklaşımına ve ayrıca bu Okul’un Güvenlikleştirme Teorisi hakkındaki değlendirmelerine yer verilecektir. Son olarak, çalışma, bu teorinin 2000-2008 yılları arasında ABD’nin Irak temelli dış politikasında nasıl uygulandığı konusuna odaklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kopenhag Okulu, Güvenlikleştirme Teorisi, Amerika Birleşik Devletleri, Saddam Hüseyin, Irak’a Özgürlük Operasyonu.*

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi.
E-mail: serdarcukur5@gmail.com.
ORCID: 0000-0003-1394-0934.

USA'S IRAQ POLICY IN THE CONTEXT OF COPENHAGEN SCHOOL SECURITY THEORY: 2000-2008

Abstract: This study questions the Iraqi policy of the United States of America between 2000-2008 on the axis of the Securitization Theory of the Copenhagen School. Before making this inquiry, the philosophical infrastructure and representatives of Copenhagen School will be explained. Then, the Copenhagen School's conceptual approach of "security" and evaluations of its Securitization Theory will be analyzed. Finally, the study will focus on the theory's application in Iraqi's US foreign policy from 2000-2008.

Keywords: *Copenhagen School, Securitization Theory, United States, Saddam Hussein, Operation Freedom to Iraq.*

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu ile alakalı serüveninin başlangıç yıllarının Birinci Dünya Savaşı sonrası döneme rastladığı görülmektedir. Ortadoğu'da petrol kaynaklarının keşfedilmesi sonrasında, bunun farkına varan ABD'nin Ortadoğu'ya ilişkin politikalarının günümüze kadar yoğun bir şekilde ve bilinçli olarak dizayn ettiği ve yürüttüğü görülmüştür. Öyle ki, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ile Sovyetler Birliği gibi devletlerin 1945-1991 yılları arasında kutup liderliklerini yaptığı Soğuk Savaş döneminde, Ortadoğu coğrafyası, ABD ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan rekabetin merkezi olarak görülmüştür. ABD'nin de, 1945-1991 yılları arasında, bu bölgede yaşanan sorunlara taraf olarak aktif politikalar ürettiği düşünülmektedir. Hatta bu temelde, ABD'nin Ortadoğu politikaları, 1990'lı yıllarda Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonrasında yeni bir sürece girmiştir. Saddam Hüseyin tarafından yapılan bu girişim, ABD önderliğinde Irak'a yapılan askeri müdahale ile son bulmuştur.

1990'larda ABD'nin Irak'a yapmış olduğu bu müdahale sonrasında, ABD'nin Irak'ı çevrelediği görüldü. 2000'li yıllara gelindiğinde ise, 19 radikal İslamcı teröristin 11 Eylül 2001'de kaçırmış oldukları dört uçağın ABD'de yarattığı etki büyük olacaktır ve hem ABD, hem de dünya düzeni, bu tarihten itibaren bir dizi değişikliklere uğrayacaktır. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush tarafından kısa sürede yapılan açıklama sonrasında, ABD, dünya genelinde “*terörle mücadele*” veya “*teröre karşı savaş*” konusunda somut bir adım atacaktır. Bu adımın ilk somut göstergesi 2001'deki Afganistan müdahalesi iken, ikincisi ise Başkan Bush tarafından yapılan konuşmalarda ABD için bir tehdit olarak belirtilen Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak olacaktır. Öyle ki, ABD, kendi güvenliğini korumak adına 2003 yılında Irak'a yapacağı askeri müdahalenin hazırlıkları yapmış ve 2003'te Irak'ı işgal ederek bunu gerçekleştirmiştir. Bu tarihten sonra ise, ABD'nin, Ortadoğu'daki güvenlik politikaları bağlamında Irak üzerinden politikalar uyguladığı görülmüştür.

ABD'nin Irak temelli politikasında etkili olan güvenlik sorgulaması, bu çalışmanın amacında da belirtildiği üzere, Kopenhag Okulu'nun “*Güvenlikleştirme Teorisi*” ekseninde değerlendirmeye çalışılacaktır. Bu temelde, bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki önemli teori veya kuramlardan bir tanesi olan Kopenhag Okulu'nun felsefi altyapısı ve temsilcileri hakkında değerlendirmelerde bulunacaktır. İkinci bölümde, Kopenhag Okulu'nun “*Güvenlikleştirme Teorisi*” hakkında bilgilere yer verilecektir. Son bölümde ise, 2000-2008 döneminde ABD'nin Irak politikası “*Güvenlikleştirme Teorisi*” ekseninde değerlendirilecektir.

1. Uluslararası İlişkilerde Kopenhag Okulu'na Kısa Bir Bakış

1.1. Kopenhag Okulu'nun Felsefi Altyapısı ve Temsilcileri

Kopenhag Okulu'nun temelleri 1980'li yıllarda atılmıştır. Bu Okul, 1985 yılında Kopenhag Üniversitesi tarafından oluşturulan “*Bariş ve Çatışma Araştırmaları Merkezi*” (*Centre for Peace and Conflict Research*) çatısı altında “*Avrupa Güvenliği*” adıyla kurulan ve Egbert Jahn, Pierre Lemaitre ve Ole Wæver gibi isimler tarafından oluşturulan grup öncülüğünde “*Avrupa Güvenliği'nin Askeri-Olmayan Boyutları*” ismiyle bilinen projenin hayata geçirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu projenin ilk meyvesi, 1987 yılının Ağustos ayında yayınlanan “*Avrupa Güvenliği – Askeri Olmayan Yönüyle Araştırma Soruları*” (*European Security – Problems of Research on Non-Military Aspects*) isimli rapor olmuştur. Bir yıl sonra ise, bu projeye esin kaynağı olan Barry Buzan'ın Direktörlük görevini üstlenerek grubun parçası olduğu görülmüştür. Ardından, 1989'da, Wæver, Lemaitre ve Elzbieta Tromer tarafından oluşturulan grup ile bu projeye destek verildiği görülmüştür. Bir yıl sonra, yani 1990'da, Barry Buzan'ın da içinde bulunduğu bu gruba Morten Kelstrup da dâhil olmuştur. Bu gelişmelerin ardından, içlerinde sadece Elzbieta Tromer'in yer almadığı ve geriye kalan bütün araştırmacılarının yer aldığı kişiler öncülüğünde, 1993 yılında, *Avrupa'da Kimlik, Göç ve Yeni Güvenlik Gündemi* (*Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*) isimli bir eserin yayınladığı görülmüştür.² Öyle ki, bu grubun yayınlamış olduğu bu eser, akademik camia içerisinde büyük yankı uyandırmıştır. Sonrasında ise, Bill McSweeney tarafından bu esere -özellikle de Buzan'ı eleştiren çalışmasıyla- “*Kopenhag Okulu*” adlandırmasını yaptığı görülmüştür.³ Buzan ve Wæver'in McSweeney tarafından yapılan eleştirilere bir makale ile cevap vermesi, yine McSweeney tarafından belirtilen ismin kabul edildiği anlamına gelmektedir. Bunun yanında, bu Okul'un gelişmesinde Barry Buzan ve Ole Wæver tarafından ortaya konulan çabaların etkili olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Ayrıca, bu Okul bünyesinde başta güvenlik olmak üzere günümüzde pek çok kişi tarafından insan hakları, terörizm, göç, çevre ve kalkınma gibi çeşitli konularda çalışmalar ile katkı sağlanmaktadır.⁴

² Sinem Akgül Açıkmeşe (2008), “Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmaları'nda Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss. 143-144.

³ Bill McSweeney (1996), “Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School”, *Review of International Studies*, 22, s. 81.

⁴ Sinem Akgül Açıkmeşe (2008), “Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmaları'nda Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme”, ss. 144-146.

Özetle, Kopenhag Okulu, 1980’li yıllardan sonra Avrupa’da güvenlik noktasında ortaya çıkan bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir proje ekseninde bir araya gelinen grupsal çalışmaların akademik camia içerisinde etkili olması sonrasında yapılan eleştirilerde isim olarak Kopenhag Okulu’nun dillendirildiği ve bu grubun içerisinde yer alan Buzan ve Waever tarafından eleştirilere verilen cevap ile kabul görmüştür. Bu iki isim öncülünde yapılan çalışmaların yanında, irili ufaklı yapılan başta güvenlik olmak üzere birçok farklı konuda ortaya konulan çalışmalar ile Kopenhag Okulu’nun Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ete kemiğe bürünmesi sağlanmıştır. Bu çalışmanın sonraki kısımda, temel varsayımları üzerine değerlendirmelere yer verilecektir.

1.2. Kopenhag Okulu’nun Temsilcileri

Bu bölümde, Kopenhag Okulu’nun ortaya çıkmasına katkı sağlayan üç önemli isim hakkında bilgilere yer verilecektir. Bu isimlerden bahsedilirken, ortaya koymuş oldukları bireysel ve ortak çalışmalara değinilmeye çalışılacaktır.

Kopenhag Okulu’nda bahsedeceğimiz önemli isimlerden birincisi Barry Buzan’dır. Bu Okul’a, Barry Buzan, ilk kez 1983 yılında piyasaya sürülen ve sonraki yıllarda çeşitli güncellemeler yaptığı *İnsanlar, Devlet & Korku (People, States & Fear)* isimli eseriyle katkı sağlamıştır. Buzan’ın, bu eserinde, birey güvenliğine, ulusal güvenliğe, bölgesel güvenliğe ve uluslararası güvenliğe değindiği görülmüştür. Ayrıca bu eserde, Buzan tarafından Kopenhag Okulu kavramları içerisinde yer alacak olan “*bölgesel güvenlik kompleksi*”ne ilişkin değerlendirmelerin yapıldığı görülmüştür. İlaveten, bu eserde, Buzan, insan topluluklarını da etkileyen askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel şekilde sıralanan 5 tane sektörel tehdit tasnifi yapmıştır.⁵ Öyle ki, Buzan tarafından yapılan bu çalışmalar ile askeri algı temelinde dar bir kalıp içerisine sınırlandırılmaya çalışılan bir anlayıştan daha geniş bir alandan bakılmasına imkân sağlamıştır.⁶ Ayrıca, birçok kişi tarafından, Barry Buzan’ın bireysel çalışmalarının yanında, Ole Waever ve Jaap De Wilder gibi isimlerle “*Güvenlikleştirme*” temelinde yapılan ortak çalışmalar da bu alandaki en yenilikçi çalışmalar olarak ifade edilmektedir.⁷

⁵ Barry Buzan (2015), *İnsanlar, Devlet & Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem*, Emre Çıtak vd. (çev.), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

⁶ Bezen Balamir Coşkun (2014), “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar”, Tayyar Arı (ed.), *Post Modern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2*, Bursa: Dora Yayıncılık, s. 181.

⁷ Martin Griffiths & Steven C. Roach & M. Scott Salomon (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teorileri*, CESRAN (çev.), Ankara: Nobel Yayıncılık, s. 221.

Kopenhag Okulu'nda değineceğimiz ikinci önemli isim ise Ole Waever'dir. Waever'ın, bu Okul içinde yapmış olduğu çalışmalar ile “Güvenlikleştirme” kavramının kuramsallaşması noktasında önemli katkıları olmuştur.⁸ Waever tarafından yapılan bazı önemli akademik çalışmalar ise; 1989 yılındaki *Security the Speech Act: Analysing the Politics of a Word*, 1995 yılındaki *Securitisation and Desecuritisation* ile *On Security* ve 1997 yılındaki *Concepts of Security* gibi eserlerin⁹ yanında, Barry Buzan ile birlikte 2013'te kaleme aldığı “After the Return to Theory: The Past, Present, and Future of Security Studies” (Teoriye Dönüş Sonrasında: Güvenlik Çalışmalarının Geçmişi, Bugünü ve Geleceği) adlı çalışmadır. Adı geçen bu son çalışmada, Buzan ve Waever'ın, güvenlik çalışmalarının kökenleri, kurumsal yapısı ve güvenlik çalışmaları dönemlerine dair sorgulamalar yaptıkları görülmüştür.¹⁰

Kopenhag Okulu'nda değineceğimiz son önemli isim ise Jaad De Wilde'dir. Jaad De Wilde, Barry Buzan ve Ole Waever'in içinde yer aldığı bir ekiple birlikte 1998'de kaleme alınan *Security: A New Framework for Analysis (Güvenlik: Yeni Bir Çerçeve Analizi İçin)* isimli ortak çalışmayla Kopenhag Okulu'na katkı sağlamıştır. Bu eserde, güvenliğe, güvenlikleştirmeye ve sektörel olarak askeri, ekonomik, toplumsal, siyasi ve çevre şeklinde sıralanan değerlendirmelere yer verilmiştir.¹¹

Kopenhag Okulu'nun önemli isimleri olarak gösterilen bu üç isimin ortaya koymuş olduğu çalışmalar neticesinde karşımıza “Güvenlikleştirme”, “Sektörel Analiz” ve “Bölgesel Güvenlik Kompleksleri” şeklinde sıralanan yaklaşımların çıktığı görülmüştür.¹² Bu yaklaşımlara ilişkin değerlendirmelere sonraki bölümde yer verilecektir.

2. Kopenhag Okulu'nun Güvenlik Kavramına Dair Yaklaşımı ve Güvenlikleştirme Teorisi

“Güvenlik” terimine dair etimolojik bir incele yapıldığında, bu kavramın, Latince'deki “*securitas*” kelimesinden türetildiği görülecektir. Ancak bu kavramın tanımlanmasına dair

⁸ Bezen Balamir Coşkun (2014), “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar”, s. 182.

⁹ Sinem Akgül Açıkmeşe (2008), “Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmaları'nda Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 145.

¹⁰ Ole Waever & Barry Buzan (2017), “Teoriye Dönüş Sonrasında: Güvenlik Çalışmalarının Geçmişi, Bugünü ve Geleceği”, Alan Collins (ed.), Nasuh Uslu (çev.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, ss. 393-410.

¹¹ Barry Buzan & Ole Waever & Jaad De Wilde (1998), *Security: A New Framework for Analysis*, ABD: Lynne Rienner.

¹² Halit Çapat (2008), “Kopenhag Okulu Çerçevesinde Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kavramı ve Karadeniz'de AB-ABD Güvenlik Algılamaları”, Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, s. 11.

ortak bir söylemin yapılmadığı da anlaşılmaktadır. Bu kavram, yani güvenlik terimi; tehdit, tehlike ve çatışma yoklu gibi karşıtlıklar üzerinden açıklanmıştır.¹³

Öte yandan, güvenlik kavramının bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler'in ortaya çıkmasına önemli bir katkısı olan “*savaşı nasıl engelleriz?*” sorusu ile giriş yaptığı, kimliğe büründüğü ve disiplindeki çalışmaların gelişime etkisi olmuştur.¹⁴ Öyle ki, bu disiplin içerisinde geleneksel güvenlik anlayışının eleştirilmesi üzerine, Buzan, Waever ve De Wilde gibi akademisyenlerin oluşturmuş olduğu Kopenhag Okulu ve bu Okul bünyesinde yapılan çalışmalar ile güvenliğin sistematik hale getirildiği görülmüştür.¹⁵

Bu Okul bünyesinde, özellikle Buzan, Waever ve De Wilde gibi isimlerin yapmış oldukları çalışmalarda, “*Güvenlikleştirme*”, “*Sektörel Analiz*” ve “*Bölgesel Güvenlik Kompleksleri*” gibi üç önemli ve özgün kavramın ortaya çıktığını daha önceki satırlarda ifade etmiştik. Öyle ki, bu yaklaşımlardan birincisi, Bölgesel Güvenlik Kompleksi'dir.¹⁶ Bölgesel Güvenlik Kompleksi'ne dair söylemler, Barry Buzan tarafından *İnsanlar, Devletler & Korku* isimli eserin “Bölgesel Güvenlik” adlı beşinci bölümde ele almıştır. Bu eserde, “*güvenlik*” kavramının “*bölge*” terimi ile ilişkilendirildiği gözlenmiştir. Öyle ki, eserde, Buzan tarafından “*bölge*” terimi, “*kaderleri, aralarındaki coğrafi yakınlığa bağlı olan bir grup devletin arasında ortaya çıkan güvenlik ilişkilerinin farklı ve belirli bir alt sistem*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlamadan sonra ise, eserin bu bölümünde, Buzan tarafından güvenlik kavramının güçten daha geniş bir anlam taşıdığı ifade edilmiştir. Ayrıca, Buzan tarafından, bu eserde, “*bölgesel güvenlik*” kavramında devletlerin arasındaki dostluk ve düşmanlık vurgularının güç ilişkilerin ana unsur olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında, bu bölümde, Buzan'ın devletler arasındaki dostluk ve düşmanlık ilişkilerinin güç dağılımları ekseninde ele alınması durumunda sınır sorunları, etnik kökenli sorunlara, ideolojik ittifaklara vb. farklı sorunların ortaya çıkmasına neden olacağı vurgulanmıştır. Bu eserde, bu beyan temelinde de ortaya çıkan oluşumlar içinde Buzan tarafından “*güvenlik kompleksi*” kavramının kullanıldığı görülmüştür. Ancak Buzan tarafından güvenlik komplekslerinin bulunmasının bazı alanlardaki yerel devletlerin zayıf olmasından ve karmaşıklık gibi sebepler üzerinden

¹³ Tuncay Kardeş (2014), “Güvenlik”, Şaban Kardeş & Ali Balcı (ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, s. 228.

¹⁴ Erdem Özlük (2014), “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu, Kimliği ve Sorunları”, Şaban Kardeş & Ali Balcı (ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, s. 75.

¹⁵ Halit Çapat (2008), “Kopenhag Okulu Çerçevesinde Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kavramı ve Karadeniz’de AB-ABD Güvenlik Algılamaları”, s. 10.

¹⁶ Fatih Dedemen (2019), “Güvenlikleştirme Pratiklerinin Değişen Doğası: ABD ve İran Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 18.

açıklanmıştır. Bunlardan başka, bu eserde, Buzan'ın güvenlik komplekslerinin sınırlarının saptanmasının altında yatan zorlukları “i) bölgesel güvenlik dinamiklerin yapısındaki bir değişiklik nedeniyle iki güvenlik kompleksi arasındaki sınırların ortadan kalması, ii) yüksek ve düşük düzey kompleksler fiziksel olarak birbirine yakın oldukları zaman ortaya çıkan orantısız bir güvenlik karşılıklı bağımlılığın varlığını verir, iii) tek bir kompleks olarak düşünmeye uygun bir zeminin de olduğu bir grup devlet içerisinde, iki ya da daha fazla güvenlik karşılıklı bağımlılığı düğümünün varlığı nedeniyle ortaya çıkar” şeklinde üç madde üzerinden aktardığı görülmüştür. Aynı zamanda, bu eserde, Buzan tarafından güvenlik komplekslerinin tanımlanmasında da ekonomik faktörlerin etkisi ifade edilmiştir. Tüm bunların yanında, Buzan tarafından, bölgesel düzeyde, yerel veya bölgesel güvenlik komplekslerinin içerisinde “güvenlik karşılıklı bağımlılık, dostluk/düşmanlık, kutupluluk, medeniyet alanı, alt kompleksler ve yerel yayılma” gibi konular barındırmaktadır ve bu temelde verilen örnekler ise konular temelinde sırasıyla Hindistan/Pakistan, İsrail/Araplar, tek/ikili/üçlü/çoklu, Güney Asya/Araplar, Körfez/ Balkanlar, Tamiller/Filistinliler şeklinde belirtilmiştir.¹⁷

Kopenhag Okulu'nun güvenlik literatürüne sunmuş olduğu ikinci yaklaşım ise “güvenlik sektörleri”dir. Güvenlik sektörlerinin, ilk defa, Barry Buzan tarafından kaleme alınan *İnsanlar, Devlet & Korku* eseri içerisinde¹⁸, sonrasında ise 1998'de Buzan, Waever ve Wilde gibi isimlerin ortak çalışmaları ile oluşturulan “Security: A New Framework for Analysis” başlıklı yayında¹⁹ sistematik hale getirildiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde güvenlik sektörlerinin “askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel” gibi çeşitli sektörleri barındırdığı gözlenmiştir. Bu çalışmalar temelinde güvenlik sektörlerinin içerisinde yer alan “i) askeri sektörün devletlerin zorlayıcı güç kullanmasına ve savaşma kapasitesine, ii) siyasi sektörün tanınma, otorite ve yönetim ile alakalı olmasının yanında yönetim sistemlerinin örgütsel iktidarına ve ideolojilerine, iii) ekonomik sektörde ise finans ilişkileri, üretim ve ticaretin yanında, refah, para ve pazarlara erişimin vurgulandığı, iv) toplumsal sektörde ise başta kimlik olmak üzere kültür, dil, din ve gelenek gibi sosyal ve kültürel ilişkilerin yer aldığı ve v) çevresel sektörün ise salgın hastalıklar, insan faaliyetleri, bitkiler, hayvanlar” gibi çeşitli konuların ele alındığı görülmüştür.²⁰

¹⁷ Ayşegül Er (çev) (2015), “Bölgesel Güvenlik”, Barry Buzan, *İnsanlar, Devlet & Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem*, Emre Çıtak vd. (çev.), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, ss. 157-185.

¹⁸ Barry Buzan (2015), *İnsanlar, Devlet & Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem*, ss. 107-119.

¹⁹ Barry Buzan & Ole Waever & Jaad De Wilde (1998), *Security: A New Framework for Analysis*.

²⁰ Ferhan S. Çolak (2017), “Kopenhag Okulu Bağlamında Suriyelilerin Türkiye'ye Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, ss. 19-20.

Kopenhag Okulu'nun güvenlik literatürüne sunmuş olduğu sonuncu yaklaşım ise “Güvenlikleştirme”dir. Güvenlikleştirme, bir Uluslararası İlişkiler teorisi olarak tartışılabilir, bu kavramın uluslararası güvenlikteki yaklaşımının disiplinlerarası olduğu görülmektedir. Güvenlikleştirmenin ya da Güvenlikleştirme Teorisi'nin fikri temellerinin atılmasının altında; John L. Austin'in “söz edim”, Carl Schmitt'in “politik”, Jacques Derrida'nın “metnin dışında gerçeklik iddiası”, Kenneth Waltz'un “hayatta kalma”²¹ ve Giorgio Agamben'in “olağanüstü hal”²² gibi isimlerin ve kavramlarının olduğu görülmüştür.

Güvenlikleştirme kuramı, geleneksel güvenlik yaklaşımında varoluşsal tehdit ve hayatta kalma gibi iki temel kavramı esas almıştır. Bu perspektif temelinde Kenneth Waltz'un güvenlik noktasında ortaya koymuş olduğu tanımsal yaklaşım Güvenlikleştirme Teorisi'ne önemli bir katkı yapmıştır. Bunun yanında, Waltz tarafından hangi devlet olursa olsun ve hatta bu devletlerin amaç ve stratejisi birbirlerinden farklı olsa da bu devletlerin ortak arzuları “hayatta kalma” olduğunu ifade etmiştir. Kopenhag Okulu'nun “hayatta kalma” söylemini referans alması, bu Okulu Neo-Realist kurama (Neo-Realizm) yaklaştırmıştır. Bir diğer terim olan “varoluşsal tehdit” kavramıyla ise, aktöre, yani güvenlikleştirmeyi gerçekleştirmede yetkili olan egemene veya devlete bu tehdidin ortadan kaldırılması noktasında gerekli olan tüm önlemleri almasında meşruluk sağlamaktadır. Tüm bunların yanında, başarılı bir güvenlikleştirilmenin ortaya çıkması üç şeyin olması gerekmektedir. Bunlar; “i) Hayati bir tehdit unsurunun belirlenmesi, ii) Bu tehdidin kaldırılmasının acil bir durum olarak görülmesi ve iii) Bu tehdidin ortadan kaldırılması için olağanüstü tedbirlerin alınması gerekliliği kabulü”dür.²³

Sonuç olarak, Kopenhag Okulu'nun güvenlik yaklaşımına baktığımız vakit, Bölgesel Güvenlik Kompleksleri, Güvenlik Sektörleri ve Güvenlikleştirme gibi yaklaşımların ortaya çıktığı görülmüştür. Bu yaklaşımlarla, bu Okul, geleneksel güvenlik anlayışına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Güvenlikleştirme özelinde ise, devlet temelinde güvenlikleştirmeyi gerçekleştirecek olan yapının varoluşsal tehditti elzem olarak görmesi, bu tehdidin kaldırılması ve olağanüstü tedbirlerin alınması gibi aşamalar üzerinden basamaklandırması gerekmektedir. Bu temelde, sonraki bölümde, Amerika Birleşik Devletleri'nin 2000-2008 yılları arasındaki Irak politikasını güvenlikleştirme kurama üzerinden bir analiz edilecektir.

²¹ Bezen Balamir Coşkun (2014), “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar”, s. 183.

²² Fatih Dedemen (2019), “Güvenlikleştirme Pratiklerinin Değişen Doğası: ABD ve İran Örneği”, ss. 25-26.

²³ Bezen Balamir Coşkun (2014), “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar”, ss. 183-184.

3. Güvenlikleştirme Teorisi'nin ABD Tarafından 2000-2008 Arasında Irak'ta Uygulamaya Konuluşu

Irak, 1638-1918 yılları arasına kadar Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenik ayrılması sonrasında, Irak, Büyük Britanya'nın (İngiltere) denetimi altına girmiştir. 1921'de, Fransa'nın ve Büyük Britanya'nın yardımlarıyla, Emir Faysal, Irak'a Kral olmuştur. 1922'den 1932 yılına kadar Büyük Britanya'nın denetimi altında yarı otonom bir yapı olan Irak, 1932'den sonra bağımsız bir devlet olarak dünya sahnesinde yerini almıştır. Ancak bu bağımsızlık, 1945 yılına kadar, ancak Büyük Britanya'nın gözetimi altında devam etmiştir. Tarihler 1958'i gösterdiğinde ise, Irak'ta yaşanan siyasi gelişmeler, Büyük Britanya'nın Irak'ta 1921'de başlayan etkisinin kaybolmasına neden olmuştur. Hatta Irak'ın, dış politika anlamında, 1958'den itibaren ve 1970'lerin sonlarına kadar, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'na doğru bir yönelen bir anlayış içerisinde olduğu görülmüştür. 1970'lerin sonunda ise, Irak, dış politika anlamında Batılı ülkelerle ve özellikle ABD ile ilişkilerini geliştirme çabası içerisine girmiştir.²⁴

Ancak bu çabalara rağmen, 1990'ların başında dönemin Irak lideri Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi, dünyada başta ABD olmak üzere pek çok ülkenin Bağdat'a tepki göstermesine ve cephe almasına neden olmuştur. Öyle ki, Saddam Hüseyin'in Ortadoğu'da böyle bir girişimde bulunması, ABD'nin 1950'lerden beri uygulamakta olduğu i) petrolün uluslararası pazara sorunsuz ulaştırılması, ii) İsrail'in güvenliği ve başta petrol üreticisi ülkeler olmak üzere bölgedeki dost ve müttefik rejimlerin korunması politikalarının olumsuz etkileyecek olması şeklinde sıralanan politikalarının olumsuz etkilenmesi anlamına geliyordu. Hatta ABD'nin Irak'ın bu müdahale girişimine karşılık verememesi veya müdahalede bulunmaması durumunda, i) petrol piyasasında Irak'ın üstün bir konuma sahip olması, ii) İsrail'in güvenliği tehlikeye girecek olması ve iii) ABD'nin müttefiki olan Körfez ülkelerinin rejimlerinin tehdit altına girmesi şeklinde sıralanan durumların da oluşması manasına geliyordu. Bu temelde, dönemin ABD Başkanı George H.W. Bush tarafından 11 Eylül 1990'da Amerikan Kongresi'nde Irak vurgusu temelinde yapmış olduğu konuşma sonrasında ABD'nin “Çöl Fırtınası Operasyonu” ismiyle 1991'de Irak'a müdahalede bulunduğu görülmüştür.²⁵ 1991 yılının Şubat ayında teslim olan Irak, ABD tarafından 2003 yılına kadar bir nevi ABD'nin göz hapsinde tutulmuştur.²⁶

²⁴ Tayyar Arı (2007), *Irak, İran, ABD ve Petrol*, İstanbul: Alfa Kitabevi, ss. 386-396.

²⁵ Sercan Reçber (2016), *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, İstanbul: Onikilevha Yayıncılık, s. 121.

²⁶ Kürşat Turan (2016), “ABD'nin Irak'a Askeri Müdahaleleri:1990-1991 ve 2003-2004”, Haydar Çakmak (der.), *ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1880'den Günümüze*, Ankara: Kaynak Yayınları, ss. 417-422.

21. yüzyıla gelindiğinde ise, dünya, büyük bir siyasi kırılmaya tanıklık etmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye tarihinin en büyük terör saldırısı gerçekleştirilmiştir. 11 Eylül sabahı, El Kaide mensubu teröristler tarafından kaçırılan uçaklardan birincisi Dünya Ticaret Merkezi'nin (WTO) kuzey kulesine, ikinci uçak da Dünya Ticaret Merkezi'nin güney kulesine (bunlara İkiz Kuleler adı veriliyordu) çarpmıştır. Üçüncü bir uçak, ABD'nin Milli Savunma Bakanlığı'nın bulunduğu Pentagon binasına bir dalış gerçekleştirmiştir. Teröristler tarafından kaçırılan son uçak ise, ABD'nin Pennsylvania eyaleti yakınlarında düşmüştür. Bu saldırılarda binlerce insan yaşamını yitirmiştir.²⁷ Başka bir ifadeyle, 11 Eylül 2001'de 19 terörist tarafından kaçılan dört uçak, ABD içerisinde bir nevi kitle imha silahına dönüşerek saldırıda bulunmuşlardır. Bu saldırılar sonrasında dönemin ABD Başkanı George W. Bush, bu saldırıları “*savaş nedeni*” olarak ilan etmiş ve Başkan Bush, 20 Eylül 2001'de, tüm dünyada “*teröre karşı savaş*” ilan edeceğine ilişkin ilk işareti vermiştir. Bu işaretin devamında, Başkan Bush'un kararlı mücadelesini ilk olarak 2001'de Afganistan'a yapılan müdahale somut hale getiren ABD, ikinci hamleyi ise 2003'te Irak'a müdahalede bulunarak ortaya koymuştur.²⁸

ABD'nin 2003'te Irak'a yapmış olduğu askeri müdahaleyi aktarmadan önce, müdahale sürecine giden süreci aktarmakta yarar var. 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırısından (9/11) sonra, 29 Ocak 2002'de Başkan Bush tarafından Irak'ın da içerisinde bulunduğu bir grup devlete “*Şer Eksen*” (*Axis of Evil*) adlandırması üzerinden bir kategorizasyon yaptığı görülmüştür.²⁹ Başkan Bush'un 1 Haziran 2002'de West Point Askeri Akademisi'nde yapmış olduğu konuşmada ise, terörle mücadele noktasında savaşın savunmada kazanılmayacağını ortaya koyan satırların yer aldığı görülmüştür.³⁰ Başkan Bush'un yapmış olduğu bu konuşmadan kısa süre sonra, bu fikirlerin, 20 Eylül 2002 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde somutlaştığı fark edilmiştir. Toplamda 33 sayfadan oluşan bu belgede, insanlık onurunun korunması, küresel terörizm ile müdahale etmek adına ABD ve ortaklarına karşı yapılabilecek olan saldırıları önlemek, kitle imha silahlarını kullanma yoluyla bir tehdit unsur olanlara karşı durmak, küresel güç merkezleri ile ortak planlar yapmak, dünyanın daha

²⁷ Enver Bozkurt & Selim Kanat (2007), *Uluslararası Toplumun Paradoksu: Terörizm, İnsan Hakları, Güvenlik ve 11 Eylül Sonrası Meydana Gelen Değişiklikler*, Ankara: Asil Yayıncılık, s. 141.

²⁸ Steven W. Hook & John Spanier (2018), *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, Özge Zihinoğlu (çev.), İstanbul: İnkılab Yayıncılık, ss. 276-302.

²⁹ Füsün Köksoy (2019), *Kartal ve Ejderha'nın Valsi: Amerika-Çin İlişkileri (2001-2008)*. İstanbul: Der Yayınları, s. 83.

³⁰ The White House (2002/a), “President Bush Delivers Graduation Speech at West Point”, Erişim Tarihi: 06.05.2020, Erişim Adresi <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>.

güvenli hale gelmesini ve diğer devletlerle barışçıl ilişkileri gerçekleştirmek gibi vurgular yer almaktadır.³¹

2003'te ABD'nin Irak müdahalesine giden süreçte ortaya atılan etkili söylemlerden bir tanesinin de, Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın kitle imha silahlarını elde etmesi noktasında az bir vakitlerinin bulunduğu ve Saddam Hüseyin'in El Kaide ile bağlantısının olduğu görülmüştür.³² Tüm bunların yanında, Başkan Bush'un 2001, 2002 ve 2003 yılları arasında yapmış olduğu konuşmalara bakıldığında, 200'den fazla defa, Başkan Bush, Saddam Hüseyin'in ABD'ye karşı bir tehdit olduğundan bahsetmiştir.³³ Bu söylemler, Kopenhag Okulu'nun Güvenlikleştirme Teorisi'nde belirtilen "*varoluşsal tehdit*" kapsamında yer alan ve devlete gerektiğinde güvenliği sağlama noktasında tüm adımları atması için meşruluk sağlayan söylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu perspektif temelinde, varoluşsal tehdidi önleme veya güvenlikleştirici aktör sorusuna da cevap aramak gerekmektedir. Bu temelde, Irak'ın güvenlikleştirilmesinde rol oynayan aktörlerin dönemin ABD yönetimi, yani Başkan Bush ve Bush yönetimindeki bazı isimlerin, yani Colin Powell (2001-2005) ve Condoleezza Rice (2005-2008) gibi ABD'de Dışişleri Bakanlığı görevlerini yerine getiren isimlerin olduğu söylenebilir.³⁴

Başarılı bir güvenlikleştirmenin aşamalarını hatırladığımız vakit, ABD özelinde Saddam Hüseyin'in bir tehdit olduğu yorumu yapılabilir. Bu temelde, ABD'nin Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ı durdurmak adına ABD'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi örgütlenmeleri kullanarak güvenlikleştirme aşamalarının ikinci ve üçüncü basamakları için adımlar attığı görülmüştür. Ancak ABD tarafından bu örgütlenmeler üzerinden Irak'a müdahale edilmesi süreci gerçekleştirilememiştir.³⁵ Bunun yerine, ABD ve İngiltere öncülüğünde 20 Mart 2003 tarihindeki Irak'a müdahale girişimi başlatılır. İlerleyen haftalarda ise, ABD Başkanı Bush tarafından Irak Savaşı'nın başarıyla tamamlandığı ilan edilecektir. Özetle, hatırlanacak olursa eğer, güvenlikleştirme noktasında üç basamağın, yani; tehdidin belirlenmesi, tehdidin ortadan

³¹ The White House (2002/b), "The National Security Strategy of the United States of America", Erişim Tarihi: 07.05.2020, Erişim Adresi: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf>.

³² James P. Pfiffner (2004), "Did President Bush Mislead the Country in His Arguments for War with Iraq?", *Presidential Studies Quarterly*, 34 (1), ss. 25-46.

³³ Procon.org (2009), "Iraq Statements by US President George W. Bush", Erişim Tarihi: 08.05.2020, Erişim Adresi: <https://usiraq.procon.org/view.resource.php?resourceID=000684>.

³⁴ U. S. Department of State (tarih yok-t.y), "Former Secretaries of State", Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: https://www.state.gov/former-secretaries-of-state/?fbclid=IwAR2uTbdsXrMfSzHsFv_x8U9KD_7QNtToVvkvoS0vR4mIshZndx_10vpc8HQ.

³⁵ Füsün Türkmen (2006), *İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale*, İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık, s. 227.

kaldırılması ve bu tehdit için olağanüstü önlemlerin alınması basamaklarının ABD tarafından Irak temelinde başarı ile uygulandığı görülmüştür.

ABD'nin 2003'teki Irak Savaşı sonrasındaki Irak'a ilişkin politikalarını daha iyi anlamak için, 2003-2008 yılları arasında yapılan çalışmalarda ortaya konan “*Irak Savaşı ABD’yi daha güvenli yaptı mı?*” sorusu temelinde “*Evet*” ve “*Hayır*” cevapları sınıflandırılarak, bu soru temelinde ortaya konulan çalışmalar üzerinden bir açıklama geliştirilecektir.

2003-2008 yılları arasındaki “*Irak Savaşı ABD’yi güvenli yaptı mı?*” sorusuna ilk olarak “*Evet*” cevabı üzerinden değerlendirme yapan analizler aktarılmaya çalışılacaktır. Bunlardan ilki, Bonnie Azab Powell tarafından 5 Kasım 2003 tarihinde yayınlanan “*Has Bush made us safer? Journalists debate U.S. security in the aftermath of the Iraq war*” adlı çalışmadır. Powell tarafından yapılan çalışmada, Mark Danner ve Christopher Hitchens isimli iki gazetecinin bu çalışmanın başlığında belirtildiği soruya, yani Başkan Bush’un ABD’yi güvenli yapıp yapmadığına dair verdikleri cevaplar ve açıklamalar yer almaktadır. Başkan Bush’un ABD’yi güvenli hale getirip getirmediği sorusunu “*Evet*” şeklinde cevaplayan Christopher Hitchens’in açıklamalarına bakıldığında, Hitchens’in bu cevabının altında, Irak’ı silahsızlandırma düşüncesinin ve Kabil’de Taliban ile Bin Ladin ilişkisinin yok edilmesi ve bu grupların imhasının yapılması gibi söylemler temelinde ABD’nin güvenli hale geldiği belirtilmiştir. Bunun yanında, Hitchens tarafından Başkan Bush’a teşekkür edilmesi gerektiği de vurgulanmıştır.³⁶

İkinci çalışma, The Platform Committee tarafından yapılan 26 Ağustos 2004 tarihli “2004 Republican Party Platform: A Safer World and a More Hopeful America” başlıklı çalışmadır. Bu çalışma, 6 bölümden ve 94 sayfadan oluşmaktadır. Bu çalışmanın “*Winning the War on Terror*” isimli birinci bölümde, ABD’ye yapılan 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırısına atıf yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmada, bu saldırılar ile teröristlerin zulmüne şahit olan ABD halkının, ABD Başkanlarının en önemli görevi olan ülkenin korunmasına atıf yapılarak 1996’dan beri El Kaide ile yapılan mücadelenin başarılı bir şekilde yürütüldüğü aktarılmıştır. Bunun yanında, bu çalışmada, Irak temelli strateji kapsamında 2002 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından Irak’ın silahsızlandırılması hususundaki oybirliği ile alınan karardan bahsedilmiştir. Tüm bunların yanında, bu çalışmada, Saddam Hüseyin döneminde Irak’ın kötü bir yönetim anlayışına sahip olduğu belirtilirken, Saddam Hüseyin’in

³⁶ Bonnie Azab Powell (2003), “*Has Bush Made Us Safer? Journalists Debate U.S. Security In The Aftermath Of The Iraq War*”, *News Center*, 05.11.2003, Erişim Tarihi: 10.05.2020, Erişim Adresi: https://www.berkeley.edu/news/media/releases/2003/11/05_debate.shtml.

Irak'ın yönetimden uzaklaştırılması sonrasında Irak'ın iyi ve güvenli bir yönetime kavuştuğuna ABD'nin de Irak Savaşı sonrasında güvenli hale geldiğine değinilmiştir.³⁷

Sonuncu çalışma ise, "9/11-Five Year Later: Successes and Challenges" başlıklı çalışmadır. Bu çalışma, Eylül 2006 tarihinde yayınlanmış olup, içerisinde Afganistan ve Irak örneklerinin yanında, terörist saldırılarının önlenmesi hususunda, kitle imha silahlarının yaygınlaşmanın önlenmesi, teröre karşı yurtiçinde ve uluslararası alanlarda mücadele edilmesi, teröre karşı mücadelenin kurumsallaşması ve bazı zorluklar gibi bölümlerden oluşmaktadır. Bu çalışmada, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terör saldırısının hatırlatılmasının yanında, İngiltere ve ABD'nin mücadelelerine ilişkin örneklerin de aktarıldığı görülmüştür. Bu çalışmada, "*Irak Savaşı ABD'yi güvenli yaptı mı?*" sorusuna ülke içerisinde alınan önlemler ile güvenliğin sağlanması adına faaliyetler ile üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır. Öyle ki, bu çalışmada, ülke dışında da, yani uluslararası alanda da Irak özelinde yapılan girişimler temelinde güvenlik namına önlemlerin yer aldığı görülmüştür.³⁸

Şimdi de, 2003-2008 yılları arasında "*Irak Savaşı'nın ABD'yi güvenli yaptı mı?*" sorusuna "*Hayır*" şeklinde cevap veren bazı çalışmalardan da bahsedeceğiz. Bu temelde üzerinde duracağımız ilk çalışma, Bonnie Azab Powell tarafından 5 Kasım 2003 tarihinde "Has Bush Made Us Safer? Journalists Debate U.S. Security in The Aftermath Of The Iraq War" yazısıdır. Powell tarafından yapılan çalışma temelinde, Mark Danner tarafından Başkan Bush'un ABD'yi daha güvenli yapıp yapmadığına ilişkin soruya "*Hayır*" cevabının verildiği görülmüştür. Danner'ın vermiş olduğu bu cevapta, ABD Başkanı Bush yönetimin Irak ile yanlış bir savaşı başlattığı belirtilmiştir. Bunun yanında, Danner, bu cevaba ek olarak, ABD'nin Irak'tan çekilmesi gerektiğini; ancak Irak'tan çıkma sürecinde karamsar olduğunu ve en başından vurgulanan ABD'nin güvenli hale gelip gelmediği sorusuna ABD'nin güvenli hale geleceğine ilişkin bir durumun görülmediğini söyleyerek yanıt vermiştir.³⁹

"*Hayır*" cevabı temelinde değineceğimiz ikinci çalışma ise, Demokrat siyasetçi Nancy Pelosi'nin ortaya koymuş olduğu bir beyanattır. Nancy Pelosi, uzun yıllar ABD'nin yönetiminde çeşitli görevler ifa etmesi noktasında önemli bir siyasi figür olarak karşımıza

³⁷ The Platform Committee (2004), "2004 Republican Party Platform: A Safer World and a More Hopeful America", New York, ss. 1-39.

³⁸ Usiraq.procon.org (2006), "9/11 Five Years Later: Successes and Challenges", Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://usiraq.procon.org/sourcefiles/911.5.yrs.later.pdf>.

³⁹ Bonnie Azab Powell (2003), "Has Bush Made Us Safer? Journalists Debate U.S. Security In The Aftermath Of The Iraq War", *News Center*, 05.11.2003, Erişim Tarihi: 10.05.2020, Erişim Adresi: https://www.berkeley.edu/news/media/releases/2003/11/05_debate.shtml.

çıkılmaktadır.⁴⁰ 20 Haziran 2005 tarihinde Brendan Daly ve Jennifer Crider tarafından yayınlanan “Pelosi: 'This War in Iraq Is a Grotesque Mistake; It is Not Making America Safer” isimli çalışmada, Nancy Pelosi'nin Irak Savaşı hususundaki görüşlerinin aktarıldığı görülmüştür. Brendan Daly ve Jennifer Crider tarafından yazılan makalede, Nancy Pelosi'nin Irak Savaşı'nın bir hata olduğundan ve bu savaşın ABD'yi güvenli hale getirmediğinden söz ettiği aktarılmıştır. Bu aktarıma, Brendan Daly ve Jennifer Crider tarafından şu ana kadar Irak için 200 milyar dolar harcandığına dair yapılan vurgu eklenmiştir. Bunun yanında, bu çalışmada, Brendan Daly ve Jennifer Crider tarafından, Başkan Bush'un 45 milyar dolarlık bir ek bir harcama talep ettiği de belirtilmiştir. İlaveten, bu çalışmada, 1.700'ün üzerinde ABD askerinin yaşamını yitirmesinin yanında, binlerce Iraklı sivilin öldüğü ve on binlercesinin de yaralandığı belirtilmiştir.⁴¹

Bu konuda üçüncü çalışma ise, 28 Haziran 2010 tarihinde yaşamının yitiren, siyasi yaşamı boyunca Demokratların safında siyaset yapmış ve ayrıca Demokratların ABD'nin Batı Virginia Senatörlüğünü yapmış olan Robert C. Byrd'ın 2003-2007 yılları arasında kaleme almış olduğu bazı yayınlardır.⁴² Robert C. Byrd tarafından kaleme alınan çalışmalardan birincisi, 23 Ağustos 2003 tarihinde “Unprepared of Peace in Iraq” başlıklı yazıdır. Bu yazıda, Byrd, Irak Savaşı başlamadan önce Başkan Bush'u savaşın sonuçlarını düşünmesi noktasında uyardığını belirtmiştir. Bu uyarı sonrasında ise, Byrd, Irak Savaşı sonrasında ABD'nin dünya çapında ve Irak özelinde güvenilir kimliğinin zarar gördüğünü belirtmiştir. Bunun yanında, bu çalışmada, Byrd, ABD'nin hem ekonomik, hem de insan olarak kayıplara uğradığını ortaya koymuştur. Ayrıca, bu çalışmada, Byrd tarafından, Başkan Bush'un sahte bir gurur yaşadığının da altı çizilmiş ve bundan vazgeçmesi öğütlenmiştir. Tüm bunların yanında, Robert C. Byrd, ABD müdahalesi sonrasında Irak'ta durumun kontrolden çıktığını da açıklamıştır.⁴³ Robert C. Byrd tarafından 29 Nisan 2004 tarihinde kaleme alınan “Mission Not Accomplished” isimli başka bir çalışmada da, Byrd'ın, 1 Mayıs 2003 tarihinde Başkan Bush'un kullandığı “Görev Tamamlandı” söylemini hatırlatarak, “ABD'nin Irak Savaşı ile güvenli hale geldi mi?” şeklindeki soruya “Hayır”, yani ABD'nin güvenli hale gelmediği

⁴⁰ Pelosi.house.gov (t.y.), “Full Biography”, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://pelosi.house.gov/biography-0>.

⁴¹ Brendan Daly & Jennifer Crider (2020), *Congresswoman Nancy Pelosi*, “Pelosi: 'This War in Iraq Is a Grotesque Mistake; It is Not Making America Safer” . 20.06.2020, Erişim Tarihi: 11.05.2020, Erişim Adresi: <https://pelosi.house.gov/news/press-releases/pelosi-this-war-in-iraq-is-a-grotesque-mistake-it-is-not-making-america-safer>.

⁴² Commondreams (t.y), “Robert C. Byrd”, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://www.commondreams.org/author/robert-c-byrd>.

⁴³ Robert C. Byrd (2003), “Unprepared for Peace in Iraq”, *Common Dreams*, 23.08.2003, Erişim Tarihi: 11.05.2020, Erişim Adresi: <https://www.commondreams.org/views/2003/08/23/unprepared-peace-iraq>.

şeklinde cevap verdiği gözlenmiştir. Ayrıca, bu çalışmada, Byrd tarafından bu savaş ile birlikte ABD'nin dünyaya sunmuş olduğu özgürlük ve umudun da öldüğü aktarılmıştır.⁴⁴ Robert C. Byrd tarafından 18 Mayıs 2007 tarihinde kaleme alınan “Unspeakable and Ongoing Calamity We call Iraq” başlıklı çalışmada ise, ABD tarafından Irak'a 378 milyar doların üzerinde bir paranın harcandığını belirtilmiştir. Bunun yanında, bu çalışmada, Byrd, 3.000'in üzerinde Amerikan askerinin bu savaşta yaşamını yitirdiğini veriler temelinde ortaya koymuştur. Öte yandan, Byrd, ABD askerlerinin Irak'ta mezhep çatışmalarının ortasında kaldığını ve kendisi tarafından bir hata olarak ifade edilen Irak Savaşı'nın sona erdirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁴⁵

2003-2008 yılları arasında yaşanan “*Irak Savaşı ABD'yi güvenli yaptı mı?*” sorusuna “*Hayır*” şeklinde verilen cevap temelinde değineceğimiz son çalışma ise, “Declassified Key Judgments of the National Intelligence Estimate Trends in Global Terrorism: Implications for the United States” isminde Nisan 2006'da yayınlanan belgedir. Dört sayfadan oluşan bu belgede, Irak Savaşı'na rağmen radikal örgütlenmelerin dünyaya yayıldığı ve bu temelde ABD'nin de güvende olmadığı ortaya konmuştur.⁴⁶

Güvenlikleştirmenin başarılı olması için öngörülen üç basamağı, yani; i) hayati bir tehdit unsurunun belirlenmesi, ii) bu tehdidin kaldırılmasının acil bir durum olarak görülmesi ve iii) bu tehdidin ortadan kaldırılması için olağanüstü tedbirlerin alınması gerekliliği kabulü⁴⁷ gibi aşamaları düşündüğümüz vakit, ABD'nin güvenleştirmede 2003-2008 yılları arasında başarılı olup olmadığı bir tartışma konusudur. Bu temelde, bu tarih aralığında “*Irak Savaşı ABD'yi güvenli yaptı mı?*” sorusuna “*Evet*” diyerek cevap verenlerin ABD'nin hem ülke içerisinde, hem de uluslararası girişimleri ile bir nevi başarılı olduğunu ortaya koyarak açıklama yaptıkları görülürken, “*Hayır*” şeklinde cevap verenlerin ise Irak Savaşı ile birlikte küresel terör örgütlerinin dünyaya yayılmasının yanında, ABD'de kaybedilen asker sayısı ve Irak Savaşı'nın yaratmış olduğu ekonomik veriler dikkate alındığında farklı bir bakış açısının kabul gördüğü görülmüştür.

⁴⁴ Robert C. Byrd (2004), “Mission Not Accomplished”, *Common Dreams*, 29.04.2004, Erişim Tarihi: 11.05.2020, Erişim Adresi: <https://www.commondreams.org/views/2004/04/29/mission-not-accomplished>.

⁴⁵ Robert C. Byrd (2007), “We Must End This Catastrophic, Unspeakable and Ongoing Calamity We Call Iraq”, *Common Dreams*, 18.05.2007, Erişim Tarihi: 11.05.2020, Erişim Adresi: <https://www.commondreams.org/views/2007/05/18/we-must-end-catastrophic-unspeakable-and-ongoing-calamity-we-call-iraq>.

⁴⁶ Dni.gov (t.y.), “Declassified Key Judgments of the National Intelligence Estimate Trends in Global Terrorism: Implications for the United States dated April 2006”, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Press%20Releases/2006%20Press%20Releases/Declassified_NIE_Key_Judgments.pdf.

⁴⁷ Bezen Balamir Coşkun (2014), “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar”, ss. 183-184.

Sonuç

Bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler'in içerisinde yer alan kuramlardan bir tanesi olan Kopenhag Okulu'nun 1980'lerde ortaya çıktığı görülmüştür. 1980'lerde başlayan bu süreç başta güvenlik olmak üzere çeşitli konularda görüşler ortaya koyarak gelişim göstermiştir. Öte yandan, bu Okul'un ortaya çıkmasında Barry Buzan ve Ole Waever gibi isimlerin gerek ortak, gerekse de bireysel çalışmalarının etkisi vardır. Bu iki isimde çalışmaları ile Kopenhag Okulu'nun Bölgesel Güvenlik Kompleksleri, Güvenlik Sektörleri ve Güvenlikleştirme (Kuramı) şeklinde ifade edilen üç yeni yaklaşımının ortaya çıkması sağlanmıştır. Güvenlikleştirme kuramının ortaya çıkmasına ya da güvenlikleştirmenin fikri temellerinin atılmasında John L. Austin, Carl Schmitt, Jacques Derrida, Kenneth Waltz ve Giorgio Agamben gibi isimlerin etkileri olmuştur. Bunun yanında, güvenlikleştirmenin hayatta kalma ve varoluşsal tehdit kavramları üzerinden egemen gücün yani devletin, başarılı bir güvenlikleştirmenin gerçekleştirilmesi için tehdittin tespit edilmesi, bu tehdidin ortadan kaldırılmasının aciliyet gerektiği ve bunun için de olağanüstü tedbirlerin alınması gerektiği hususlarının ABD tarafından Irak örneği üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır.

ABD ile Irak arasında yaşanan gerilimin 1990'ların başladığı görülmüştür. Bu dönemlerde Saddam Hüseyin'in Kuveyt eksenli genişleme girişiminin ABD tarafından bir endişe olarak algılandığı, Irak'a yapılan müdahale ile engellendiği ve sonrasında ise Irak'ı çevrelemek suretiyle ABD'nin Irak'ın kontrolünü sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür. Ancak 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terör saldırıları sonra ise dönemin ABD Başkanı George W. Bush tarafından 2001-2003 yılları arasında yapmış olduğu açıklamalarda dönemin Irak lideri Saddam Hüseyin'in ABD için bir tehdit olduğu vurgulanmıştır. Irak'ın güvenlikleştirilmesi noktasında güvenlikleştirme kuramının son halkası olan müdahale girişiminde gerek BM Güvenlik Konseyi, gerekse de NATO üzerinden umduğunu bulamayan ABD'nin Mart 2003'te Irak'a askeri müdahaleyi başlatmış ve 1 Mayıs günü de "*Görev tamamlandı*" sloganı altında askeri müdahaleyi başarı ile neticelendirmiştir.

ABD'nin Irak'taki politikasının ikinci ayağı ise 2003-2008 yılları arasında vuku bulmuştur. Bu dönemler içerisinde toparlayacak olursa post- modern bir tarih anlayışının hâkim olduğu çalışmalarda "*Irak Savaşı ABD'yi güvenli yaptı mı?*" sorusuna bazı çalışmalar üzerinden "*Evet*" veya "*Hayır*" gibi şekilde cevap verdiği gözlenmiştir. Bu soruya "*Evet*" şeklinde cevap veren çalışmalara bakıldığında, Irak'ın ABD halkını korumakla görevli olan ABD Başkan'ın Saddam Hüseyin tehdidinin sona erdirilmesi, Irak'ın silahsızlandırılması ve terör faaliyetlerinin son erdirilmesi gibi temel vurgular üzerinden açıklandığı görülmüştür. Bu

soruya “Hayır” şeklinde cevap verenlerin yapmış olduğu çalışmalarda ise, Irak Savaşı’nın ABD’ye ekonomik maliyeti, ABD’nin dünya genelinde var olan güvenilir kimliğini zedelemesi, ABD’nin yaşamış olduğu insan kayıpları ve ABD’nin mezhep çatışmalarının ortasında kalması gibi birçok sebep üzerinden açıklamalar yapılmıştır.

Sonuç olarak, ABD’nin 2000-2003 yılları arasında Irak temelinde uygulamış olduğu politikalar Kopenhag Okulu’nun geliştirdiği kavramlar temelinde ve bu okulun sofistike hale getirdiği Güvenlikleştirme Kuramı bağlamında incelendiğinde; bu politikaların söz konusu dönemde adım adım uygulamaya geçirildiği ve hatta Mayıs 2003’te Saddam Hüseyin yönetiminin ortadan kaldırılmasıyla başarılı bir şekilde icra edildiği belirtilebilir. Ancak 2003-2008 yılları arasında, ABD’nin Irak politikasının bu kuram ekseninde başarılı olamadığı gözlenmiştir. Bunun nedeni ise, iç ve dış kamuoyunda bu Güvenlikleştirme yaklaşımını benimseyenler kadar -hatta ondan daha fazla oranda- benimsemeyenlerin de bulunmasıdır. Özetle, ABD’nin bu kuram eksenin Irak’ta ancak kısmi bir başarı elde edebilmiştir sonucuna ulaşmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akgül Açıkmeşe, Sinem (2008), “Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmaları’nda Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arı, Tayyar (2007), *Irak, İran, ABD ve Petrol*, İstanbul: Alfa Kitabevi.
- Arı, Tayyar (2012), *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi Cilt1*, Bursa: MKM Yayınları.
- Balamir Coşkun, Bezen (2014), “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar”, Tayyar Arı (ed.), *Post Modern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2*, Bursa: Dora Yayıncılık, ss. 179-202.
- Bozkurt, Enver & Kanat, Selim (2007), *Uluslararası Toplumun Paradoksu: Terörizm, İnsan Hakları, Güvenlik ve 11 Eylül Sonrası Meydana Gelen Değişiklikler*, Ankara: Asil Yayıncılık.
- Buzan, Barry (2015), *İnsanlar, Devlet & Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem*, Emre Çıtak vd. (çev.), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Buzan, Barry & Waeber, Ole & De Wilde, Jaad (1998), *Security: A New Framework for Analysis*, ABD: Lynne Rienner.
- Byrd, Robert C. (2003), “Unprepared for Peace in Iraq”, *Common Dreams*, 23.08.2003, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://www.commondreams.org/views/2003/08/23/unprepared-peace-iraq>.
- Byrd, Robert C. (2004), “Mission Not Accomplished”, *Common Dreams*, 29.04.2004, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://www.commondreams.org/views/2004/04/29/mission-not-accomplished>.
- Byrd, Robert C. (2007), “We Must End This Catastrophic, Unspeakable and Ongoing Calamity We Call Iraq”, *Common Dreams*, 18.05.2007, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://www.commondreams.org/views/2007/05/18/we-must-end-catastrophic-unspeakable-and-ongoing-calamity-we-call-iraq>.
- Commondreams (t.y), “ Robert C. Byrd”, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://www.commondreams.org/author/robert-c-byrd>.
- Çakmak, Haydar (eds.) (2007), *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, Ankara: Barış Kitap Ltd.

- Çapat, Halit (2008), “Kopenhag Okulu Çerçevesinde Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kavramı ve Karadeniz’de AB-ABD Güvenlik Algılamaları”, Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çolak, Ferhan S. (2017), “ Kopenhag Okulu Bağlamında Suriyelilerin Türkiye’ye Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Daly, Brendan & Crider, Jennifer (2005), *Congresswoman Nancy Pelosi*, “Pelosi: 'This War in Iraq Is a Grotesque Mistake; It is Not Making America Safer’”, 20.06.2005, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://pelosi.house.gov/news/press-releases/pelosi-this-war-in-iraq-is-a-grotesque-mistake-it-is-not-making-america-safer>.
- Dedemen, Fatih (2019), “Güvenlikleştirme Pratiklerinin Değişen Doğası: ABD ve İran Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dni.gov, “ Declassified Key Judgments of the National Intelligence Estimate Trends in Global Terrorism:Implications for the United States dated April 2006”,Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Press%20Releases/2006%20Press%20Releases/Declassified_NIE_Key_Judgments.pdf.
- Er, Ayşegül (çev) (2015), “Bölgesel Güvenlik”, Barry Buzan, *İnsanlar, Devlet & Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem*, Emre Çıtak vd. (çev.), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, ss. 157-188.
- Griffiths, Martin & Roach, Steven C. & Salamon, M. Scott (2011), *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teorileri*, CESRAN (çev.), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hook, Steven W. & Spanier, John (2018), *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı’ndan Gününüze*, Özge Zihinoğlu (çev.), İstanbul: İnkılab Yayıncılık.
- Kardaş, Tuncay (2014), “Güvenlik”, Şaban Kardaş & Ali Balcı (ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 226-234.
- Köksoy, Füsun (2019), *Kartal ve Ejderha’nın Valsi: Amerika-Çin İlişkileri (2001-2008)*. İstanbul: Der Yayınları.
- McSweeney, Bill (1996), “Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School”, *Review of International Studies*, 22, ss. 81-93.
- Özlük, Erdem (2014), “Uluslararası İlişkiler Disiplinin Doğuşu, Kimliği ve Sorunları”, Şaban Kardaş & Ali Balcı (ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 74-84.

- Pelosi.house.gov “Full Biography”, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://pelosi.house.gov/biography-0>.
- Pfiffner, James P. (2004), “Did President Bush Mislead the Country in His Arguments for War with Iraq?”, *Presidential Studies Quarterly*, 34(1), ss. 25-46.
- Powell, Bonnie Azab (2003), “Has Bush Made Us Safer? Journalists Debate U.S. Security In The Aftermath Of The Iraq War”, *News Center*, 05.11.2003, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: https://www.berkeley.edu/news/media/releases/2003/11/05_debate.shtml.
- Procon.org (2009), “Iraq Statements by US President George W. Bush”, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://usiraq.procon.org/view.resource.php?resourceID=000684>.
- Reçber, Sercan (2016), *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, İstanbul: Onikilevha Yayıncılık.
- The Platform Committee (2004), “2004 Republican Party Platform: A Safer World and a More Hopeful America”, New York, ss. 1-39.
- The White House (2002/a), “President Bush Delivers Graduation Speech at West Point”, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>.
- The White House (2002/b), “The National Security Strategy of the United States of America”, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf>.
- Turan, Kürşat (2016), “ABD’nin Irak’a Askeri Müdahaleleri:1990-1991 ve 2003-2004”, Haydar Çakmak (der.), *ABD’nin Askeri Müdahaleleri: 1880’den Günümüze*, Ankara: Kaynak Yayınları, ss. 417-425.
- Türkmen, Füsun (2006), *İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale*, İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık.
- Usiraq.procon.org (2006), “9/11 Five Years Later: Successes and Challenges”, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: <https://usiraq.procon.org/sourcefiles/911.5.yrs.later.pdf>.
- U. S. Department of State, “Former Secretaries of State”, Erişim Tarihi: 26.08.2020, Erişim Adresi: https://www.state.gov/former-secretaries-of-state/?fbclid=IwAR2uTbdsXrMfSzHsFv_x8U9KD_7QNtToVvkvoS0vR4m1shZndx_10vpc8HQ.

- Waever, Ole & Buzan, Barry (2017), “Teoriye Dönüş Sonrasında: Güvenlik Çalışmalarının Geçmişi, Bugünü ve Geleceği”, Alan Collins (ed.), Nasuh Uslu (çev.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, ss. 392-410.

BALKANLARDA YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMASI VE DAYTON BARIŞ ANTLAŞMASI

Güney Ferhat BATI¹

Neriman TUNBUL²

Öz: “Yugoslavya” denince, akıllara Balkan yarımadasının bir zamanlar en büyük toprak parçası ve “Yugoslavyalılık” kavramı gelir. Ne var ki, Soğuk Savaş döneminin getirdiği iki kutuplu dünya düzeninde en sert rüzgârı yiyen Yugoslavya, bir ağaç misali zorlu Balkan coğrafyasında ilk devrilen olmuştur. Yugoslavya, Batı Bloğu ve Doğu Bloğu (iki kutuplu dünya) arasında sıkışan ve birçok dil, din, ırktan oluşan kozmopolit yapısından dolayıdır ki bir un gibi ufalandı ve dağıldı. Bu doğrultuda, bu çalışmada, Yugoslavya’nın dağılması süreci ve bu sürecin ardından yapılan Dayton Barış Antlaşması değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Balkanlar, Yugoslavya’nın Dağılması, Soğuk Savaş’ta Yugoslavya, Dayton Barış Antlaşması.*

¹ Öğretim Görevlisi; Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

E-mail: guneyferhat26@gmail.com / f.bati@auc.edu.tr.

² Yönetim ve Strateji Uzmanı, İstanbul Arel Üniversitesi, İşletme Yönetimi (MBA).

E-mail: nerimantunbul@gmail.com.

THE DISSOLUTION OF YUGOSLAVIA IN THE BALKANS AND THE DAYTON PEACE TREATY

Abstract: When one hears the term “Yugoslavia”, the previously largest territorial state of the Balkans and the concept of “Yugoslavianess” come to mind. However, Yugoslavia was buffered by the harshest winds of the Cold War and eventually collapsed as a tree. Yugoslavia’s collapse was caused by its position between the Western and Eastern blocks and the cosmopolitan nature of its languages, religions, and races. This study analyzes the dissolution of Yugoslavia and Dayton Peace Treaty.

Keywords: *Balkans, Dissolution of Yugoslavia, Yugoslavia in the Cold War, Dayton Peace Treaty.*

Giriş

“Yugoslavya” denince, akıllara Balkan yarımadasının bir zamanlar en büyük toprak parçası ve “Yugoslavyalılık” kavramı gelir. Ne var ki, Soğuk Savaş döneminin getirdiği iki kutuplu dünya düzeninde en sert rüzgârı yiyen Yugoslavya, bir ağaç misali zorlu Balkan coğrafyasında ilk devrilen olmuştur. Yugoslavya, Batı Bloğu ve Doğu Bloku (iki kutuplu dünya) arasında sıkışan ve birçok dil, din, ırktan oluşan kozmopolit yapısından dolayıdır ki bir un gibi ufalandı ve dağıldı. Bu doğrultuda, bu çalışmada, Yugoslavya’nın dağılması süreci ve bu sürecin ardından yapılan Dayton Barış Antlaşması değerlendirilecektir.

Bunun için, ilk olarak Yugoslavya’ya dair bazı önemli bilgiler değerlendirilecek, daha sonra Yugoslavya’nın Soğuk Savaş’taki siyasi görünümü açıklanacak, üçüncü bölümde Yugoslavya’nın dağılması irdelenecek ve dördüncü ve son bölümde Dayton Barış Antlaşması analiz edilecektir. Araştırma, Sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

1. Yugoslavya

Kıta Avrupa’sının Doğu kısmı genel ekseriyeti Slav halklarından oluşmaktadır. Slavlar, Kıta Avrupa’sında en kalabalık soylardandır. Slavlar, şu milletleri kapsamaktadır; Polonlar, Ruslar, Ukraynalılar, Slovaklar, Hırvatlar, Sırp, Bulgarlar, Çekler. Yugoslavya, adındaki “*Slav*” sözcüğünden de anlaşılacağı üzere, Slavların ana vatanydı ve yıkılana kadar da böyle kaldı.³ Yugoslavya’ya tarihsel bir perspektiften baktığımızda; bu ülkenin gerek Kıta Avrupa’sına, gerek Balkanlara, gerekse de Akdeniz’e ait olduğunu görebiliyoruz. Yugoslavya, 7. yüzyıldan günümüze kadar Roma ile Bizans İmparatorlukları gibi nice medeniyetin hüküm sürdüğü toprakların üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda Doğu ile Batı arasında adeta bir köprü vazifesi gören Yugoslavya⁴, “*Güney Slavların ülkesi*” olarak da adlandırılmaktadır. Güney Slavlar, bu bölgede Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkimiyetinin bitmesiyle zuhur bulmuş halkın adıdır. Bu coğrafya ise, Kıta Avrupa’sının güneydoğusundan başlar ve Balkan coğrafyasının kuzeyinden başlayarak güneydoğuya kadar uzanmaktadır.

Tarihin seyrinde Balkanlar insanlığın mühim sayılabilecek birçok gelişmesine şahit olmuş topraklardır ve bu topraklarda nice medeniyetler kurulmuştur. Bu medeniyetlerin birikimleri üzerine kurulan⁵ Yugoslavya’nın komşuları ise; batıda İtalya, kuzeyde Avusturya ve

³ Michael G. Roskin (2014), *Çağdaş Devlet Sistemler, Siyaset, Coğrafya, Kültür*, 7. Baskı, Ankara: Adres Yayınları, s. 320.

⁴ Tanıl Bora (1995), *Belgeler ve Sorunlar Yugoslavya Milliyetçiliğinin Provokasyonu*, 2. Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları, s. 19.

⁵ Şaban Halis Çalış (2015), *Hayaletilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, 5. Baskı, Konya: Çizgi Kitapevi, s. 98.

Macaristan, doğuda Bulgaristan ve Romanya, güneyde ise Yunanistan idi.⁶ Yugoslavya'nın o dönemin koşullarında nüfusu 23 milyona yakındı. Yugoslavya; Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Kosova olarak 7 farklı ülkeden meydana gelmekteydi ve federasyon sistemine sahip olan farklı etnik kimliklerin bulunduğu bir devlettir.⁷

2. Yugoslavya'nın Soğuk Savaş'ta Siyasi Görünümü

Yugoslavya, ilk anayasasını 1946 yılında onayladı. 1963 yılındaki ikinci anayasasıyla birlikte, Yugoslavya'nın resmi adı “*Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti*” şeklinde belirlenmiştir. Yugoslavya, bu ismini, 1990'lı yıllardaki dağılma/parçalanma dönemine kadar kullandı.⁸ Yugoslavya'da komünist ideolojiyi benimseyen Josip Bronz Tito, 4 Mayıs 1980 yılında dünyaya gözlerini yumdu. Tito'nun yaşadığı ve ülkesinde hüküm sürdüğü dönemlere bakıldığında, Yugoslavya'da herhangi bir siyasi veya ekonomik istikrarsızlığa rastlanmıyordu ve ülkedeki olağan işleyiş huzur içinde sürüyordu. Yugoslavya'da yönetim şekli ortak kararlar alınan bir perspektifte oluşturulmuştur, hatta bu sistem istikrar bile sağlamıştır.⁹

Ancak uluslararası sistemdeki fayların kıpırdaması ile birlikte, tarihsel süreç içerisinde Balkanlar jeopolitiğinde çatışmaya yönelik mekanizmaların aşırı biçimde zuhur ettiği yadsınamaz bir gerçektir.¹⁰ Balkan coğrafyasının yaklaşık olarak yüzde 70'ine tekabül eden Yugoslavya'nın dağılması/parçalanmasıyla birlikte, birden fazla sorun vuku bulmuştur. Böylelikle, Balkan coğrafyasında farklı etnik kimliklerin bir arada yaşayabilme olanağı yok olmaya yüz tutmuştur. Ve nihayetinde Arnavutluk'un yanı sıra Hırvatistan, Makedonya ve Slovenya 1991, Bosna Hersek 1992, Karadağ ve Sırbistan 2006, Kosova ise 2008'de bağımsızlıklarını kazanmışlardır.¹¹

Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya gibi ülkelerin öncülüğünde **1953 yılında** Balkan Paketi imzalanmıştır. Bunu izleyen süreçte, Mareşal Tito'nun çabalarıyla, yüze

⁶ Sefa Sole (2016), “Yugoslavya'nın Dağılışı: Bir Devrin Sonu”, 16.12.2016, Erişim Tarihi: 06.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.stratejikortak.com/2016/12/yugoslavyanın-dagilisi-2.html>.

⁷ Ranko Bugarski (2004), “Language Policies in the Successor States of Former Yugoslavia”, *Journal of Language and Politics*, 3:2, ss. 189-207, Aktaran: Bilgehan A. Gökdağ (2012), “Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları”, *Karadeniz Araştırmaları*, Kış 2012, Sayı: 32, s. 16.

⁸ Muhammed Aruçi, “Yugoslavya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 11.09.2020, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yugoslavya>.

⁹ Fahir Armaoğlu (1991), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 2: 1980-1990)*, 1. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ss. 236-237.

¹⁰ Robert Thomas (1999), *Serbia Under Milosevic Politics in the 1990s*, London: Hurst & Company, ss. 44-45, Aktaran: Hüseyin Emiroğlu & Muhammet Faruk Çakır (2008), “Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Trans-Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)”, *Avrasya Etüdleri TİKA*, 33/2008-1, ss. 86-87.

¹¹ Timuçin Kodaman & Haktan Bırsel (2014), “21. Yüzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakış Açısı ile İncelenmesi ve Türkiye'ye Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, ss. 54-55.

yakın devlet 1961 yılında Başkent Belgrad'da toplanmıştır. Böylelikle, gerek Batı, gerekse de Doğu Bloklarında yer almak istemeyen “Bağlantısızlar Hareketi” ortaya çıkmıştır. Bu hareket içerisinde, hem Yugoslavya, hem de Tito, başarılı bir model olarak önem kazanmıştır.¹² Sovyetler Birliği, bu dönemde Balkan jeopolitiğindeki etkisini güçlendirmek için, Yugoslavya'yı ne pahasına olursa olsun Batılı güçlerin etkisinden çıkarmak istiyordu. Ne var ki, bunda başarılı olunamadı; nitekim Sovyetlerin Stalinci siyaseti, Tito'nun Yugoslavya'daki siyasetini bir türlü tamamen kontrol altına alamamıştır. Özellikle Tito'nun tasavvurunda yatan, Balkanlarda bir Slav İmparatorluğu (Federasyon) kurmaktı. Bu tasavvura baktığımızda, Yugoslavya dış politikasının en önemli unsurlarından biri olarak ön plana çıkmıştır.¹³

ABD ile Sovyetler Birliği arasında geçmekte olan rekabetin tezahürü, genelde Kıta Avrupa'sının doğusuna sirayet etmiştir. Bu bağlamda, bu iki süpergücün liderlerinden biri olan¹⁴ Stalin'in amaçlarından biri de Yugoslavya devletini saflarına katmaktı. Bu amaçların altında yatan plan ise, gerek Bulgarlardan, gerekse de Yugoslavlardan oluşacak ortak paydada bir kuvvet kurmak idi. Ne var ki, bu planın suya düşmesinin nedeni, Stalin'in Tito'ya sert bir şekilde birçok şeyi dikte ettirmeye çalışmasıydı.¹⁵ Sovyetler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra aslında Balkanları himayesi altına almıştı.¹⁶ Hatta Stalin'in kural tanımaz siyasetiyle Yugoslavya Kominform'dan da atıldı atılmasına. Ne var ki, bu atılma, Balkanlarda hesaplanmayan bazı sonuçların doğmasına neden oldu. Bu sonuçlar içerisinde de, Yugoslavya ile Bulgaristan'ın yakınlaşması ile sonlandı. Ayrıca, Balkan jeopolitiğinde Yunanistan karşıtlığı üzerine kurulu olan cephe çöktü. Ve asıl önemli sonuç, Yugoslavya'nın Batı Blokuna kayarak işbirliklerine yönelmesiydi. Kominform'dan atılmakla birlikte, Yugoslavya ekonomisi çok zorlu bir süreç ve iktisadi sarsıntılar yaşayacaktı.¹⁷ Bu minvalde, Yugoslavya'da 1979 yılında bir ekonomik kriz patlak verdi. Bu ekonomik kriz, 1980'li yılların başlarına kadar devam etti; aynı şekilde üretimde sıkıntılar ve darboğazlar yaşandı.

¹² Kerem Alkin (2020), “‘Yeni Nesil’ Balkan Savaşları”, 07.09.2020, Erişim Tarihi: 08.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kerem-alkin/2020/09/07/yeni-nesil-balkan-savaslarlari>.

¹³ Oral Sander (1969), *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, 1. Baskı, Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 106.

¹⁴ Fahir Armaoğlu (2018), *Türk Dış Politikası Tarihi*, 1. Baskı, İstanbul: Kronik Kitap, s. 304.

¹⁵ BBC (1997), “International Community to Get Tough over Bosnia”, 10.12.1997, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/38418.stm>.

¹⁶ Henry Kissinger (2008), *Diplomasi*, 7. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 432.

¹⁷ Oral Sander (1969), *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, 1. Baskı, Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 65.

1980 yılında Yugoslavya lideri Tito'nun ölmesiyle ise ekonomik kriz derinleşti ve ülke yokuş aşağı yuvarlanmaya gitti.¹⁸

3. Yugoslavya'nın Dağılması ve Parçalanması

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşananlara baktığımızda; sıkıntıların özellikle etnik çatışmalardan kaynaklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu etnik çatışmaların müsebbibi ise, 1987 yılında Sırbistan'ın Başkanı olan ve ilerleyen yıllarda adını "Sırp Kasabı" olarak tarihe yazdıracak olan Slobodan Miloseviç'tir. Miloseviç'in 1989 yılında Kosova ile Voyvodina'nın özerkliğini kaldırması, bunun yanında Karadağ yönetimini Belgrad'a bağlamak istemesi, Balkanlardaki fitili ateşledi. Belgrad yönetiminin Yugoslavya'da fütursuzca ağırlığını artırması, şüphesiz ki, diğer federal devletlerde isyana yol açtı. Böylelikle, Sırbistan dışında Yugoslavya'yı oluşturan altı diğer devletçiğin bir arada yaşama arzusu yok oldu.¹⁹ Aslında, Yugoslavya'nın dağılmasında AB'nin ülke genelinde yayılan iç savaşı durduramaması ve başarısızlığını da vurgulamak gerekir. Zira Yugoslavya özelinde, AB (o dönemdeki adıyla Avrupa Topluluğu-AT), ne yazık ki Amerikan politikalarına mahkûm kaldı. Çünkü AB, belki de ilk defa böylesine karmaşık bir iç savaş ile yüz yüze kaldı ve Avrupa'nın sessizliği bu dönemde pahalıya patladı; binlerce insan soykırıma uğradı ve insanlık açısından -Avrupalıların tepkisizliği içerisinde- tarihe kara bir leke daha düştü.²⁰

Yugoslavya'da zaten Tito'nun ölümünden sonra ülkedeki tüm milliyetçi etnik kimlikler harekete geçmişti. Bu etnik kimlikler içerisinde en ırkçı ve en etkili olanı da Sırp milliyetçiliği idi.²¹ Ne yazık ki, Yugoslavya'daki ortak birliktelik, bütünlük ve beraberlik artık zayıflamış ve bir paydadaki ortak vatan bilinci yok olmuştu. Uzun bir süre etnik ve dini kimlik bilinci canlı kalmasına rağmen, ne yazık ki, "Yugoslavyalılık" kavramsal çerçevesi tarihin tozlu sayfalarında yerini aldı. 20. yüzyılda Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte, Rusların komünist düşünce yapısı da zaten zayıflamaya başladı. Ve bunun neticesinde, artan etnik milliyetçi siyaset, Yugoslavya gibi çok etnikli bir ülkeye de sirayet ederek, bu devletin parçalanmasına yol açmıştır.²²

4. Dayton Barış Antlaşması

¹⁸ Ezeli Azarkan (2011), "Slovenya, Hırvatistan ve Bosna'nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya'nın Dağılışı", *Uluslararası İnsani Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 2, s. 71.

¹⁹ İlhan Uzgel (2002), "1990-2001 Balkanlarla İlişkiler", içinde *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 490-491.

²⁰ Mesut Hakkı Çaşın & Uğur Özgöker & Halil Çolak (2007), *Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi Birliği*, İstanbul: Nokta Kitapevi, s. 266.

²¹ Caner Sancaktar (2018), "Yugoslavya'nın Yıkılışında Sırp Milliyetçiliğinin Rolü", IX. IBANESS Kongreler Serisi – Edirne/Türkiye, ss. 9-10.

²² TASAV (2012), "Balkan Savaşlarının 100. Yıldönümünde Balkan Tecrübeleri", Rapor No.1, ss. 20-21.

Dayton Barış Antlaşması (DBA), 1995 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Ohio denilen eyaletinde ve Dayton şehrinde taslak olarak hazırlandı. Bu taslak antlaşma; Aliya İzzetbegoviç, Franjo Tuğman ve Slobodan Miloseviç gibi liderlerin bir araya gelmesiyle imzalandı.²³ Dayton sürecinin hikâyesinin ön planında, dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı olan Richard Holbrooke vardır. Holbrooke, yukarıdaki isimlerini yazdığımız üç liderle farklı zamanlarda farklı mekânlarda konuyu gündeme getirmiş ve antlaşmaya gidilecek yolda etkisini fazlasıyla yapmıştır. Bu baskıların neticesi olarak da, Holbrooke, söz konusu üç lideri de ikna etmiş ve antlaşmaya imza attırmıştır. Ayrıca, bu antlaşmanın öncüsü her ne kadar ABD olsa da, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Rusya'nın da bu süreçte destekleri bulunmaktadır.²⁴

DBA, Yugoslavya iç savaşını bitirmek için hazırlanan planlı bir projeydi. Lakin bu proje ilerleyen zamanlarda daha çok Bosna-Hersek aleyhine ve küresel güçlerin lehine işleyecektir. Çünkü amaç, savaşı bitirmekten ziyade, savaş sonrasındaki şartları lehine çekmekti; maalesef sonradan da böyle oldu.²⁵ Öyle ki, DBA'nın ardından, Bosna-Hersek merkez olmak üzere bir de Sırp'ların bulunduğu Brcko adında bir bölgecikten ibaret oluşum hayata geçirildi. Ayrıca, bu antlaşma yürürlüğe girdiğinden günümüze kadar ne yazık ki gerek uygulanma safhası gerekse çözüm odaklı bir çerçeve çizmek bir yana sürekli karmaşa yarattı. Keza sadece karmaşayla kalmadı, aynı zamanda Kamu Yönetimi'nde de birçok problem, yasal tutarsızlık, belirsizlik ve kurumsal sıkıntıları beraberinde getirdiği söylenebilir.²⁶

Dayton'a bütünsel bir açıdan bakıldığında ise, bunun resmen bir Amerikan mimarisi olduğu apaçık beyandır. Dönemin Avrupa Birliği (AB) Özel Temsilcisi Carl Bildt'in, Holbrooke'nun yanında gerek diplomasi, gerekse siyaseten ezilerek kaybolduğu aşikârdır. Kendini güçlü gören Avrupa'nın öncü ülkeleri, antlaşma yapıldığı günlerde Amerika'nın yanında varlıklarını göstermek bir yana yok oldular.²⁷ Aslında birçok konuda konuşulması gereken şeyler belliydi; İsviçre'nin Cenevre şehrinde ve sonradan ABD'nin New York şehrinde belirlenen ilkeler

²³Ahmed Zilic (2003), "The Dayton Agreement: Challenges of Change", Speech at International Conference, Berlin, September 12 and 13, 2003, s. 2, Aktaran: Mehmet Dalar (2008), "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı:16, Yıl: 9, s. 100.

²⁴BBC (1997), "International Community to Get Tough over Bosnia", 10.12.1997, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/38418.stm>.

²⁵İdil Gülnihal Yazıcı (2018), "Dayton Barış Antlaşmasının Günümüzde Bosna-Hersek'te Demokratikleşme Sürecine Etkisi", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt 1, Sayı: 1, s. 103.

²⁶Mehmet Dalar (2008), "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı:16, Yıl: 9, ss. 98-100.

²⁷Uğur Özgöker & Güney Ferhat Batı (2017), "Avrupa Birliğinin Balkanlar Genişlemesi ve Balkan Ülkelerinde 'Barış ve Refah' Katkıları", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Erişim Tarihi: 02.09.2020, Erişim Adresi: http://www.ibaness.org/bnejss/2017_03_special_issue/04_Ozgoker_and_Bati.pdf, s. 32.

doğrultusunda antlaşmada uzlaşılmaya gidildi.²⁸ DBA, her ne kadar resmiyette savaşı durdurmuş olsa bile, gerçek o kadar yalın değildir. Hakeza Bosna-Hersek, “*ortaklık demokrasisinin model ülkesi*” olmak üzere kurgulanmasına rağmen, demokrasiyi sağlayamamış bir DBA ile yüz yüzeyiz.²⁹

DBA'nın imza sürecine bakıldığında, birbiriyle çetrefil olarak gözükebilecek iki önemli toplumsal dönüşüm süreci içerisinde başa baş yürüdüğü görülecektir. Antlaşma metninin içeriği iyice irdelenince, Bosna-Hersek'in modern ötesi ve çok uluslu bir toplum oluşturulacağı belirtiliyor. Uluslararası toplum bunun yapılanması için uğraşıp dururken, yaşadığı ülke ile iç içe geçmiş bir millet uzun bir aradan sonra diriliş dönemini yaşıyor denilebilir.³⁰ DBA, kendi döneminde her ne kadar savaşı durdurmuş olsa bile, günümüzde AB üyelik süreci olmak üzere Bosna-Hersek'te birçok açıdan sekteye uğratmış antlaşma olarak vuku bulmuştur. Bu minvalde, DBA içerisinde geçmekte olan “*Barış*” kelimesinin ne kadar iyi niyetli olduğu da tartışılmalıdır.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çift kutuplu dünya düzeni oluşmaya başladı. Biri Batı Bloku, biri de Doğu Bloku olmak üzere uluslararası sistem ekonomik ve askeri/savunma örgütleri olarak tezahür etmiştir. Bunun yansımaları ise, daha çok Doğu Avrupa ve Balkan coğrafyasına sirayet etti. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Balkan jeopolitiği paylaşımların ve uluslararası siyasetin er meydanına dönüşmüştür. Burada, Yugoslavya, ne yazık ki “*Böl-Parçala-Yönet*” planı ve bu minvalde projelerle yıkıma uğradı. Bu yıkım, sadece Balkan Yarımadasına sirayet etmekle de kalmadı; aynı zamanda çevresindeki ülkelere de siyasi ve ekonomik olarak yansıdı. Mareşal Tito, her ne kadar komünist ideoloji ile Sovyetlere bağlılığını dile getirmiş olsa bile, onun düşünceleri daha çok sosyalizm üzerine kurulu bir devlet yapılanmasıydı. Aslında, Soğuk Savaş döneminde komünizmin kurucusu Karl Marx yaşamış olsaydı, hem Sovyetler, hem de Yugoslavya'nın yıkımını görür ve şunu derdi: “*Bıraktığım mirası ne Stalin, ne de Tito koruyamadı. Ve korumakla kalmayarak devletlerinin yıkımlarına ihtirasları neden oldu*”...

Küresel aktörlerin, geçmişte uygulamaya koydukları Yugoslavya'nın dağılması modelini, günümüz 21. yüzyılda ise başka coğrafyalarda rahatlıkla görebiliriz. Şöyle ki, Türkiye'nin etrafına baktığımızda, Yugoslavya örneklerini şöyle sıralayabiliriz: Ortadoğu'da Irak, Suriye,

²⁸ Osman Karatay (2002), *Bosna-Hersek Barış Süreci*, 1. Baskı, Ankara: Karam Yayınları, s. 13.

²⁹ TASAV (2012), “Balkan Savaşlarının 100. Yıldönümünde Balkan Tecrübeleri”, Rapor No.1, s. 36.

³⁰ Osman Karatay (2002), *Bosna-Hersek Barış Süreci*, 1. Baskı, Ankara: Karam Yayınları, s. 117.

Yemen; Afrika'da Libya, Sudan, Somali ve niceleri. Peki, buradaki amaç nedir? Tabii ki “devletçikler” kurmak ve emperyalist politikalarını dayatmak, yetmedi sömürmek, bu da yetmedi insanları sefalete, aynı zamanda “vatansızlığa” sürüklemek... Ayrıca bir realitedir ki, DBA'nın güncellenmesi zaruridir. Ezcümle; Balkanların bağrından yetişen ve Nobel Edebiyat ödülü sahibi İva Andriç, ünlü eseri *Drina Köprüsü*'nde şöyle seslenir: “*Balkanlarda insanları dinlerine ve dillerine göre ayırmak ahmaklıktır, Balkanlarda insanları nehirler ve yollar ayırabilir ancak.*”

KAYNAKÇA

- Alkin, Kerem (2020), “’Yeni Nesil’ Balkan Savaşları”, 07.09.2020, Erişim Tarihi: 08.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kerem-alkin/2020/09/07/yeni-nesil-balkan-savaslari>.
- Armaoğlu, Fahir (2018), *Türk Dış Politikası Tarihi*, 1. Baskı, İstanbul: Kronik Kitap
- Armaoğlu, Fahir (1991), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 2: 1980-1990)*, 1. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aruçi, Muhammed, “Yugoslavya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 11.09.2020, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yugoslavya>.
- Azarkan, Ezeli (2011), “Slovenya, Hırvatistan ve Bosna’nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya’nın Dağılışı”, *Uluslararası İnsani Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 2, ss. 39-78.
- BBC (1997), “International Community to Get Tough over Bosnia”, 10.12.1997, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/38418.stm>.
- Bora, Tanıl (1995), *Belgeler ve Sorunlar Yugoslavya Milliyetçiliğinin Provokasyonu*, 2. Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bugarski, Ranko (2004), “Language Policies in the Successor States of Former Yugoslavia”, *Journal of Language and Politics*, 3:2, ss. 189-207.
- Caşın, Mesut Hakkı & Özgöker, Uğur & Çolak, Halil (2007), *Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi Avrupa Birliği*, İstanbul: Nokta Kitapevi.
- Çalış, Şaban Halis (2015), *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, 5. Baskı, Konya: Çizgi Kitapevi.
- Dalar, Mehmet (2008), “Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek’in Geleceği”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı: 16, Yıl: 9, ss. 91-123.
- Emiroğlu, Hüseyin & Çakır, Muhammet Faruk (2008), “Yugoslavya’nın Dağılımı Sürecinde Trans-Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)”, *Avrasya Etüdüleri TİKA*, 33/2008-1, ss. 83-112.
- Gökdağ, Bilgehan A. (2012), “Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları”, *Karadeniz Araştırmaları*, Kış 2012, Sayı: 32, ss. 1-27.

- Karatay, Osman (2002), *Bosna-Hersek Barış Süreci*, 1. Baskı, Ankara: Karam Yayınları.
- Kissinger, Henry (2008), *Diplomasi*, 7. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kodaman, Timuçin & Birsnel, Haktan (2014), “21. Yüzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakış Açısı ile İncelenmesi ve Türkiye’ye Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, ss. 49-64.
- Özgöker, Uğur & Batı, Güney Ferhat (2017), “Avrupa Birliğinin Balkanlar Genişlemesi ve Balkan Ülkelerinde ‘Barış ve Refaha’ Katkıları”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Erişim Tarihi: 02.09.2020, Erişim Adresi: http://www.ibaness.org/bnejss/2017_03_special_issue/04_Ozgoker_and_Bati.pdf, ss. 28-36.
- Roskin, Michael. G. (2014), *Çağdaş Devlet Sistemler, Siyaset, Coğrafya, Kültür*, 7. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- Sancaktar, Caner (2018), “Yugoslavya’nın Yıkılışında Sırp Milliyetçiliğinin Rolü”, IX. IBANESS Kongreler Serisi – Edirne/Türkiye, ss. 1-11.
- Sander, Oral (1969), *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, 1. Baskı, Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sole, Sefa (2016), “Yugoslavya’nın Dağılışı: Bir Devrin Sonu”, 16.12.2016, Erişim Tarihi: 06.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.stratejikortak.com/2016/12/yugoslavyanın-dagilisi-2.html>.
- TASAV (2012), “Balkan Savaşlarının 100. Yıldönümünde Balkan Tecrübeleri”, Rapor No.1.
- Thomas, Robert (1999), *Serbia Under Milosevic Politics in the 1990s*, London: Hurst&Company.
- Uzgel, İlhan (2002), “1990-2001 Balkanlarla İlişkiler”, içinde *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yazıcı, İdil Gülnihal (2018), “Dayton Barış Antlaşmasının Günümüzde Bosna-Hersek’te Demokratikleşme Sürecine Etkisi”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt 1, Sayı: 1, ss. 97-105.

- Zilic, Ahmed (2003), “The Dayton Agreement: Challenges of Change”, Speech at International Conference, Berlin, September 12 and 13, 2003.

DOĞU AKDENİZ'DEKİ ENERJİ TEMELLİ ASKERİ GÜVENLİK GELİŞMELERİNİN TÜRKİYE'NİN DOĞU AKDENİZLİ KOMŞULARI VE KÜRESEL GÜÇLERLE OLAN İLİŞKİLERİNE YANSIMALARI

Dr. Sina KISACIK¹

Dr. Gamze HELVACIKÖYLÜ²

Öz: Akdeniz coğrafyası, tarihin her döneminde, barındırdığı jeopolitik, jeostratejik, jeoekonomik ve jeokültürel özelliklerden ötürü hem bölgede bulunan, hem de bölge dışı siyasi yapılanmalarca üzerinde hâkimiyet kurulmaya çalışılan önemli bir yer olmuştur. Akdeniz'in “Bereketli Hilal” olarak adlandırılmasıyla, bölgedeki güç mücadeleleri yüzyıllarca sürmüş ve günümüzde de bu mücadele yeni boyutların eklenmesi suretiyle sıcak bir biçimde güncelliğini korumaktadır. İlgili coğrafyada 2000’li yıllar itibariyle zengin doğalgaz kaynaklarının keşfi ve bunların tüketici pazarlara çeşitli yollar ile taşınması merkezli mücadele ise, hem bölge ülkeleri, hem de bölge dışı ülkeler arasında günümüz şartlarında askeri güvenlik unsurlarının da dâhil olduğu güçlü bir şekilde devam etmektedir. Bu çerçevede, bu çalışmada, Doğu Akdeniz coğrafyasında mevcut durumda var olan ve oluşması muhtemel enerji merkezli askeri güvenlik gelişmelerinin Türkiye’nin Doğu Akdenizli komşuları ve küresel güçlerle olan ilişkilerine yansımaları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Doğu Akdeniz, Doğalgaz, Türkiye, Enerji, Askeri Güvenlik.*

¹ Doktor Öğretim Elemanı, Özyeğin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Tezli Yüksek Programı Enerji Hukuku Modülü.

E-mail: sina1979@hotmail.com / sina.kisacik@ozyegin.edu.tr.

² Doktor, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Politika Akademisi (UPA) yazarı.

E-mail: gamzeh84@gmail.com.

THE REFLECTIONS OF ENERGY BASED MILITARY SECURITY DEVELOPMENTS ON TURKEY'S RELATIONS WITH ITS EASTERN MEDITERRANEAN NEIGHBOURS AND GLOBAL POWERS

Abstract: The Eastern Mediterranean region has endeavored to have hegemony over not only by regional political structures, but also by outer-regional political structures due to having geopolitical, geostrategic, geoeconomic, and geocultural characteristics throughout history. This region, also known as the "Fertile Crescent", faces power struggles that have continued for centuries. Presently, this competition is warmly updated with the inclusion of new dimensions. The struggles relating to the discovery of rich natural gas reserves in the 2000s and the transfer of these resources into consumers markets via several ways presently and powerfully continues among the regional and outer-regional states with the inclusion of military security factors. Within this context, this paper examines the current and probable energy-based military security developments within the Eastern Mediterranean region over Turkey's relations with its Eastern Mediterranean neighbors and global powers.

Keywords: *Eastern Mediterranean, Natural Gas, Turkey, Energy, Security.*

Giriş

Tarihsel düzlemde incelendiğinde, bazı coğrafyaların, içerdikleri farklı jeopolitik, jeostratejik, jeoekonomik ve jeokültürel özellikleriyle, diğer coğrafi alanlara nazaran, dünya siyasetinde çok daha fazla ön planda yer aldıkları görülecektir. Bunlar arasında, “*Bereketli Hilal*” olarak isimlendirilen Akdeniz ise, hem orada konuşlu medeniyetler, imparatorluklar ve daha sonrasında modern ulus-devletlerce, hem de bölge dışındaki büyük siyasi ve ekonomik yapılanmalarca yakın takip altına alınan bir coğrafya olagelmiş ve bu bölgeye yönelik olarak tarihsel süreçte daima geniş kapsamlı stratejiler geliştirilmiştir.

Dünya ekonomisinin lokomotifi durumundaki ticaret bağlamında yüzyıllardır son derece kritik ehemmiyete haiz bir yerde konumlanan Doğu Akdeniz bölgesinde, Soğuk Savaş’ın bitiminden sonra, 2000’li yıllar itibariyle devletlerarası ilişkiler ve rekabet bağlamında jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik unsurları bünyesinde barındıran yeni bir olgu gün yüzüne çıkmıştır. Bu bölgede İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Mısır ve Lübnan’da keşfedilen zengin doğalgaz kaynaklarının yeryüzüne çıkartılarak, öncelikli olarak bu ülkelere, daha sonrasında da özellikle doğalgaz tedariki bağlamında ciddi bağımlılık seviyeleri tecrübe eden Türkiye ve Avrupa piyasalarına aktarılması çerçevesinde çeşitli girişimlerin merkezde olduğu bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Adı geçen doğalgaz rezervlerinin tüketici piyasalara taşınması çerçevesinde farklı seçenekler ortaya atılmış olup, günümüzde bunun üzerinde ciddi mücadelelerin yaşandığı bir dönem tecrübe edilmektedir.

2000’li yıllarda Türkiye’de iktidarın değişimi ile başlayan süreç, bölgesel ve küresel toplu durum ile beraber değerlendirildiğinde, dış politikada farklı yaklaşım gereksinimleri ortaya çıkarmıştır. Doğu Akdeniz’deki yeni enerji kaynaklarının keşfi ile başlayan ve uluslararası hukuk prensipleri çerçevesinde çözüme kavuşturulamayan noktalar, bölgede Arap Baharı ile başlayan politik dönüşüm nedeniyle gerginliği tırmandırmıştır. Bu bağlamda, Türkiye’nin Doğu Akdeniz’e kıyıdaş olan ve çıkarları üzerinden buradaki paylaşımlara dâhil olmak isteyen ülkelerle ilişkileri, son yıllarda yaşanan çıkar çatışmalarının gölgesinde gelişmiştir. Özellikle 1990’lı yıllarda Ege’dekine benzer bir Türk-Yunan çekişmesinin 2000’li yıllarda Doğu Akdeniz’de ortaya çıkması, bölgesel ve uluslararası aktörlerin de bu iki devletin etrafında kümelenmesine neden olmuştur. Burada, bir diğer önemli konu da, ABD (Amerika Birleşik Devletleri), Rusya (Rusya Federasyonu), AB (Avrupa Birliği) ve NATO gibi aktörler arasındaki rekabetin de bölgesel aktörler üzerinden yürütülüyor olmasıdır. Diplomatik krizin bir sonraki aşaması olan askeri çatışma ihtimali ise, bölgede özellikle son aylarda artmıştır. Bunun nedeni, hem tarafların ekonomik çıkarlarında geri adım atmaması, hem de Türkiye

açısından değerlendirildiğinde, yaşanan gelişmelerin özellikle Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından oluşturduğu risklerdir. Sıcak çatışma ihtimali masada bir gündem olarak yer almakta, ancak mevcut durumda Doğu Akdeniz'deki askeri gemilerin ve birliklerin varlığı daha çok savunma amaçlı olarak konumlandırılmaktadır.

Yukarıda çizilen çerçeve temel alınmak suretiyle, bu çalışmada, Doğu Akdeniz bölgesinde enerji temelli yaşanan askeri güvenlik boyutlarını da içeren mevcut ve olası gelişmelerin Türkiye'nin hem bölgesel, hem de bölge dışı güçlerle olan ilişkilerine yansımaları ele alınacaktır. Bu kapsamda, çalışmanın ilk bölümünde, Doğu Akdeniz bölgesinin insanlık tarihinin başlangıcından günümüze neden bu kadar kritik önemde bir bölge olduğu konusunda birtakım tespitlere yer verilecektir. Bunu müteakiben, çalışmanın ikinci bölümünde, Doğu Akdeniz jeopolitiği bağlamında özellikle 2000'li yılların başlangıcından günümüze değin çok dikkat çekici bir boyutu teşkil eden doğalgaz kaynaklarının keşfedilmesi ve bunların özellikle dünya piyasalarına aktarılmasına yönelik ortaya atılan girişimler tüm yönleriyle ele alınacaktır. Makalenin üçüncü bölümünde ise, bölgede yaşanan gelişmelerin Türk dış politikasına yansımaları ele alınacaktır. Bu kapsamda, Türkiye'nin İsrail, Libya, Mısır, KKTC (Yunanistan-GKRY ilişkilerini de hesaba katarak) ve Fransa ile ilişkileri Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmeler çerçevesinde değerlendirilecektir. Makalenin dördüncü ve son bölümünde, son yıllarda Doğu Akdeniz'de yapılan askeri tatbikatlar silsilesi incelenecektir. Bu anlamda, önemli aktörlerin bölgedeki askeri varlıkları ve faaliyetleri ile bunun anlamı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın "Sonuç" bölümünde ise, araştırılan konu hakkında elde edilen bulgulara dair özetleyici değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. Geçmişten Günümüze Doğu Akdeniz'in Ehemmiyetini Anlamlandırmak

Doğu Akdeniz, Tunus'ta Bon Burnu'nun başlangıç noktası olarak alındığı Sicilya Adası'nın Batı ucundaki Lilibeo Burnu arasında tesis edilen hattın doğusunda bulunan coğrafi sahadır. İlgili belirleme çerçevesinde, Doğu Akdeniz; İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya ve Tunus kıyıları ile çevrilmektedir Doğu Akdeniz havzası, Doğu ile Batı doğrultusunda 4.000 kilometre, Kuzey ile Güney genişliğinde ise 750 kilometrelik bir sahayı kapsamaktadır. Doğu Akdeniz, çok çeşitli yönlerden medeniyetlerin beşiği şeklinde kıymetlendirilmektedir. Tarihsel zaman zarfında Hitit, Mısır, Roma, Pers, Venedik, Ceneviz ve Osmanlı Devleti gibi farklı medeniyet yapılanmalarının toprakları üstünde hâkimiyet tesis ettiği ve İslamiyet,

Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi semavi dinlerin tarih sahnesinde yer almaya başladığı alan da yine Doğu Akdeniz bölgesidir.³

Tarihin farklı dönemlerinde muazzam harplerin yaşandığı Doğu Akdeniz, esasında birçok tarihçi ve yazarın “*Bereketli Hilal*” olarak isimlendirdikleri bölgede bulunmaktadır. Gerçekten de, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu, dünyanın en verimli topraklarına sahiptirler. Tarih süresince oluşan tüm medeniyetlerin ilk amacı, burada hâkimiyet kurmak olmuştur. Böylelikle, kara ve deniz kanalıyla dünya ticaretini denetim altında bulundurulabilmişlerdir. Bundan dolayı meydana gelen halk hareketlenmeleri ise, Doğu Akdeniz’i, tarihin her döneminde, dünyanın en kayda değer ve nüfus yoğunluğu en fazla merkezlerinden birisi haline dönüştürmüştür. Tarihin her döneminde, Akdeniz’e egemenlik, imparatorlukların ve modern ulus-devletlerin ilk hedefini teşkil etmiştir. Nitekim Büyük İskender’in meydana getirdiği imparatorluk ile Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu’nun sıklet merkezini Doğu Akdeniz oluşturmaktaydı. Doğu Roma İmparatorluğu, İslamiyet’in ortaya çıkışına değin bölgenin egemenliğine sahip olmuştur. Hatta Antik Roma’da Akdeniz’e yönelik olarak “*Bizim Deniz*” manasındaki Latince “*Mare Nostrum*” kavramı kullanılmaktaydı.⁴ 7. asırda Emevilerin ortaya çıkışından bu yana, Müslümanların da hızlı bir biçimde denizciliğe ehemmiyet atfetmesi neticesinde, İslam medeniyetleri de -kuzey sahillerinden bazıları dışında- Akdeniz’de yüzyıllarca hüküm sürmüşlerdir. Fakat 7. ve 8. asırlardaki Haçlı Seferleri, donanma aktivitelerini uzun zaman aksatmıştır. 7. ve 8. asırlarda Mısır, Suriye ve Memlukler, Akdeniz’in doğusunda her ne olursa olsun mevzii bir kudret içerisinde deniz gücüne haiz durumdaydılar. 15. asrın bitimiyle birlikte bir deniz imparatorluğu şeklinde güçlenmeye başlayan Osmanlılar ise, deniz egemenlik düşüncesinin merkezini teşkil eden meşhur Türk Amirali Barbaros Hayreddin Paşa’nın “*Denizlere egemen olan dünyaya hâkim olur*” düsturunu fiiliyata geçirmek suretiyle denizci bir millet olma doğrultusunda gelişme kaydetmiştir.⁵

Tahta geçen bütün Osmanlı Padişahları, Akdeniz’e muazzam ehemmiyet atfetmişlerdir. Atfedilen mevzubahis ehemmiyet çerçevesinde, 16. asırda Kanuni Sultan Süleyman zamanında, Osmanlılar, Akdeniz’de neredeyse bütünüyle hâkimiyet kurmuştur. Osmanlı Donanması, 16. asırdan 17. asrın ortalarına değin Karadeniz ve Akdeniz’in egemeni olarak

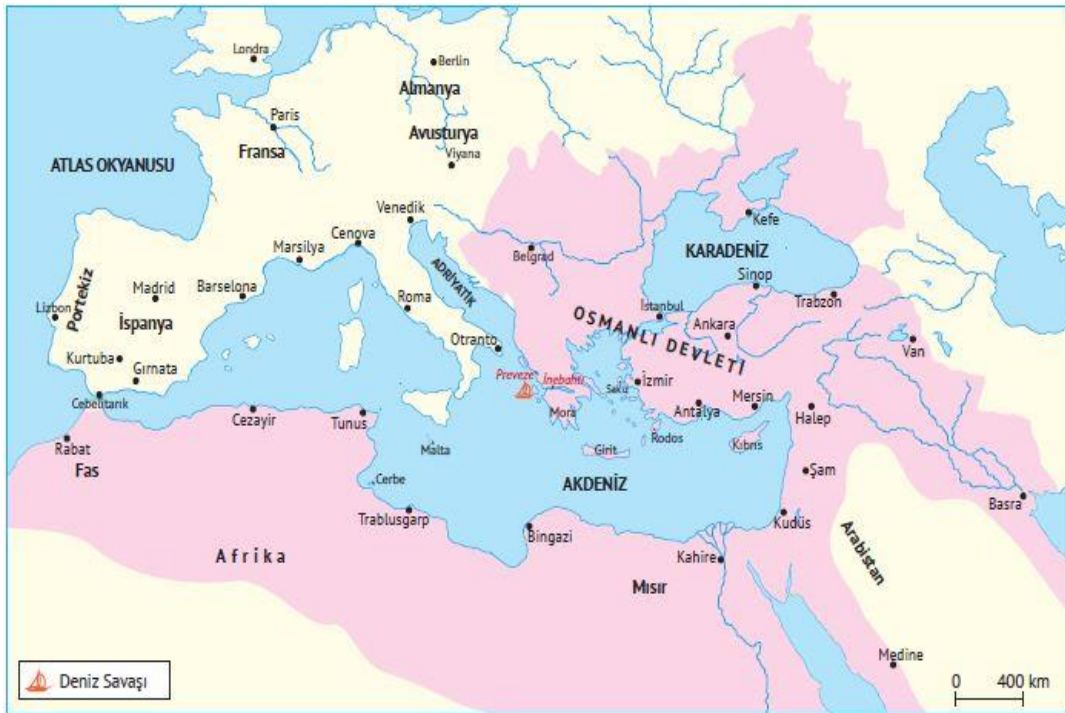
³ Sina Kısacık (2019), “21. Yüzyılda Avrasya Enerji Jeopolitiği’nin Potansiyel Yeni Yıldızı Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliğinin Temel Parametreleri”, içinde *Akdeniz Jeopolitiği Cilt II*, Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker (ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s. 978.

⁴ Cihat Yayıncı (2020), *Doğu Akdeniz’de Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, ss. 17-18.

⁵ A.g.e., s. 18.

denizlerde bayrak göstermiştir. 17. asırda ise, Venedikliler, Osmanlı Donanması'nın çağa uyum sağlayamamasından yararlanarak, Doğu Akdeniz'de yeniden egemenlik sağlamıştır. Buna karşın, Osmanlı Donanması'nın modernizasyonu sağlanıp, “kalyon dönemi” başlatılınca, Akdeniz'de yarım çağ devam eden Venedik egemenliği yeniden sona ermiştir. Doğu Akdeniz bölgesinde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti 19. asrın ortalarına değin sürmüştür. Esasında Osmanlı Devleti'nin denize ve denizciliğe atfettiği ehemmiyetin azalması paralelinde sınırlarında küçülme yaşandığı ve yüzlerce asır ertesinde ortaya çıktığı bölgeye Anadolu kıyılarına geri çekilmek mecburiyetinde kaldığı ifade edilebilir.

Şekil 1: Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz hâkimiyeti

Erişim Adresi: <https://www.osmanlidevleti.gen.tr/osmanlinin-akdeniz-hakimiyeti/>, **Erişim**

Tarihi: 01.09.2020.

Günümüzde, Akdeniz'de yıllık ortalama 220.000'i aşkın geminin seyir durumunda bulunmasına ilaveten, -dünya denizlerinin sadece yüzde birini kapsayan bir deniz olmasına rağmen- dünya deniz trafiğinin üçte birlik kısmı da Akdeniz'de vuku bulmaktadır. Deniz ticaretine ek olarak, enerji mevzusunda da Akdeniz dikkat çekici bir bölge haline dönüşmektedir. Kıbrıs adası kapsamında mevzu ele alındığında, bu bölge, Doğu Akdeniz'in en stratejik noktasıdır. Ada, bütün Doğu Akdeniz havzasıyla Ortadoğu üzerinde denetim kurabilecek doğal bir uçak gemisi durumundadır. Kıbrıs'ın stratejik değerini kuvvetlendiren en mühim unsur ise, adanın kritik değerdeki deniz ve hava ticaret güzergâhlarında yer almasıdır. Kıbrıs, coğrafi pozisyonundan ötürü, içlerinde Türkiye, İsrail, Mısır, Lübnan,

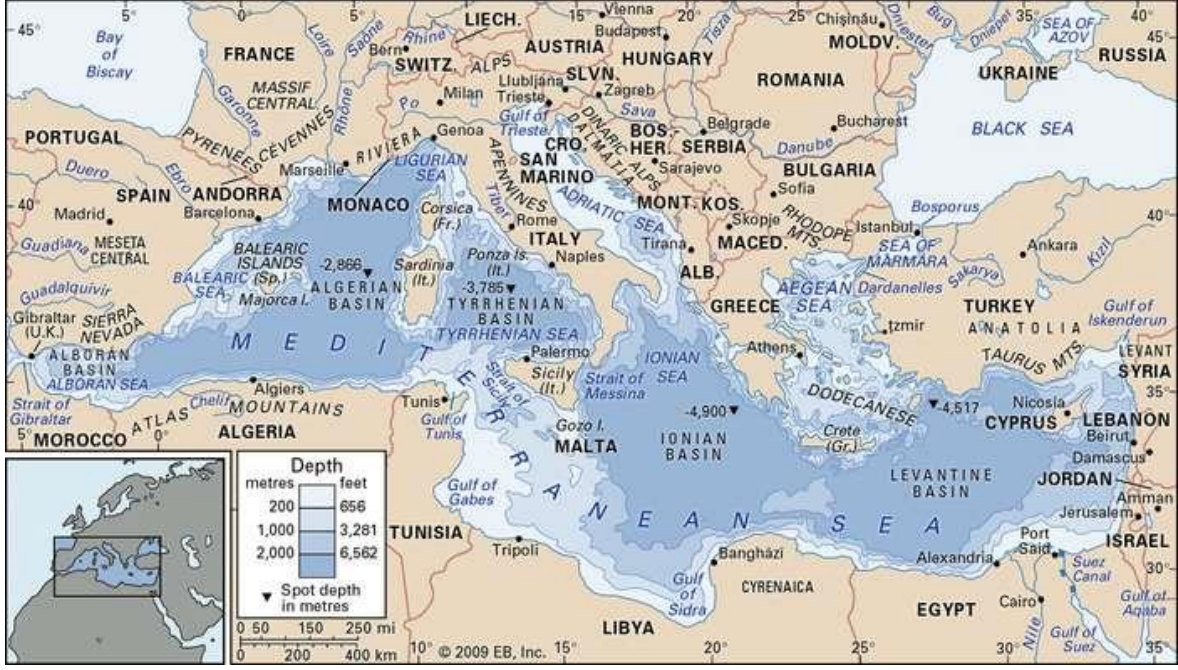
Suriye, Filistin, Ürdün ve Irak'ın da bulunduğu bölgenin köprübaşı ülkelerine ilaveten, Süveyş Kanalı'nı da doğrudan doğruya denetim altında bulundurabilecek bir mesafededir.⁶

Bunu, ayrıca şu şekilde detaylandırmak mümkündür. Doğu Akdeniz, genel coğrafi lokasyonundan ötürü, dünyanın doğusunu ve batısını birbirine bağlayan ticaret yolu üzerinde konumlanmaktadır. Bu minvalde, Doğu Akdeniz, Türkiye ve Suriye kanalından Mezopotamya ve Yakındoğu'ya Süveyş Kanalı vasıtasıyla Arap Yarımadası'na ve Basra Körfezi'ne erişmektedir. Kıyısı bulunan devletler ile Avrupa, Güneydoğu Asya ve Afrika coğrafyalarına yönelik gerçekleştirilen deniz ticaretinin kilit noktası durumundaki Doğu Akdeniz'in ehemmiyeti, Süveyş Kanalı'nın devreye alınması neticesinde Avrupa-Uzakdoğu Hattı ve Ümit Burnu'ndan geçmekte olan rotaya kıyasla 7.000 deniz mili kısaltmasıyla daha da artmış olmaktadır. Adalar bağlamında irdelendiğinde ise, Kıbrıs, Sicilya ve Malta, Doğu Akdeniz'in en önemli adalarını teşkil etmektedirler. Doğu Akdeniz'in jeosiyasi ve jeostratejik bağlamlarda en mühim adasının ise Kıbrıs olduğu ifade edilebilir. Çünkü Kıbrıs, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'in denetim altında tutulmasında ifa ettiği rolden dolayı ilgiyi üstünde toplamaktadır. Adanın stratejik ehemmiyeti, deniz ticaret yolları ve köprübaşı hava rotalarından biri üstünde konuşlanması sayesinde artış kaydetmekte olup, çıkar mücadelelerinin de yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Nitekim Kıbrıs, tüm Ortadoğu ülkelerini denetim altında tutan çakılı bir uçak gemisi hüviyetindedir. Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün bütünüyle, Irak ve Mısır ise kısmı olarak söz konusu uçak gemisinin menzili içerisindedir. Ortadoğu bölgesinin merkezini ise İskenderun-Basra-Süveyş üçgeni oluşturmaktadır. Kıbrıs, coğrafi konum hasebiyle adı geçen üçgenin iki köşesini teşkil eden İskenderun ve Süveyş'i de kontrol altında tutmaktadır. Ortadoğu'da egemenlik tesis etme düşüncesine sahip olan devletler bakımından, Kıbrıs adası, Ortadoğu'ya geçiş anahtarını elinde tutmaktadır. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana, hem Deniz Hâkimiyet Teorisi, hem de Kara Hâkimiyet Teorisi düzlemlerinde Asya-Avrupa-Afrika ve de Asya-Pasifik coğrafyasında hâkimiyet teşkil etmek niyetinde olan güçler ivedi olarak mevzubahis hedeflerine erişmek maksadıyla Doğu Akdeniz'de egemenlik tesis etme ve ilgili sahayı denetim altında tutmaya gereksinim duymuştur.⁷

Şekil 2: *Günümüzde Doğu Akdeniz coğrafyası*

⁶ Sina Kısacık (2019), "21. Yüzyılda Avrasya Enerji Jeopolitiği'nin Potansiyel Yeni Yıldızı Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğinin Temel Parametreleri", s. 979.

⁷ Cihat Yayıncı (2020), *Doğu Akdeniz'de Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, ss. 19-20.

Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/place/Mediterranean-Sea>, Erişim Tarihi:

01.09.2020.

Enerji bağlamında irdelendiğinde ise, söz konusu coğrafya, Ortadoğu ve Hazar Bölgesi enerji merkezleri ile buralarda konuşlu boru hatlarını denetim altında tutmaktadır. 13 Temmuz 2006 tarihinde Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın devreye alınmasıyla birlikte, Hazar Denizi'nin doğusundaki ülkeler açısından dikkat çekici bir dış alım ve dış satım kapısı haline getirilmiş bulunan İskenderun Körfezi, Doğu Akdeniz'i bütünüyle etkisine almış durumdadır. Örneğin, buradan 2017 senesi itibariyle 252,7 milyon varil ham petrol sevkiyatı yapılmıştır. Diğer bir deyişle, Doğu Akdeniz bölgesine Türkiye'den giden petrol miktarı dünya tarafından 2017 senesinde kullanılan petrolün takriben yüzde 1'i olmuştur. Bu ve bunun benzeri veriler göz önünde bulundurulursa, Doğu Akdeniz, hem mevzubahis coğrafyaya, hem de ilgili coğrafyadan Batı'ya yönelik enerji ve ticari varlıkların dış satımını ve dış alımının geçiş ve taşıma rotasının dikkat çekici bir unsurunu oluşturmaktadır. Buna ilaveten, silah ve askeri amaçlarla istifade edilebilecek öteki türdeki malzeme akışlarının denetim altında bulundurulması ve kitle imha silahları ve benzeri materyalin yaygınlaşmasının engellenmesi gibi askeri manada önemli konular da bu coğrafyanın önemini arttırmaktadır. Bu düzlemde, NATO, ilgili amaçlara hizmet için bölgede Deniz Muhafızı Harekâtı'nı⁸ (*Operation Sea Guardian*) gerçekleştirmektedir. Buna ek olarak, BTC Petrol Boru Hattı'nın Temmuz 2006'da

⁸ Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (2016), "Deniz Muhafızı Harekâtı", Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi:

[https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=29#:~:text=%22Deniz%20Muhaf%C4%B1z%C4%B1%20Harek%C3%A2t%C4%B1E2%80%9D%20\(OperationSeaGuardian,bir%20Deniz%20G%C3%BCvenlik%20Harekat%C4%B1na%20d%C3%B6n%C3%BCC%5%9Ft%C3%BCr%C3%BClmesi.](https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=29#:~:text=%22Deniz%20Muhaf%C4%B1z%C4%B1%20Harek%C3%A2t%C4%B1E2%80%9D%20(OperationSeaGuardian,bir%20Deniz%20G%C3%BCvenlik%20Harekat%C4%B1na%20d%C3%B6n%C3%BCC%5%9Ft%C3%BCr%C3%BClmesi.)

devreye alınmasından bu yana dünya deniz ticaretinin dikkate değer merkezlerinden birisi halini alan Doğu Akdeniz'deki deniz taşıma hatlarının muhafazası ve enerji güvenliğinin tesisi, bu bölgeye dair diğer önemli mevzuları oluşturmaktadır. Bundan dolayı, Türk Deniz Kuvvetleri unsurları, bölgede enerji öncelikli olmak üzere deniz transfer hatlarının emniyetini ve kesintisiz akışını gerçekleştirmek için birtakım girişimler ortaya koymaktadır. 2004 senesinden bu yana NATO'nun "Etkin Çaba" ve bunu izleyen "Deniz Muhafızı Harekâtı"⁹ ile ilişkili olarak yürüttüğü "Akdeniz Kalkanı Harekâtı"¹⁰, bölgedeki olası tehditlere ve risklere ilaveten gayrikanuni girişimlere yönelik caydırıcılık tesisi bakımından da mühimdir. NATO'nun Ekim 2006'daki Riga Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde "*enerji güvenliğinin tesisini ehemmiyeti ve ilgili mevzudaki milli ve milletlerarası girişimlere destek sunulması vurgusu*", Türkiye'nin Akdeniz Kalkanı Harekâtı'nı gerçekleştirmek suretiyle "*enerji hatlarının emniyetinin tesisi*" hususunda öngörülü yaklaşımını doğrular bir özelliğe sahiptir.¹¹

2. Doğu Akdeniz'de Yeni Bir Güç Mücadelesi Alanı Olarak Hidrokarbon Kaynakları

Doğu Akdeniz'de 2008 senesinden bu yana yapılan enerji keşif çalışmaları, önemli miktarda petrol ve doğalgazın keşfedilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu keşifler sayesinde, Doğu Akdeniz, potansiyel açıdan mühim bir enerji transferi merkezi dönüşmüştür. Aynı zamanda, Doğu Akdeniz'in Ortadoğu'ya açılan bir kapı konumunda olması da düşünüldüğünde, enerji kaynakları keşfinin küresel jeopolitik üzerinde doğrudan etkileri bulunmaktadır. İlgili bölgedeki keşiflerden, rezerv miktarlarının yüksek potansiyelinden ve enerji şirketlerinin ilgisinden ötürü, Doğu Akdeniz, günümüz dünyasında sıcak çatışmaların merkezi bir noktası haline gelmiştir. Öte yandan, Doğu Akdeniz ülkeleri, siyasi meseleler, sınır çatışmaları ve iç karışıklıklarla mücadele etmektedirler. Bölgesel, ulusal ve uluslararası boyutlardaki bu çatışmaların meydana gelmesi tesadüfi bir durum olarak görülmemelidir. Doğu Akdeniz bölgesindeki en önemli çatışma alanları; Mısır, Libya ve Suriye'de 2010 senesinden bu yana devam eden Arap Baharı'nın yarattığı kaotik siyasal durumlar ve uzun zamandan bu yana süren Filistin ve Kıbrıs anlaşmazlıklarıdır. Doğu Akdeniz'in enerji boyutuna gelindiğinde ise, ABD'li Jeolojik Araştırmalar Kurumu tarafından yayımlanan "Fact Sheet 2010–2014" adlı

⁹ Şerife Çetin (2020), "NATO yetkilisi: Deniz Muhafızı Harekâtı tüm temel faaliyetlerini sürdürüyor", *Anadolu Ajansı*, 02.07.2020, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nato-yetkilisi-deniz-muhafizi-harekati-tum-temel-faaliyetlerini-surduruyor/1896968>,

¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (2015), "Akdeniz Kalkanı Harekâtı", Erişim Tarihi: 01.09.2020 Erişim Adresi: https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=28; *Yeni Asır* (2020), "MSB'den Akdeniz Kalkanı Harekâtı mesajı", 16.08.2020, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.yeniasir.com.tr/gundem/2020/08/16/msbden-akdeniz-kalkani-harekti-mesaji>.

¹¹ Cihat Yayıncı (2020), *Doğu Akdeniz'de Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, ss. 25-26.

belgeye göre; Levant Doğu Havzası'nda 1,7 milyar varil teknik olarak yeniden kullanılabilir petrol rezervleri ve 3,5 trilyon metreküp teknik olarak yeniden kazanılabilir doğalgaz rezervleri bulunmaktadır. Bu belge paralelindeki bir diğer çalışma olan "Fact Sheet 2010–3027" raporuna göre ise, bölgede 1,8 milyar varil teknik açıdan yeniden kullanılabilir petrol rezervleri ve 6,3 trilyon metreküp teknik açıdan yeniden değerlendirilebilir doğalgaz rezervleri olduğu ilan edilmiştir.¹²

Bu tahminleri müteakiben, bölgedeki sahil devletler, kendi "offshore" bölgelerinde, petrol ve doğalgaz kaynakları keşfetmek için çalışmalarını yoğunlaştırmaktadırlar. Bunlar arasında özellikle doğalgaz bağlamında İsrail, GKRY ve Mısır'ın keşifleri, Doğu Akdeniz enerji jeopolitiği bağlamında en önemlileridir. İsrail'in toplam doğalgaz rezervlerini analiz ettiğimizde, en dikkat çekici kaynakların bu ülkenin deniz aşırı bölgesinde bulunan Tamar ve Leviathan'da olduğu görülmektedir ki, bunun toplamı 900 milyar metreküp olup, bu kaynaklar ABD'li Noble Energy firması tarafından bulunmuştur. İsrail, mevzu bahis rezervlerin sadece yüzde 40'ını dış satımda kullanacağını, kalan miktarını ise ülkenin enerji talebini karşılamak maksadıyla iç piyasaya tahsis edileceğini ilan etmiştir. Bu kapsamda diğer önemli doğalgaz rezervi ise Kıbrıs'ta bulunmaktadır ki, burada Afrodit sahasında keşfedilen toplam 140 milyar metreküplük bir kaynak söz konusudur. GKRY, adı geçen miktardaki doğalgazı hem iç tüketim, hem de ihracat boyutlarında kullanmayı düşünmektedir. Hem İsrail, hem de GKRY'nin doğalgaz rezervleri, 2000'li yılların ilk on yılının sonuna doğru yabancı enerji şirketlerince keşfedilmiştir. Son olarak Mısır'a bakılacak olursak, 2015 senesinde İtalyan enerji şirketi ENI tarafından bu ülkenin Zohr sahasında 850 milyar metreküplük bir doğalgaz rezervi bulunmuştur. O zamandan itibaren, İsrail, GKRY ve Mısır, keşfedilen doğalgaz kaynaklarını boru hatları ve LNG (sıvılaştırılmış doğalgaz) yöntemleriyle ticarileştirmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmaktadırlar. Bu bağlamda şu hususun altı çizilmelidir ki, Lübnan'ın da mevzu bahis bölgede potansiyel olarak 700 milyar metreküpten fazla bir doğalgaz rezervi vardır.¹³

Levant ve Nil Deltası bölgesinde toplamda yaklaşık olarak 9,8 trilyon metreküp doğalgaz bulunduğu öngörülmektedir. Levant ve Batı Nil havzalarında bulunanların haricinde, Türkiye'nin kıta sahanlığının yer aldığı güneybatı sahillerinden Libya'nın doğu ve Mısır'ın batı sahillerine kadar giden coğrafi alanda hâlihazırda geniş ölçekli araştırmalar gerçekleştirilememiş durumdadır. Türkiye, son zamanlarda satın aldığı sondaj gemileri

¹² Ozan Örmeci & Sina Kısacık (2020), "Cutting the Gordian Knot: Turkish Foreign Policy Towards Cyprus During AK Party Era (2002–2020)", *Studia i Analizy Nauk Polityce*, no: 1, ss. 36-37.

¹³ A.g.e., s. 37.

vasıtasıyla ilgili alanda da aramalarda bulunmaktadır. Ege Denizi özelinde ise, Türkiye ve Yunanistan arasında cereyan eden deniz yetki alanları sınırlandırma meselelerinden ötürü mevcut durumda geniş boyutlu enerji araştırmaları gerçekleştirilememiştir. Ayrıca Doğu Akdeniz coğrafyasında doğalgaz kaynakları yalnızca deniz tabanında bulunmamaktadır. Bölgeye kıyısı bulunan Mısır ve Libya sınırları içinde konumlanan birtakım bölgelerin de doğalgaz bakımından çok zengin olduğu görölmektedir. Vefa ve Bori benzeri doğalgaz sahalarına sahip Libya toplam olarak takriben 1,5 trilyon metreküp doğalgaz kaynağıyla dünyada 22. sıradayken; Zohr, Batı Nil Deltası ve Atol sahalarının sahibi durumundaki Mısır ise 2,2 trilyon metreküp doğalgaz ile dünyada 16. sıradadır. Birden fazla bölgesel ve küresel aktörün Libya'daki i harpte taraf olmasının söz konusu ülkenin zengin enerji kaynaklarıyla yakından alakalı olduğu söylenebilir. Doğu Akdeniz coğrafyasında doğalgaza ilaveten petrol rezervleri bakımından da ciddi bir zenginlik mevzubahistir. Deniz ve kara sahaları toplamı bakımında takriben 64 milyar varil kanıtlanmış petrol kaynağına sahip Doğu Akdeniz coğrafyası dünya toplam petrol kaynaklarının takriben yüzde 3,7'sini mülkiyetinde bulundurmaktadır. İlgili düzlemde yukarıda bahsedilen deniz alanlarına ilaveten öncelikli olmak üzere Libya'nın takriben 48,4 milyar varillik toplam kaynakla dünya petrol rezervlerinin yüzde 3,2'si elinde bulundurduğu ifade edilebilir. Bunun yanı sıra, Mısır'ın da yaklaşık olarak 3,3 milyar varil petrol kaynaklarını elinde bulundurduğu görölmektedir.¹⁴

2.1. Doğu Akdeniz Doğalgazının Ticarileştirilmesinde Bağlamında Öne Çıkan Seçenekler ve Engeller

Petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından son derece zengin durumda bulunan Doğu Akdeniz coğrafyası, enerji bağlamında dışa yüksek oranda bağımlı bir ülke olan Türkiye'nin iktisadi sistemi çerçevesinde büyük bir ehemmiyete sahiptir. Türkiye'nin ilgili mevzudaki birincil hedefi, kendi deniz yetki sahalarında petrol ve doğalgaz keşfetmek iken, buna ilave olarak, Libya ve benzeri enerji rezervleri zengin ülkelerden lisanslar almak suretiyle buralarda da üretim gerçekleştirebilmektir. Buna ilaveten, Ankara, diğer ülkelerin deniz yetki sahalarında veya kara ülkelerinde yeryüzüne çıkartılan enerji rezervlerinin Türkiye vasıtasıyla boru hatları kullanılmak suretiyle Batı ülkelerine transfer edilmesi çerçevesinde de hazır durumdadır. Böylelikle, sadece kendi kullanımı bakımından farklı tedarik kaynakları elde edinilmiş olmayacak, aynı esnada enerji rezervleri bakımından zengin Doğu ile bahse konu kaynaklara

¹⁴ Kemal İnat & Burhanettin Duran (2020), "Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Parametreleri", içinde *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları*, Kemal İnat & Muhittin Ataman & Burhanettin Duran (ed.), İstanbul: SETA Yayınları, ss. 17-18.

en çok gereksinim hisseden Batı arasında enerji köprüsü (*energy hub*) olma niteliğini de sağlamlaştırmış olacaktır.¹⁵

Bu çerçevede ele alındığında, Doğu Akdeniz doğalgaz kaynaklarının ticarileştirilmesi bağlamında öncelikli pazar olarak kıymetlendirilen AB'nin enerji görünümü ve bu bağlamda ilgili piyasaya yönelik ticari gaz satışının hangi seçenekler üzerinden yapılmasının olası görüldüğü ele alınmalıdır. Hâlihazırda ABD'nin arkasından -kâğıt üzerinde ve satın alma gücü paritesi bağlamında- dünyanın ikinci büyük iktisadi yapılanması özelliğindeki (16,5 trilyon Euro, toplamın yüzde 22,8'i) ve küresel bağlamda en fazla yararlanılan ikinci rezerv para birimi Euro'nun sahibi olan AB, enerji yönünden yüksek orada dışa bağımlıdır. İstifade ettiği enerjinin yaklaşık yüzde 53'ünü dış tedarikçilerden karşılayan AB, söz konusu tedarike yönelik olarak günde bir milyar Euro'yu aşkın para harcamaktadır. AB, petrolün yüzde 90'ını, doğalgazın yüzde 66'sını, kömür ve diğer katı yakıtların ise yüzde 40'ını dış alım yoluyla tedarik etmektedir. Avrupa'nın doğalgaz gereksinimi, ilgili düzlemde özellikle irdelenmelidir. Mevcut koşullarda, AB'de doğalgaz, enerji kullanımının yüzde 24'üne ve elektrik elde etme istifade edilen temel enerjinin ise yüzde 20'sine denktir. Avrupa'da doğalgazın pazar oranında yükseliş tahmin edilmektedir. 2030 senesinde doğalgazda dış alıma bağımlılığının yüzde 84'e, petrolde bağımlılığının ise yüzde 93'e yükseleceği düşünülmektedir. Birlik'in doğalgaz dış alımının yüzde 30'luk bölümü Moskova tarafından gerçekleştirilmektedir. 2030 yılında Avrupa'nın doğalgaz dış alımının neredeyse yüzde 80'e erişeceği öngörülmekte olup, bütün dış alımın yüzde 85'inin Rusya'dan yapılacağı öngörülmektedir. Üye ülkelerden bazıları münhasır bir kaynak sağlayıcıya bağımlı olarak enerji ihtiyaçlarını karşılarken, bunların içerisinde ivedi olarak doğalgazda Rusya'ya yüzde yüz bağımlı ülkeler de bulunmaktadır. Birlik'in enerji bağımlılık oranı yüzde 55 seviyesinde olup, üye devletlerin yüksek bağımlılık seviyeleri, enerjinin ithalatı durumunda vuku bulabilecek siyasi ve ticari meselelerde ya da altyapı eksikliği kaynaklı cereyan edebilecek problemlere karşı söz konusu ülkeleri kırılganlaştırabilmektedir.¹⁶

AB'nin enerji güvenliği bakımından, Akdeniz bölgesi ve bilhassa da Doğu Akdeniz, 2000'li yıllarla birlikte bölge içi ve dışı kapsamında bulunan doğalgaz rezervlerinden dolayı mercek altında tutulan bir yer olagelmiştir. 2000'li senelerde Rusya-Ukrayna arasında vuku bulan anlaşmazlıklardan dolayı enerji tedarik güvenliği meselesinde kaygılar tecrübe eden Birlik

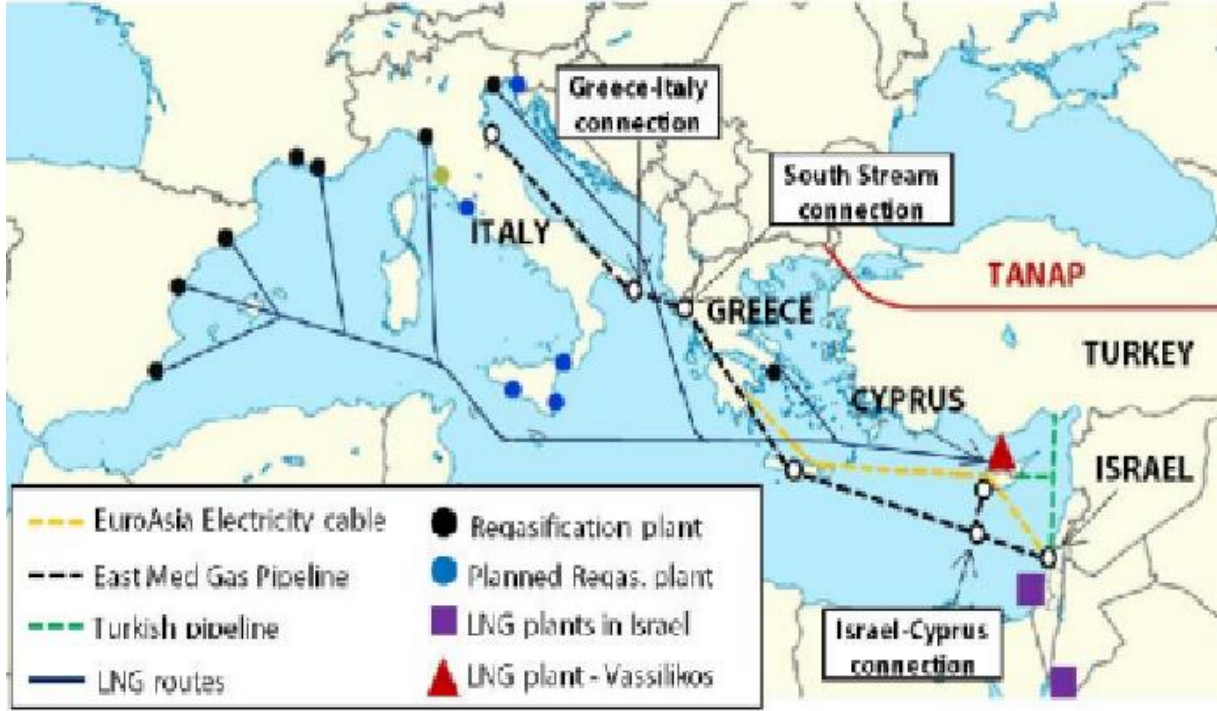
¹⁵ A.g.e., s. 19.

¹⁶ Sina Kısacık & Fahri Erenel (2019), "Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), ss. 53-54.

ülkeleri, yeni doğalgaz kaynağı sağlama mevzusunda dikkatlerini Doğu Akdeniz’de gerçekleştirilen keşiflere yönlendirmiş ve buralardan elde edilecek kaynakların farklı alternatifler kanalıyla kendisine iletimine yönelik projelere yoğunlaşmıştır. AB, münhasır enerji sağlayıcılarını ve rotalarını farklılaştırmaya dönük olarak Avrupa’nın güney bölgesinde bir Akdeniz Terminali oluşturma niyetindedir. Mevzubahis niyet kapsamında, Brüksel, Kuzey Afrikalı ve Doğu Akdenizli müttefikleri ile politik düzlemde proaktif bir enerji diyalogu yürütmektedir. Cezayir’in konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan doğalgaz rezervlerinden dolayı büyük potansiyelini dikkate almaya ilaveten, Doğu Akdeniz’deki yeni doğalgaz rezervleri ve Akdeniz bölgesindeki altyapı güçlendirme tasarıları, Birlik açısından doğalgaz sağlama yönünde temel bir kaynak ve güzergâh fonksiyonunu icra edebilir. İlgili düzlemde, AB’nin Akdeniz içindeki bir alt alan özelliğindeki Doğu Akdeniz’e karşı yönelimi, bu coğrafyada yakın bir dönemde doğalgazın bulunmasını müteakiben yükseliş kaydetmiştir. Nihayetinde Birlik’in kendi üyelerinden birçoğunun müdahillliğini tesis etme yoluyla ortaya koyduğu biricik bütünleştirici girişim doğalgaz alanındadır. İlgili tasarruf, Brüksel’in adı geçen alt coğrafyada başka menfaatlerinin bulunmadığı şeklinde değerlendirilmemelidir; ancak mevzubahis menfaatler, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Avrupa Komşuluk Politikası ve Akdeniz için Birlik’in içerisinde yer aldığı tüm Akdeniz girişimleri kapsamında ortaya koyulmuştur. Diğer bir ifadeyle, AB’nin Doğu Akdeniz bölgesindeki tasarruflarının iki ayağı bulunmaktadır ki; bunlardan ilki geniş kapsamlı şekilde Akdeniz boyunca yapılanlar ve ikincisi ise ivedi olarak Doğu Akdeniz ölçeğinde doğalgaz sağlama hususunda tatbik edilenlerdir.¹⁷

Şekil 3: Doğu Akdeniz doğalgazının taşınmasına yönelik olası seçenekler

¹⁷ Sina Kısacık & Fahri Erenel (2019), “Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak”, s. 54.

Erişim Adresi:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522339/EXPO-AFET_SP\(2014\)522339_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522339/EXPO-AFET_SP(2014)522339_EN.pdf), Erişim Tarihi: 05.09.2020.

2.1.1. Doğu Akdeniz (EastMed) Doğalgaz Boru Hattı

Adı geçen rezervlerin ivedi biçimde Avrupa pazarına iletimini içeren projelerden birincisi; Kıbrıs'ı Yunanistan ile Girit adası vasıtasıyla bağlantısını sağlamayı tasarlayan Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi'dir. Yunanistan Devlet Doğalgaz Şirketi'nce (DEPA) teklif edilen ve AB tarafından Ortak Çıkar Projeleri Listesi'nin içerisine dâhil edilen ilgili projenin yılda 8 milyar metreküp kapasite içermesi tasarlanmıştır. Mevzubahis hattın maliyeti Birlik'in 2014-2020 senelerini kapsayacak Avrupa Tesislerini Birleştirme (*Connecting Europe Facility-CEP*) girişiminden karşılanacak olup, 5,35 milyar dolarlık bir bütçesi bulunmaktadır. AB Ortak Çıkar Projeleri Listesi ve Avrupa Tesislerini Birleştirme programları; Birlik ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında müşterek alanlar oluşturmayı tasarlamaktadır. Ancak Alex Lagakos ve Evripidis Tsakiridis tarafından ortaya konulduğu şekliyle, yukarıda vurgulanan hattın 8 milyar metreküplük kapasitesi Avrupa'nın gereksiniminin çok ufak bir kısmına cevap verebilecektir ki, Avrupa'nın senelik doğalgaz gereksinimi 409 milyar metreküp olarak tespit edilmektedir. Bu sebepten ötürü, AB, ilgili boru hattını Avrupa'nın tamamından daha ziyade Güneydoğu Avrupa ülkelerinin doğalgaz gereksiniminin karşılanmasına ayıracaktır. Bu yolla, hem GKRY ve Yunanistan'ı AB üyeleri olarak desteklemek suretiyle bu iki ülkenin Rus gazına olan bağımlılıklarının azaltılması tasarlanmakta, hem de Rusya'ya Kırım ve dünyanın

diğer coğrafyalarında AB karşıtı politikalar icra etmesi halinde kaybeden taraf olacağı mesajını iletmiş olmaktadır. Takriben 750 milyar metreküplük bir kapasite barındırması öngörülen ve önümüzdeki yıllarda bulunabilecek Lübnan doğalgazına ilaveten, İsrail ve Kıbrıs rezervlerinin de transferini içeren projenin önündeki en önemli meydan okumaları ise; teknik zorluklar, siyasi riskler ve yüksek maliyet teşkil etmektedir.¹⁸

Söz konusu projeye ilgili olarak birtakım hususların altının çizilmesi de gerekmektedir. Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi, aslında açık deniz ve kara sahaları biçiminde iki bölümden meydana gelmektedir. Projenin hâlihazırdaki planlanmasında boru hattının 1.300 kilometre deniz altından ve 600 kilometre kara geçişi olarak düşünülmektedir. Boru hattının doğalgaz keşiflerinin arttığı bölgeden başlamak suretiyle aşağıda ifade edilen rotalar kanalıyla enerji pazarlarına transferi tasarlanmaktadır:

- ❖ Levant Havzası'ndan Kıbrıs adasına giden 200 kilometre uzunluğu bulunan offshore boru hattı,
- ❖ Kıbrıs adasının Girit adası ile bağlantısını sağlayacak 700 kilometrelik offshore boru hattı,
- ❖ Girit adasından Yunanistan'a giden 400 kilometre offshore boru hattı,
- ❖ Yunanistan'ın güneyindeki Mora Yarımadası'ndan başlayarak ülkenin kuzeybatısına değin giden 600 kilometre uzunluğu bulunan onshore boru hattı.¹⁹

Proje kanalıyla Levant bölgesinde konuşlu kaynaklardan Avrupa'ya ilk aşamada senelik 10 milyar metreküp doğalgaz transferi tasarlanmaktadır. Buna ilaveten, mevzubahis boru hattı projesi kanalıyla Kıbrıs adasının doğalgaz kullanımına senelik 1 milyar metreküp düzeyinde katkı verilmesi düşünülmektedir. Öte yandan, bu projenin yatırım maliyetleri mevzusunda birtakım rakamlar gündemde yer almaktadır. İlgili projenin yürütücü firmalarından birisi durumundaki EDISON'un boru hattına yönelik olarak takriben 7 milyar dolar tutarında bir fatura çıkarması, adı geçen projenin tutarlılığını sorgulatmaktadır. Bir karşılaştırma yapmak gerekirse, toplam uzunluğu 1.850 kilometre onshore bir boru hattı durumundaki Azerbaycan gazının Türkiye vasıtasıyla Avrupa'ya transferi için devreye alınan TANAP, yatırım maliyeti olarak takriben 8 milyar dolarken, Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı projesinin daha az

¹⁸ Sina Kısacık & Fahri Erenel (2019), "Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak", s. 55.

¹⁹ İsmail Kavaz (2020), "Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynaklarının Olası Transfer Güzergâhları", içinde *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları*, Kemal İnat & Muhittin Ataman & Burhanettin Duran (ed.), İstanbul: SETA Yayınları, ss. 278-279.

maliyetlerle ortaya koyulması ilgili projenin gerçekçiliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Buna ilaveten, Doğu Akdeniz projesine mevcut şartlarda karar verilse de, en erken bitim yılı olarak 2023 senesi tahmin edilmektedir. Bu tarz bir senaryoda, Doğu Akdeniz'deki enerji arz miktarının 5 sene sonrasındaki durumu bir başka soru işaretini teşkil etmektedir. Netice olarak, Doğu Akdeniz projesinin algı yaratma maksadıyla ve siyasi endişeler göz önünde bulundurularak gündeme getirildiği anlaşılmaktadır. Bölgede yer alan öteki boru hatları ile mukayese edildiğinde, Doğu Akdeniz projesinin faturasının takriben 25 milyar dolar seviyesinde gerçekleşeceği düşünülmektedir. Dahası, proje bitirildiğinde bu maliyetlerin fiyatlara yansımaları sonucunda, Avrupa bakımından doğalgaz tedarik fiyatlarının bugüne kıyasla çok fazla bir biçimde vuku bulabileceği öngörüsü yapılmaktadır. Hâlihazırda Avrupa, son 10 senenin en alt seviye fiyatlarıyla doğalgaz tedariki gerçekleştirmektedir. Hesaplamalara bakıldığında, Avrupa kıtasının doğalgaza 1.000 metreküp başına 115 dolar benzeri bir fiyatla eriştiği görülmektedir. Diğer taraftan, bu boru hattı devreye alındığında yapılan bütün maliyet hesaplamalarına ilaveten Avrupa'nın dış alım yaptığı doğalgaz fiyatının günümüzle mukayesesi yapıldığında, iki kattan daha çok, yani 1.000 metreküp başına 260 dolar şeklinde gerçekleşeceği düşünülmektedir. Neticede, Doğu Akdeniz projesinin tatbik edilebilir bir hale gelebilmesi amacıyla Doğu Akdeniz'deki kaynak fiyatlarının pazar fiyatlarıyla rekabet edebilmesi gerekmektedir. Fakat hâlihazırdaki durumda ilgili olasılığın gerçekleşme şansı hemen hemen yok gibidir.²⁰

Yüksek maliyetlere ek olarak, Doğu Akdeniz projesinin ne kadar iktisadi olduğunun daha iyi idrak edilebilmesi amacıyla Avrupa'nın doğalgaz talep hareketlerinin ele alınması gerekmektedir. Avrupa'nın doğalgaz dış alımı incelendiğinde, Rusya'ya olan yüksek bağımlılık ilk göze çarpan bir durumdur. Bundan dolayı, AB, siyasetlerini ivedi olarak kaynak tedarikçi farklılığını sağlamak maksadıyla gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte, enerji altyapısını yenilenebilir kaynaklardan istifade etmeye yönlendirip ilgili düzlemde dikkat çekici gelişme sağlayan Avrupa doğalgaz bağımlılığını ve talebinin seviyesini gittikçe düşürmektedir. Kıta olarak Avrupa'nın toplam senelik doğalgaz gereksinimi 2018 yılında takriben 500 milyar metreküp olarak tespit edilmiştir. İvedi olarak son zamanlarda düşüş eğilimi yaşayan doğalgaz kullanımının geleceğe yönelik gerçekleştirilen öngörülerde de mevzu bahis aşağı yönlü eğilimini sürdürmesi tahmin edilmektedir. Gerçekleştirilen tahminlerce ortaya konulmaktadır ki, 2040 senesi itibariyle, Kıta Avrupası, var olan tüketimden takriben yüzde 30 daha az doğalgaz talebinde bulunacaktır. İlgili duruma Doğu

²⁰ İsmail Kavaz (2020), "Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynaklarının Olası Transfer Güzergâhları", ss. 280-281.

Akdeniz projesi açısından bakıldığında, yüksek maliyetine ek olarak, Avrupa'nın doğalgaz gereksinimindeki düşüşler göz önüne alındığında, ilgili projeyi fayda-maliyet bakımından kârsız biçiminde kıymetlendirilebilir. Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı ile ilgili bir diğer mesele de, projenin Türk kıta sahanlığı içerisinde geçmesidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin adı geçen projenin münhasır yetki sahasındaki yapımına izin vermeme hakkı saklıdır. Diğer bir ifadeyle, söz konusu projeyi hayata geçirmek isteyen taraf ülkelerin hattın geçirileceği rota hususunda Türkiye'nin fikrini alma zorunlulukları bulunmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin müsaadesi olmadan burada herhangi bir girişimde bulunulması yasal bakımdan uygunluk arz etmemektedir.²¹

Bahse konu yüksek maliyetler, talep hareketleri ve yasal durum ortaya koymaktadır ki, mevzubahis proje Türkiye üstünden geçmesi tasarlanan olası projeye yalnızca seçenek geliştirmek amacıyla gündeme getirilmiştir. Yukarıda ana hatları çizilen ilgili boru hattın faaliyete geçirilmesi hususunda 2 Ocak 2020 tarihinde Yunanistan, İsrail ve GKRY arasında “*EastMed*” şeklinde isimlendirilen Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı'nın inşası için 6 milyar dolar tutarında bir anlaşma yapılmıştır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki aktif politikaları, Türkiye'yi devre dışı bırakan girişimlerin ivmelenmesi ile sonuçlanmıştır. Atina, Tel-Aviv (Kudüs) ve Lefkoşa, daha önceden açıkladıkları üzere Atina'da bir araya gelmişler ve Doğu Akdeniz doğalgazının Avrupa'ya Akdeniz altından yapılacak boru hattı ile iletimi için 6 milyar dolarlık bir anlaşma akdetmişlerdir. İlgili anlaşmanın önümüzdeki dönem içerisinde Roma tarafından da imzalanarak sonuçlandırılması tasarlanmaktadır. Mevzubahis hattın yıllık taşıma miktarının 20 milyar metreküp olacağı planlanmaktadır. Yaklaşık 2.000 kilometre uzunluğa sahip olması düşünülen EastMed boru hattının AB'nin gaz ihtiyacının yüzde 10'unu karşılayarak, Brüksel'in Moskova'ya olan enerji ithalat bağımlılığını bir kademe olsun azaltması öngörülmektedir. Yunanistan Başbakanı Kiryakos Miçotakis, imza töreni sonrasında yaptığı açıklamada, üç ülke arasındaki enerji ortaklığının hiçbir ülkeye karşı olmadığını ve isteyen her ülkenin katılımına açık olduğunu belirterek şu hususun altını çizmiştir: “*Bu işbirliğine katılacak ülkelere koşulan tek şart, iyi komşuluk ilkelerine ve uluslararası hukuk kurallarına saygılı olmalarıdır.*” İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu ise, üç ülke arasında enerji mevzusundaki ortaklığın bölgesel barışa ilaveten istikrarın da güvencesi olduğunu vurgulamıştır.²²

²¹ İsmail Kavaz (2020), “Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynaklarının Olası Transfer Güzergâhları”, ss. 281-282.

²² Sina Kısacık (2020), “Türkiye-Libya Mutabakatı ve Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı Anlaşmasının Doğu Akdeniz Jeopolitiğine Olası Yansımaları”, *Uluslararası Politika Akademisi*, 23.06.2020, Erişim Tarihi:

Ancak İsrail-GKRY-Yunanistan üçlüsü arasındaki mevzubahis girişime, Türkiye, çok sert bir tepki göstermiş ve aynı gün T.C. Dışişleri Bakanlığı'nca aşağıdaki açıklama yapılmıştır: *“EastMed doğalgaz boru hattı projesine ilişkin anlaşmanın imzalanması, bölgede ülkemizi ve KKTC'yi dışlamaya çalışan beyhude adımların yeni bir örneğidir. Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip olan Türkiye'yi ve Kıbrıs adasının doğal kaynakları üzerinde eşit haklara sahip olan Kıbrıs Türklerini yok sayan hiçbir proje başarılı olamayacaktır. Bu hususu bir kez daha uluslararası toplumun dikkatine getiriyoruz. Doğu Akdeniz'de bulunan doğal kaynakların değerlendirilmesinde ve ülkemiz dâhil Avrupa'daki tüketim pazarlarına iletilmesinde en ekonomik ve güvenli güzergâh Türkiye'dir. Buna rağmen hem bize, hem Kıbrıs Türklerine işbirliği kapılarının kapatılması, aslında bazı ülkelerin işbirliği yerine kısır siyasi hesaplar peşinde koştuğunun açık göstergesidir. Bu tür kirli hesapların geçmişte olduğu gibi gelecekte de tutmayacağını proje sahiplerine hatırlatırız”*.²³

8 Ocak 2020 tarihindeki Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı'nın resmi açılış töreni hasebiyle bir konuşma yapan Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Doğu Akdeniz'de enerji jeopolitiği kapsamında vuku bulan gelişmelerle ilgili olarak şu mülahazaları yapmıştır: *“Hedefimiz, ülkemizi küresel enerji merkezlerinden biri hâline getirmektir. Türkiye olarak kesinlikle bölgesel gerilim peşinde değiliz, asla da olmadık. Doğu Akdeniz'de süren hidrokarbon arama faaliyetlerimizin tek amacı ülkemizin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin menfaatlerini korumaktır. Doğu Akdeniz'de ülkemizin dışlandığı hiçbir projenin ekonomik, hukuki, diplomatik bakımdan hayata geçme şansı yoktur. Akdeniz'deki en uzun kıyı şeridine sahip Türkiye'nin bu bölgeyle ilgili her türlü projede söz söyleme hakkı elbette olacaktır. Akdeniz'deki tüm kıyıdaş ülkelere yaptığı çağrımı yineliyorum. Gelin tarih boyunca medeniyetlere beşiklik yapmış Akdeniz'i çatışma değil, işbirliği sahasına dönüştürelim. Bize bir adım gelene çok daha fazlasıyla gitmeye hazırız. Karşılıklı saygı ve hakkaniyet temelinde her türlü işbirliğine varız. Gerek TANAP, gerekse bugün açılış gururunu yaşadığımız Türk Akım ülkemizin işte bu vizyonunun en somut nişanesidir. Türk Akım isminin sahibi de hak sahibi değerli dostum Sayın Putin'dir. Muhataplarımızdan beklentimiz, Türkiye'nin uzattığı bu samimi iş birliği elini geri çevirmemeleridir”*.²⁴

Yine söz konusu gelişmeler minvalinde, Yunanistan, GKRY, Fransa ve İtalya tarafından izlenen politikalara yönelik T.C. Dışişleri Bakanlığı'nca 9 Ocak 2020 tarihinde aşağıdaki

04.09.2020, Erişim Adresi: <http://politikaakademisi.org/2020/06/23/turkiye-libya-mutabakati-ve-dogu-akdeniz-dogalgaz-boru-hatti-anlasmasinin-dogu-akdeniz-jeopolitigine-olasi-yansimalari/>.

²³ A.g.e.

²⁴ A.g.e.

açıklama yapılmak suretiyle Ankara'nın pozisyonundaki kararlılık bir kez daha vurgulanmıştır: “8 Ocak 2020 tarihinde Yunanistan, Fransa, GKRY ve Mısır ile İtalya Dışişleri Bakanları'nın katılımıyla Kahire'de düzenlenen toplantının ardından Doğu Akdeniz'deki gelişmelere yönelik yapılan açıklama bütünüyle gerçekdışı tezlere dayanmaktadır. Libya'nın uluslararası toplum tarafından tanınan meşru Hükümeti ile imzaladığımız Mutabakat Muhtıraları uluslararası hukuka uygun ve meşrudur. Bu Mutabakat Muhtıraları, ülkemizi ve Kıbrıs Türklerini Doğu Akdeniz'de yok saymaya çalışan taraflara bir cevap niteliği taşımaktadır. Esasen 8 Ocak tarihli açıklama, ülkemizin Doğu Akdeniz'deki adımlarının ne kadar haklı ve yerinde olduğunu da bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Akdeniz'deki en uzun kıyı şeridine sahip Türkiye'nin bölge ile ilgili projelerde söz hakkı vardır. Doğu Akdeniz'i çatışma değil işbirliği sahasına dönüştürmek üzere, GKRY dışındaki tüm ülkelerle işbirliğine hazır olduğumuzu bu vesileyle bir kez daha ifade etmek isteriz”.²⁵

Tel-Aviv (Kudüs)-Lefkoşa-Atina arasında Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı'nın yapımı hususunda yapılan bu üçlü anlaşma, 2 Ocak 2020 tarihinde AB Sözcüsü tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. AB Sözcüsü, yaptığı açıklamada, bunun iyi bir gelişme olarak değerlendirildiğini ve bu boru hattının Doğu Akdeniz doğalgaz tedariklerini AB piyasası için LNG şeklinde taşınabilmesine yönelik olarak bir seçenek şeklinde görülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sözcüye göre, burada tüm seçeneklerin maliyetlerinin ve yararların daha da araştırılması önem arz etmektedir. Sözcü, bu çerçevede, Doğu Akdeniz Boru Hattı'nın söz konusu doğalgazı kıtaya getirmek için bir seçenek olduğuna işaret etmiştir.

Bu bağlamda, Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı'nın ticari açısından uygun olup olmadığı konusunda iki uzman değerlendirmesine yer verilmesi, mevzunun önemini anlaşılır kılacaktır. Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı ve Enerji Diplomasisi uzmanı Prof. Dr. Oktay Tanrıseven'e göre, bu proje, Türk Münhasır Ekonomik Bölgesi'nden geçecek olması kaynaklı yasal zorluklardan ötürü gerçekleştirilemez. Tanrıseven, Türkiye'nin dışlanması hiç kimsenin yararına olmadığını ve bunun uzun vadede sürdürülebilir bir şey olmadığını vurgulamaktadır. Tanrıseven, taraf ülkelerin nihayetinde Türkiye ile işbirliği yaparak Türkiye üzerinden geçecek Kıbrıs adasından bir rota ile karşılıklı olarak faydalı sağlayabilecek bir boru hattının inşası için yeniden gözden geçirme

²⁵ A.g.e.

yapacağına işaret ederek, Türkiye'nin bütün ilgili ülkelerle işbirliği tesis etme niyetini uzun zamandan bu yana belirttiğinin altını çizmektedir.²⁶

Projenin yapılması çerçevesindeki önemli bir mesele ise, ilgili projenin pahalılığı ve maliyetleri karşılamak için gerekli miktarın henüz gerçek anlamıyla sağlanamamış olmasıdır. Nitekim Yunan gazetesi *To Vima*'da yer alan bir analize göre, Türkiye'den üzerinden gidecek bir boru hattı ile taşınacak doğalgazın taşıma maliyeti Doğu Akdeniz Boru Hattı tarafından önerilen rotaya kıyasla üç kat daha az pahalı olacaktır. Bu öngörü paralelinde, Avrupa Komisyonu'nun Sağlık'tan ve Eğitim, Kültür, Çok Dillilik ve Eğitim'den sorumlu eski komiseri olan Güney Kıbrıslı Androulla Vassiliou'ya göre, söz konusu boru hattı çok pahalı bir hat olacaktır ki, harcamanın meşrulaştırabilmesi halinde doğalgaz fiyatını bilemememizden ve miktarların hala bilinemez olmasından ötürü bunu finanse etmek mümkün olmayacaktır. Burada yapılan tümüyle intibaların oyunudur.²⁷

2.1.2. Sıvılaştırılmış Doğalgaz (LNG) Seçeneği

Doğu Akdeniz doğalgaz kaynaklarının ticarileştirilmesi hususunda üzerinde kafa yorulan ikinci taşıma metodu ise sıvılaştırılmış doğalgazdır (LNG). Boru hattı ile mukayese edildiğinde esnekliği daha fazla olan LNG yöntemi, İsrail ve Kıbrıs adasını yalnızca Avrupa piyasasına bağımlı kılmayacak, aynı esnada esnek fiyatlandırma mekanizmasıyla dünya pazarlarına doğalgaz dış satımını olanaklı hale getirebilecektir. Fakat LNG alternatifi çerçevesinde de, üstesinden gelinmesi gerekli birtakım meydan okumalar söz konusudur. İvedi olarak Kıbrıs ve İsrail gazının işleneceği LNG terminalinin nerede yapılabileceği uzun zamandır tartışılan bir mevzudur. İsrail'in güvenlik unsurlarından dolayı ilgili terminali kendi sınırları içerisinde yapma önceliği de düşünüldüğünde; toprak meseleleri, çevresel tehditler ve kamuoyu baskısından dolayı bu alternatifin somutlaştırılması kolay görünmemektedir. Son zamanlarda karasal LNG terminallerine karşı çok süratli bir şekilde gelişen yüzer LNG platformları da bir seçenek olarak gündemde yer almaya başlamıştır. Ancak hâlihazırda ispatlanmış kaynak miktarları göz önünde bulundurulduğunda, normal bir LNG tesisine kıyasla iki kat daha pahalı olan yüzer LNG terminali gerçekçi olarak değerlendirilmemektedir. Var olan LNG seçenekleri içerisinde en makul gözüken seçenek, GKRY'nin Vasilikos şehrine inşası öngörülen tesistir. Fakat 10 milyar Euro tutarındaki Vasilikos Terminali'ni kârlı kılmaya yönelik olarak sadece Afrodit doğalgazı yeterlilik arz

²⁶ Ozan Örmeci & Sina Kısacık (2020), "Cutting the Gordian Knot: Turkish Foreign Policy Towards Cyprus During AK Party Era (2002–2020)", ss. 43-44.

²⁷ A.g.e. , ss. 44-45.

etmeyecektir. Zaman gerektiren yeni rezervlerin bulunmasının dışındaki tek alternatif ise, Leviathan gazının en azından bir kısmının sıvılaştırılmak amacıyla Vasilikos Terminali'ne yönlendirilmesi olmaktadır. Ancak İsrail, bölgesel piyasalara erişecek boru hattı benzeri ikincil bir dış satım seçeneğini garantilemeden kendi topraklarının dışında yapılacak bir tesise doğalgaz vermekten imtina etmektedir.²⁸

Bu konuyla ilgili olarak diğer birtakım hususların da vurgulanması gerekmektedir. LNG, mevcut enerji pazarları bağlamında gündemde dikkat çekici bir konumdur. Örneğin, 2018 senesi dünya doğalgaz ticareti istatistiklerine bakıldığında bölgeler arasındaki boru hatları toplam taşımacılığın yüzde 54,3'üne denk gelmekteyken, LNG'nin oranı ise yüzde 45,7 ile son derece yüksek bir seviyede cereyan etmiştir. Önümüzdeki seneler için yapılan öngörülerde, LNG formunun taşımacılık payında gittikçe yükseliş kaydedileceği ve 2040 senesi itibarıyla toplam doğalgaz alım-satımının takriben ¾'ünün LNG biçiminde cereyan edeceği görülmektedir. LNG alım-satımının yükseliş eğiliminde bulunmasının sebepleri arasında ilk sırada, ilgili kaynağın hareketliliğinin yüksek ve taşınmasının sürdürülebilirliği meselesi gelmektedir. Diğer bir deyişle, LNG alım-satımı, boru hatları ile kıyaslandığında, doğalgaz satan ve alan ülkeler arasında bağlantı yolları bulunmaksızın yapılabilmektedir. Buna ilaveten, gerçekleştirilen sözleşmeler ile talep edilen piyasadaki LNG alım-satımının gerçekleştirilebilmesi ilgili alım-satımın güvenilirliği ve sürdürülebilirliği bakımından çok dikkate değer bir unsurdur. Doğu Akdeniz coğrafyasında bulunan doğalgazın küresel enerji pazarlarına aktarımı bakımından, LNG yöntemi, son derece önem arz etmektedir. İvedi olarak Asya-Pasifik coğrafyasına boru hatları vasıtasıyla doğalgaz iletiminin iktisadi yönden çok pahalı olması hasebiyle ilgili coğrafyadaki ülkeler Doğu Akdeniz rezervlerinin LNG formunda taşınması açısından dikkate değer bir piyasayı teşkil etmektedirler. Söz konusu bağlamda, Asya-Pasifik ülkeleri toplam LNG dış alımında üst sıralarda yer almaktadırlar ki, bundan dolayı Uzak Doğu ülkelerinin LNG alım-satımında Katar ve Avustralya'ya olan yüksek düzeyli bağımlılıklarını düşürme ve tedarikçi ülke farklılaştırılması tatbiki bakımından Doğu Akdeniz rezervleri bir seçenek biçiminde değerlendirilebilir.²⁹

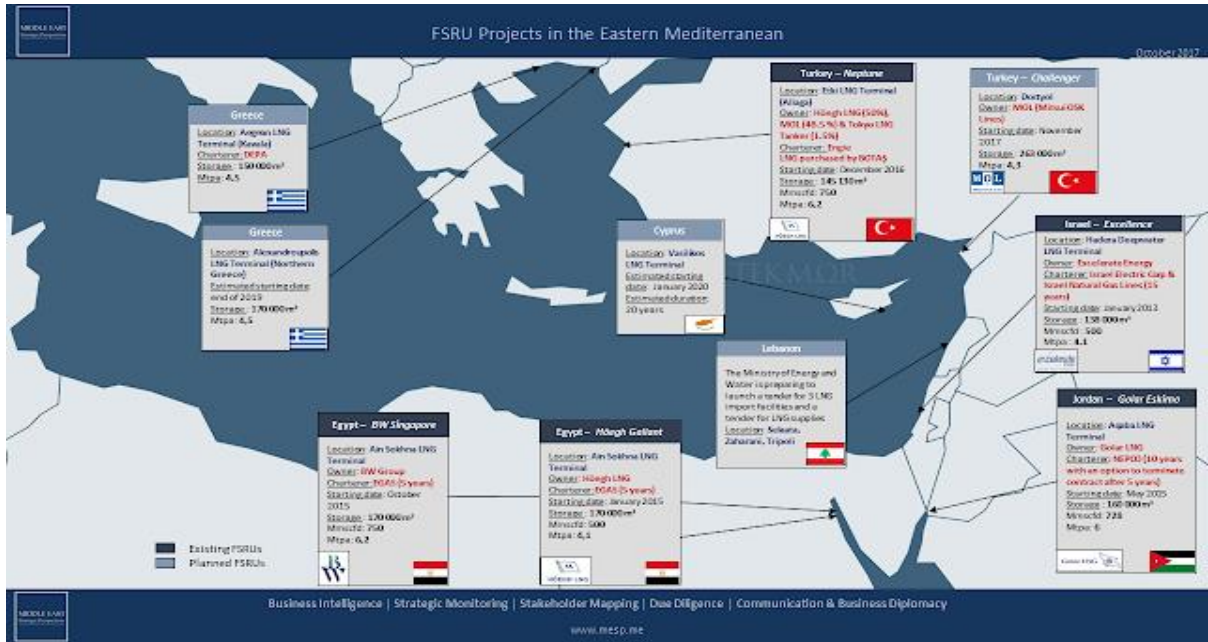
Bölgede yer alan rezervler bağlamında ön plana çıkan bir diğer dikkat çekici piyasa ise Avrupa'dır. Avrupa kıtasındaki ülkeler yüksek seviyede tükettikleri doğalgazda ithalata

²⁸ Sina Kısacık & Fahri Erenel (2019), "Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak", ss. 55-56; Ozan Örmeci & Sina Kısacık, "Cutting the Gordian Knot: Turkish Foreign Policy Towards Cyprus During AK Party Era (2002-2020)", s. 45.

²⁹ İsmail Kavaz (2020), "Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynaklarının Olası Transfer Güzergâhları", ss. 287-288.

bağımlıdırlar. Söz konusu yapıdan ötürü, enerji arz güvenliği meselesinde çeşitli meydan okumalarla yüz yüze durumdaki Avrupa, hem ilgili risk durumlarını düşürme, hem de sürekli ve kesinti olmadan enerji rezervlerine erişim yerlerinde LNG transferine ehemmiyet atfetmektedir. Piyasa fırsatları çerçevesinde doğu ve batı arasında çok stratejik bir yerde konumlanan Doğu Akdeniz coğrafyası, LNG tesisleri bakımından yeterliliğe sahip değildir. Bölgeden tedarik edilecek kaynakların LNG formunda aktarımı mevzusunda ivedilikle Mısır'da yer alan tesisler ilk aşamada akla gelmektedir. Buradaki Idku ve Damietta bölgelerinde toplam olarak 19 milyar metreküp kapasiteli LNG tesisleri konuşludur. Adı geçen tesisler, Mısır'ın Zohr ve Kıbrıs'ın Afrodit sahasından 90 kilometre, İsrail'in Leviathan Havzası'ndan ise takriben 7 kilometre uzaklığındadır. Netice olarak, müşterek alanlardan Mısır'daki LNG terminallerine yapılacak boru hatları vasıtasıyla hâlihazırda kullanılmayan mevzubahis tesislerden istifade edilebilecektir. Buna ilaveten, İsrail, kendi mülkiyetindeki alanlarda yüzer LNG depolama ve yeniden gazlaştırma (*floating storage regasification unit/FSRU*) tesisleri yapmayı tasarlamaktadır. Bu bağlamda, İsraili Delek ve ABD'li ortağı Noble Energy firmaları söz konusu yüzer LNG terminalinin ön fizibilite çalışmalarını gerçekleştirmeleri için Golar LNG ve Exmar firmalarıyla mutabakatlara varmıştır. Adı geçen tesislerle senede takriben 2,5-5 milyon ton -takriben yılda 3,5-7 milyar metreküp- doğalgaz işlenmesinin ertesinde LNG gemileriyle enerji pazarlarına aktarımı tasarlanmaktadır.³⁰

Şekil 4: Doğu Akdeniz'de Yüzer Depolama Yeniden Gazlaştırma (FSRU) projeleri

³⁰ A.g.e., ss. 288-289.

Erişim Adresi: <http://tekmormonitor.blogspot.com/2018/03/eastern-mediterranean-gas-discoveries.html>, **Erişim Tarihi:** 04.09.2020.

Doğu Akdeniz coğrafyasında hem coğrafi lokasyonu, hem de enerji altyapısı olarak LNG bakımından dikkate değer bir üstünlüğü barındıran ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Türkiye içerisinde iki tane LNG ve ikisi tanesi ise yüzer depolama yeniden gazlaştırma olmak üzere dört tesis bulunmaktadır ki, bunları şöyle listelemek mümkündür:

❖ **Marmara Ereğli LNG Tesisi:** 1994 senesinde faaliyete geçen tesis gündelik 37 milyon metreküp gazlaştırma ve toplam olarak 225 bin metreküp depolama kapasitesini barındırmaktadır.

❖ **EgeGaz-Aliğa Tesisi:** 2001'de devreye alınan tesisin takriben gündelik 40 milyon metreküp gazlaştırma ve 280 bin metreküp depolama hacmi vardır.

❖ **Etki Liman Yüzer Depolama Yeniden Gazlaştırma Tesisi:** Etki Liman İşletmeleri Doğalgaz İthalat ve İhracat A.Ş. mülkiyetindeki tesis, Türkiye'nin ilk FSRU terminali olarak 2016 senesinde devreye alınmıştır. Depolama açısından takriben 170 bin metreküplük kapasiteli terminal milli doğalgaz ağına gündelik olarak 28 milyon metreküp tedarik sağlayabilmektedir.

❖ **Hatay-Dörtyol Yüzer Depolama Yeniden Gazlaştırma Tesisi:** 2018 senesinde resmi olarak faaliyete geçen tesis 263 bin metreküp stoklama ve gündelik 20 milyon metreküp gazlaştırma kapasitesi sayesinde Türkiye'nin enerji altyapısına destek vermektedir.³¹

Bunlara ilaveten, BOTAŞ tarafından inşa edilecek ve Saros açıklarında yerleştirilmesi öngörülen üçüncü Yüzer Depolama Yeniden Gazlaştırma Tesisi vasıtasıyla Türkiye'nin adı geçen mevzuda bölgesinde köprübaşı bir stratejik üstünlük sağlamasına yol açacaktır. Türkiye, yukarıda bahsedilen 4 LNG terminali ile 11 değişik ülkeden LNG dış alımı yapmaktadır. İlgili özelliğinden ötürü, Türkiye, LNG dış alımında Avrupa bölgesinde İspanya ve Fransa'dan sonra kendisine yer bulmaktadır. Buna ilaveten, geçtiğimiz 10 senelik dönem incelendiğinde, Türkiye'nin LNG dış alımında iki kattan daha fazla artış olduğu görülmektedir. Neticede, ilgili mevzuda sağlanan gelişme dikkate alındığında, Türkiye'nin Doğu Akdeniz rezervlerinin LNG formunda taşınması mevzusundaki stratejik üstünlüğü karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, burada bahsedilen terminallerin tam kapasiteyle devreye alınması sonucunda teknik bakımdan senelik 30 milyar metreküp LNG gazlaştırma yapabilecek durumdadır. Türkiye, bu kapsamda, LNG konusunda hem coğrafyasında, hem de

³¹ İsmail Kavaz (2020), "Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynaklarının Olası Transfer Güzergâhları", ss. 289-290.

küresel düzlemde dikkate değer bir oyuncudur. Bununla birlikte, yeraltı doğalgaz stok kapasitesini 10 milyar metreküp düzeylerine çıkarmayı hedefleyen Türkiye, küresel enerji pazarları bakımından transit bir rota olmaktan daha ziyade alım-satım merkezine dönüşme doğrultusunda gelişmeler kaydetmektedir.³²

2.1.3. Türkiye Üzerinden Doğalgaz Boru Hattı

Doğu Akdeniz gaz rezervlerinin piyasalara sunulması bağlamında ekonomik açıdan en akılcı seçenek olarak Türkiye, Leviathan ve Afrodit gaz kaynaklarının transferi bağlamında ortaya çıkmaktadır. Daha geniş boyutta Leviathan gaz kaynakları, Azerbaycan ve Gürcistan vasıtasıyla kapasitesi artırılabilir Güney Kafkasya Boru Hattı'nın Türkiye rotasıyla Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve Yunanistan'a ilaveten Arnavutluk'u boydan boya geçmek suretiyle Adriyatik Denizi'nin altından İtalya'ya gitmekte olan Adriyatik Geçişli Doğalgaz Boru Hattı Sistemi'nce tesis edilen "*Güney Gaz Koridoru*"na eklenebilir. Doğu Akdeniz doğalgazının Güney Gaz Koridoru'nun bir bölümü haline gelebilmesi durumu, ilgili gaz kemerinin jeosiyasi ehemmiyeti ve ticari çekiciliğinin yükselmesine sebebiyet verebileceği gibi, Ankara-Tel-Aviv (Kudüs)-Brüksel üçlüsünün etkileşimini de güçlendirebilecektir. İlgili mevzudaki genel düşünce, Türkiye'de kıymetlendirilecek Leviathan gazının fiyatı Avrupa takas merkezlerindeki piyasa fiyatlarına benzer şekilde spot pazar fiyatlarından meydana gelecek olmasıdır.

Sonuç olarak, İsrail-Türkiye boru hattı, politik ve iktisadi mülahazalar kapsamında Türkiye bakımından çok dikkat çekici bir konuma ulaşabilecektir. Burada altı çizilmesi zorunlu en kayda değer nokta ise, İsrail bakımından denizaltından geçebilecek biricik uygun boru hattının Kıbrıs'ın MEB'inden geçmesidir ki, GKRY, Kıbrıs Sorunu kapsamlı bir şekilde tamamiyle çözüme kavuşturulmadan Türkiye'nin söz konusu rotadan istifade etmesini istememektedir. Buna ek olarak, İsrail'in Avrupa'ya Ankara üzerinden doğalgaz dış satımı 500 kilometrelik bir boru hattının inşasını zorunlu kılmaktadır ki, mevzubahis hat Türkiye'nin güney bölgelerinin üzerinden geçmek suretiyle ülkenin kuzeybatısında bulunacak TANAP'ın yer aldığı dağlık bölgeleri boydan boya aşmış olacaktır. İhtimal dâhilindeki bu hattın maliyeti genel olarak tartışma dışıdır. Bu hattın kârlılığı, 2020'lerde Avrupa'nın doğalgaz boru hattı fiyat aralıkları ve İsrail'in göreceli biçimde ufak miktarlardaki doğalgaz rezervleri çerçevesinde irdelendiğinde durumu tartışmalı kılmaktadır. Fakat bahse konu gelişme Türkiye'nin güney bölgelerinde doğalgaz tüketimi açısından buraya gaz dış satımını devre dışı bırakmamaktadır. Benzer meseleler Kıbrıs gaz boru hattının Türkiye topraklarına erişmesi

³² A.g.e., ss. 290-291.

halinde de geçerliliğini korumaktadır.³³ Adı geçen boru hattı projesinin olası güzergâhı şu şekilde tasarlanmaktadır:

- ❖ Levant Havzası ile Kıbrıs adasının bağlantısını gerçekleştiren 200 kilometre uzunluğa sahip offshore boru hattı,
- ❖ Kıbrıs adasının güneyinden kuzeyine uzanacak 60 kilometre onshore boru hattı,
- ❖ Kıbrıs adasından Mersin'e giden 200 kilometrelik offshore boru hattı,
- ❖ Mersin'den Eskişehir'deki dağıtım terminaline 450 kilometre uzunluğundaki onshore boru hattı,
- ❖ Eskişehir'de Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı bütünleştirilmiş biçimde mevcut güzergâhtan Avrupa'ya doğalgaz taşınmasıdır.³⁴

Türkiye kanalıyla rezerv taşınmasının yapılması bağlamında tasarlanan diğer bir proje ise İsrail-Lübnan-Suriye-Türkiye Boru Hattı rotasıdır. İlgili proje kapsamında İsrail'in Leviathan ve Tamar bölgelerindeki kaynaklar Ceyhan'a taşınarak, bu noktada bir terminal yapılması olasıdır. Fakat Suriye'de vuku bulan gelişmeler ve coğrafyanın milletlerarası seviyedeki karışık yapısı hasebiyle İsrail-Türkiye Boru Hattı Projesi çok fazla dillendirilmemektedir. Öte taraftan, Türkiye üzerinden geçecek bir projeye onay verilmesi durumunda, güzergâhlar ve mesafeler/uzunluklar kapsamında çeşitli gelişmeler vuku bulacaktır. Burada vurgulanmak istenen temel mevzu, EastMed projesi ile mukayese edildiğinde Türkiye üzerinden geçen bir projenin neredeyse yarı oranda daha kısa bir rota içermesidir. Netice olarak, boru hattının inşa tutarları ve önümüzdeki yıllarda vuku bulabilecek doğalgaz fiyatları dikkatle incelendiğinde, Türkiye güzergâhı -Doğu Akdeniz Projesi ile karşılaştırıldığında- çok daha fazla avantaj barındıracaktır. Türkiye, petrol ve doğalgaz boru hatları altyapısı açısından zamanla dikkat çekici bir ilerleme sağlamıştır. Türkiye'nin hâlihazırda aktif bulunan 4 adet ham petrol boru hattı ve 7 doğalgaz boru hattı vardır. Buna ilaveten, 2020 senesinin ilk yarısında açılan ve tam kapasiteye eriştiğinde toplam olarak senede 31,5 milyar metreküp transfer potansiyelini barındıran TürkAkım³⁵ projesi kanalıyla Türkiye enerji taşınması mevzusundaki konumunu

³³ Sina Kısacık & Fahri Erenel (2019), "Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak", ss. 56-57; Ozan Örmeci & Sina Kısacık (2020), "Cutting the Gordian Knot: Turkish Foreign Policy Towards Cyprus During AK Party Era (2002–2020)", s. 45.

³⁴ İsmail Kavaz (2020), "Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynaklarının Olası Transfer Güzergâhları", s. 283.

³⁵ Türk Akım konusunda lütfen bakınız, Sina Kısacık (2020), "Seçili Vaka Çalışmaları Çerçevesinde 21. Yüzyılda Enerji Güvenliği Meselesinin Temel Parametreleri Hakkında Bir Değerlendirme", içinde *Kritik*

sağlamlaştırmıştır.³⁶ Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı, hâlihazırda 6 milyar metreküp Türkiye pazarına tahsis edilmek üzere toplam olarak 16 milyar metreküp doğalgaz taşıma kapasitesini barındırmaktadır. Önümüzdeki senelerde hattın toplam kapasitesinin 31 milyar metreküp düzeyine çıkartılması tasarlanmaktadır.

Sonuç olarak, Doğu Akdeniz'deki konuşlu rezervlerin Avrupa'ya taşınmasına yönelik olarak TANAP³⁷ ile bütünleştirilmiş şekilde faaliyette bulunan bir projenin devreye alınması makul bir seçenek olacaktır. Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı Projesi ile birinci aşamada 10 milyar metreküp gaz transferinin planlandığı bir durumda mevcut koşullarda faal olan Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı'ndan kapasite yükseltimi yapılmak yoluyla doğalgaz taşınması alanında daha etkin bir biçimde istifade edilmesi hâlihazırdaki toplu durumda daha doğru olacaktır. Diğer taraftan, Doğu Akdeniz rezervlerinin Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı vasıtasıyla Avrupa'ya taşınması hususunda çeşitli meselelerin gündeme gelmesi olasıdır. Bunlardan ilki, Bakü'nün Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı'nın kapasitesinden kendi rezervlerini dış piyasalara aktarmak maksadıyla yararlanmak istemesi olabilir. Böyle bir ihtimal durumunda, Ankara'nın Bakü'yü iknası zorunludur. Buna ek olarak, Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı'nın tehir edilen toplam kapasite artışının daha erkene alınması söz konusu olabilecektir. Bunu sebebi ise, mevcut koşullarda 16 milyar metreküplük kapasiteye haiz ilgili boru hattı Doğu Akdeniz'den tedarik edilecek ek rezervlerle beraber yeterlilik arz etmeyecektir.³⁸

Şekil 5: Olası Türkiye-İsrail Doğalgaz Boru Hattı'nın teknik detayları

Altyapı ve Tesislerin Korunması, Fahri Erenel & Ebru Caymaz (ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 290-291.

³⁶ İsmail Kavaz (2020), "Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynaklarının Olası Transfer Güzergâhları", ss. 284-285.

³⁷ TANAP konusunda lütfen bakınız, Sina Kısacık (2020), "Chapter 14: Understanding the 21st Century's Specific Eurasian Regional Security and Energy Security Parameters in the Turkish-American Relationship: A Case Study on South Caucasus and Central Asia", içinde *Historical Examinations and Current Issues in Turkish-American Relations*, Hüseyin Işıksal & Ozan Örmeci (ed.), Berlin: Peter Lang GmbH, ss. 366-371.

³⁸ İsmail Kavaz (2020), "Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynaklarının Olası Transfer Güzergâhları", ss. 285-286.

Erişim Adresi: <http://www.gazetevatan.com/israil-gazinda-rota-turkiye-910043-ekonomi/>,

Erişim Tarihi: 07.09.2020.

Öte yandan, Aralık 2019 sonu itibariyle İsraili yetkililerin, Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz transferi konusunda bir boru hattı yapımı için Ankara ile görüşmeye hazır oldukları yolunda bir iddiada bulunulmuştur. İsrail resmi yayın kuruluşu KAN'ın muhabiri Amichai Stein tarafından sosyal medyadan yapılan bir paylaşımına göre, İsraili yetkililerce, “Eğer Türkiye İsrail gazını Avrupa'ya taşıyacak bir boru hattı inşası konusunda ciddi ise biz müzakereye açığız” mesajı verilmiştir. Buna karşın, ilgili paylaşımında İsrail'in Türkiye üzerinde yapılması olası bir doğalgaz boru hattını, Yunanistan-GKRY ve İtalya üzerinden yapılması tasarlanan boru hattına karşı bir seçenek olarak değerlendirmedeği de iddia edilmiştir. Konu hakkında *Anadolu Ajansı* muhabirinin konuştuğu İsrail Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, mevzu ile ilgili olarak herhangi bir değerlendirme yapmamışlardır. Bu minvalde, İsrail resmi radyosunda daha önce yayımlanan bir haberde ise, Türkiye'nin kendi toprakları vasıtasıyla Avrupa'ya doğalgaz aktarımına yönelik görüşmelere hazır olduğu doğrultusunda İsrail'e mesaj gönderdiği de öne sürülmüştür. İsrail Enerji Bakanı Yuval Steinitz ise, toplam 800 milyar metreküp olarak tahmin edilen Tamar ve Leviathan rezervlerine ilaveten, bu bölgede takriben 2,2 trilyon metreküp doğalgaz kaynağının daha bulunmayı beklendiğine işaret etmiştir.³⁹

³⁹ Turgut Alp Boyraz (2019), “İsrail doğalgaz boru hattı inşası için Türkiye ile müzakerelere hazır' iddiası”, *Anadolu Ajansı*, 17.12.2019, Erişim Tarihi: 07.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-dogal-gaz-boru-hatti-insasi-icin-turkiye-ile-muzakerelere-hazir-iddiasi/1675506>.

Türkiye'nin üstünden geçirilecek bir boru hattına onay verilmesi durumunda, bunun iktisadi yararlarına ilaveten, siyasi bazı yararları da gündeme getirecektir. Doğu Akdeniz coğrafyasında konuşlu doğalgaz rezervlerinin Türkiye kanalıyla Avrupa'ya transfer edilmesinin Ankara-Brüksel ilişkilerine de müspet yansımaları olacaktır. Burada iki unsurun altı çizilmelidir. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin doğalgaz alım-satımında bir geçiş ülkesi pozisyonuna erişmesi neticesinde Avrupa'da enerji arz güvenliğine sağlayacağı yararlar. İkincisi ise, Birlik ülkelerinin Rus doğalgazına karşı yüksek bağımlılıkları tedarikçi ülke farklılaştırmasıyla düşürülebilecektir. Buna ilaveten, Doğu Akdeniz'deki muhtemel ortalıklar Ankara ve Brüksel arasında irtibatların güçlendirilmesine sebebiyet verecek ve iki tarafın uzun vadeli ortaklıklarını devam ettirmelerine yardımcı olacaktır. Ancak Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı Projesi'ne seçenек olan sunulan Türkiye'nin geçiş ülke olma düşüncesi, hâlihazırda bölgedeki GKRY, İsrail ve Mısır gibi aktörler tarafından olumlu görülmemektedir. Bölgede yer alan diğer taraf ülkelerin Türkiye ve KKTC'yi Doğu Akdeniz'de enerji oyununun haricinde bırakmak istediği anlaşılmaktadır. Örneğin, 2019 senesinin başlangıcında Kahire'de Doğu Akdeniz Gaz Forumu toplantısına Akdeniz'e kıyısı bulunan Mısır, GKRY, Yunanistan, İtalya, İsrail, Ürdün ve Filistin'in iştirak etmesi ve Türkiye ve KKTC'nin çağrılmaması bu durumu ispatlamaktadır. İlgili toplantıda, Doğu Akdeniz'deki rezervlerin paylaşılması, üretilmesi ve taşınması benzeri mevzularda dikkat çekici kararlara imza atılırken, coğrafyada stratejik ve mali bakımdan dikkat çekici bir konumda bulunan Türk tarafının etkisiz kılınması siyaseti icra edilmektedir. Buna karşılık olarak, yukarıda belirtilen Türkiye-Libya Deniz Yetki Sınırlarının Sınırlandırılması Mutabakatı, bölgedeki durumu -şimdilik- Türkiye lehine çevirmiştir. Son kertede, Ocak 2020'de yine aynı 7 ülkenin toplanarak Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun resmi olarak tesis edilmesi mevzusunda anlaşmışlardır.⁴⁰

Öte taraftan, Türkiye ile İsrail'in Türkiye'den Avrupa'ya uzanan bir doğalgaz boru hattı projesi için görüşmelere devam ettikleri ifade edilmektedir.⁴¹ Konu hakkında şu değerlendirmelere yer vermek aydınlatıcı olacaktır. İsrail Enstitüsü'nün kurucusu ve Başkanı Dr. Nimrod Goren, bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: “*Ülkeler 2016 ile 1717 arasında,*

⁴⁰ İsmail Kavaz (2020), “Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynaklarının Olası Transfer Güzergâhları”, ss. 286-287; Sina Kısacık (2020), “How Will The Existing And Probable Eastern Mediterranean Energy Security Parameters Affect The Eurasian And Aegean Sea Energy Geopolitics In The 21st Century?”, içinde *Ege Jeopolitiği Cilt II*, Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker & Dimitrios Ioannidis (ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 1270-1271.

⁴¹ Elif Kurban (2019), “Türkiye ve İsrail Arasında Doğal Gaz İşbirliği Yapılacak!”, *Enerji Portalı*, 18.12.2019, Erişim Tarihi: 07.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.enerjiportali.com/turkiye-ve-israil-arasinda-dogal-gaz-isbirligi-yapilacak/>.

uzlaşma anlaşmasının ardından, ilişkilerde daha olumlu bir ivmelenme yaşanması durumunda ilerleme kaydedemedi. Türkiye ve İsrail'in şimdi ilerlemesi daha zor olacaktır. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki güven ve etkin çalışma ilişkilerini yeniden sağlamak için iyi bir ilk adım elçileri geri göndermek olacaktır. İsrail Türkiye'nin Akdeniz ile ilgili bölgesel gazla ilgili mekanizmalara ve forumlara katılımını dışlamamalı ve daha kapsamlı bölgesel işbirliğinden faydalanmalı.”⁴² Aynı konu hakkında bir değerlendirmede bulunan Georgetown Üniversitesi'nden Brenda Shaffer ise, şu analizi yapmıştır: “Türkiye, çok gelişmiş bir altyapı ağına sahip büyük bir gaz pazarıdır. Ankara'yı Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na bu noktaya kadar dâhil etmemek büyük bir hatadır. Kilit bir oyuncu içermiyorsa işbirliği için bir forum olamaz. Umarım bu düzeltilecektir. Washington Türkiye'yi dâhil etmek için onay vermelidir.”⁴³

Bu yöntem, Kıbrıs doğalgazının Avrupa'ya aktarımı bağlamında en makul ve ucuz yöntem olarak belirmesine rağmen 40 seneden bu yana çözüme kavuşturulmayan Kıbrıs Sorunu'ndan ötürü politik yönden olasılık dışıdır. Öte yandan, Lübnan da, birtakım münhasır ekonomik bölgeleri hususunda İsrail ile çatışmalar yaşamaktadır. Buna ek olarak, Kıbrıs adası ölçeğinde GKRY ve Türkiye arasında adanın civarındaki münhasır ekonomik bölgelerin tespiti mevzusunda önemli anlaşmazlıklar yaşanmaktadır.⁴⁴ Oslo Barış Enstitüsü'nce ortaya koyulan öngörülerde, Kıbrıs-Atina boru hattının olası tutarının 16 milyar Euro, LNG terminalinin tutarının 10,3 milyar Euro ve Türkiye'ye bağlantısı yapılacak hattın ise muhtemel tutarının 4 milyar Euro olacağı hesaplanmıştır. Aynı Enstitü tarafından yapılan öngörülerde, Kıbrıs'ın mevcut rezervlerinin Yunanistan kanalıyla dünya pazarlarına transferi halinde 44,7 milyar Euro, LNG terminalinden ihracı halinde 41,1 milyar Euro ve Türkiye kanalıyla yapılacak dış satım halinde ise 56,8 milyar Euro net gelir elde edilebileceği hesaplanmıştır. İlgili koşulda Türkiye'yi oyun dışı bırakan projelerin yüksek tutarı, hem GKRY'nin, hem de Yunanistan'ın tecrübe ettiği finansal krizlere ek olarak 12,1-15,7 milyar Euro arasındaki kazanç kaybı hesaplaması Lefkoşa'nın elini kolunu bağlamaktadır. Doğu Akdeniz doğalgazının transferi hususunda en mantıklı ve ekonomik seçenek, hiç tartışmasız Türkiye-İsrail Boru Hattı'dır. Fakat 2016 senesinden sonra iki ülke arasında bu konuda ciddi görüşmeler gerçekleştirilmesine rağmen, Ankara ve Tel-Aviv (Kudüs) arasında Filistin (Kudüs'ün ABD

⁴² A.g.e.

⁴³ A.g.e.

⁴⁴ Ozan Örmeci & Sina Kısacık (2020), “Cutting the Gordian Knot: Turkish Foreign Policy Towards Cyprus During AK Party Era (2002–2020)”, ss. 37-38.

tarafından İsrail'in başkenti ilan edilmesi ve bu bağlamda yaşanan gerginlikler) merkezli anlaşmazlıklar, sosyal gerilimler ve siyasi riskler ekonomik mantığı gölgeleyebilecektir.⁴⁵

3. Doğu Akdeniz'in Türkiye Açısından Önemi ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları

3.1. Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Ulusal Güvenliği

Doğu Akdeniz bölgesi, son yıllarda yaşanan gelişmeler öncesinde de Türkiye açısından tarihsel mirasa dayanan büyük öneme sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de yaşanan büyük güçler arasındaki Doğu Akdeniz'i kontrol etme yarışları, 21. yüzyılda da farklı boyutlara evrilerek devam etmiştir. Türk-Yunan ilişkilerinde çözümsüz kalan uluslararası hukuka dayalı sorunlar, Kıbrıs Sorunu, Yunanistan'ın 12 mil iddiası gibi kriz gündemleri nedeniyle, Türkiye, her daim Ege ve Doğu Akdeniz'deki egemenlik haklarını önemsemiş ve kendi jeopolitik konumunun getirdiği risklerin de farkında olarak hareket etmiştir. Bu bağlamda, Kıbrıs, Türkiye açısından hem adada yaşayan Türk halkı ile arasındaki tarihsel bağlar ve onların haklarının savunucusu olma açısından, hem de adanın konumu ve Türkiye'nin açık denizlere çıkışı açısından sadece bir toprak parçasından çok daha önemli stratejik konuma ve anlama sahiptir. Bu noktada, Türkiye'nin ulusal güvenliği ve ekonomisi açısından Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adasının neden önemli olduğu aşağıdaki şekilde değerlendirilebilir:⁴⁶

- GKRY'de konumlandırılması olası askeri kuvvetler ve füze sistemleri Anadolu'yu ve güney sahillerimizi hedef alabilir.
- Kıbrıs, özellikle deniz ve hava güvenliği açısından önem taşımakta ve bu anlamda bir harekât üssü özelliğine sahip durumdadır.
- Türkiye açısından Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki adaları vasıtasıyla kuşatılması sonucunda güneyden Akdeniz'e çıkışı ve stratejik savunma anlamında rol oynamaktadır.
- Ortadoğu'daki önemli petrol sahalarına yakınlığı nedeniyle hem ekonomik, hem de enerji güvenliği açısından stratejik bir öneme sahiptir.
- Kıbrıs, aynı zamanda Türkiye için deniz bağlantıları anlamında bir kapı görevi üstlenmektedir.

⁴⁵ A.g.e. , ss. 44-46.

⁴⁶ Pınar Akarçay & Gökhan Ak (2018), "Ulusal Güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik/Jeoekonomik Önem ve Gelişmeler", *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 5(1), ss. 147-148.

- Türkiye, adanın KKTC tarafında yaşayan Türk nüfusu ile milli ve tarihi bağlardan kaynaklanan ve bu nüfusun yaşam hakkı, temel hak ve özgürlüklerini korumak üzere bir misyon üstlenmektedir.

- Bölgede yeni keşfedilen enerji kaynakları sonucunda Kıbrıs'ın çevresinde toplam dört önemli enerji sahasının varlığından söz edilebilir. Bu durum, bölgenin ekonomik açıdan değerini de arttırmaktadır.

Son dönemde yeni hidrokarbon kaynaklarının keşfi, Doğu Akdeniz'in uluslararası alandaki önemini daha da arttırmış olsa da, Türkiye açısından öncelikli önemi ulusal güvenliğine olan direkt etkisinden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, elbette en uzun kıyı şeridine sahip olan ülke olarak Türkiye de bölgedeki kaynakların paylaşımında hak sahibidir ve bu doğrultuda uluslararası hukuktan doğan haklarını kullanmak istemektedir.

3.1.1. Türk Dış Politikasında Doğu Akdeniz'in Yeri

2000'li yılların başından itibaren bölgede hidrokarbon kaynaklarının varlığının gündeme gelmesi ile yaşanan hızlı gelişmeler ve Türkiye'yi dışarıda bırakan ittifaklar nedeniyle, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adası, Türk dış politikasında yeniden önemli bir gündem maddesi olarak en üst sıralarda yerini almış ve özellikle bölgesel güçlerle ilişkilerinde belirleyici olmuştur.

3.1.1.1. Türkiye-İsrail İlişkileri

2000'li yıllardan itibaren Türk Dış Politikası'nda meydana gelen değişimler, İsrail ile ilişkilerde bazı kırılma noktaları oluşturmuştur. Türkiye'nin bölgesel güç olma yönündeki hedefine yönelik eski Osmanlı coğrafyasındaki ülkeleri kendi tehdit algısından çıkararak onlarla yakın ilişkiler geliştirmek istemesi sonucunda, İsrail ile ilişkilerinin temelini oluşturan Ortadoğu kaynaklı ortak tehdit anlayışı ve stratejik işbirliği ortadan kalkmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, İsrail'de aşırı sağcı partilerin koalisyonlar yoluyla iktidara gelmesi neticesinde, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gerilim tırmanmıştır. Arap Baharı'nın öncesinde Türkiye'nin Suriye, İran ve Filistin ile yakın ilişkiler geliştirme çabaları ise, zaman zaman İsrail'in bu durumu kendi ulusal güvenliği açısından tehdit olarak görmesine neden olmuş ve ilişkilerde yön değişikliği ile sonuçlanmıştır.

Buna istinaden, giderek daha da olumsuz bir görünüm kazanan Türkiye-İsrail ilişkilerinde önemli bir kırılma noktası ise, “*alçak koltuk krizi*” olarak bilinen ve Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'a kameralar önünde gerçekleşen diplomatik nezaketsizlik olmuştur. 2009 Davos Zirvesi'nde dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'i eleştirdiği “*one minute*” krizi ise, tüm dünyanın gözleri

önünde gerçekleşmiş ve gerginliğin dozunun ne denli arttığını göstermiştir. Bunların da ötesinde, 31 Mayıs 2010 tarihinde Türk hükümetine yakın bir kuruluş olan İHH tarafından gönderilen -İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ambargoyu protesto amaçlı- yardım gemisi Mavi Marmara'nın İsrail askerlerince saldırıya uğraması ve gemideki Türk vatandaşlarının hayatını kaybetmesi sonucunda, ilişkilerde önemli bir kopuş gerçekleşmiştir. Bu gelişmeye istinaden Türkiye'nin ilişkilerin normalleşmesi adına gündeme getirdiği İsrail'in resmi olarak özür dilemesi, ölenlerin ailelerine tazminat ödenmesi ve Gazze ablukasının kaldırılması gibi talepler ise, İsrail tarafından ilk başta olumlu karşılanmamıştır.

Arap Baharı sürecinde yaşanan iktidar değişimlerini takiben Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi, Türkiye'nin Mısır'la yakınlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin kendisine benzer politikalar izleyen Katar ile de iyi ilişkiler geliştirmesini, İsrail, özellikle Suriye sınırından kendisine yönelebilecek olası bir tehdit kapsamında değerlendirmiş ve bölgede oluşması muhtemel Türkiye-Mısır-Katar işbirliğinden rahatsız olmuştur. İsrail'in sanayisinin giderek büyümesi, ekonomik gelişmeler ve savunma sistemleri, yıldan yıla enerji ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Bu sebeple, enerji temini noktasında İsrail açısından alternatifler ilişkilerinin pek de iyi olmadığı komşularından oluşmaktadır. Dolayısıyla, sürekli ve sürdürülebilir enerji temini ve enerji yollarına dair güvenliğin sağlanması, İsrail'in öncelikleri arasında yer almaktadır.

İsrail'in enerji politikaları açısından hedefleri şu şekilde sıralanabilir:⁴⁷

- Enerji arz güvenliğinin sağlanması ve arz çeşitliliğinin artırılması,
- Petrol ve doğalgaz rezervlerinin artırılması,
- Enerji altyapısının iyileştirilerek sanayide kullanılması ve çevresel kirlilik faktörlerinin azaltılması,
- Enerji sistemlerine dair araştırma ve geliştirmenin teşvik edilmesi.

Enerji politikaları açısından, İsrail, Yunanistan, GKRY ve Mısır'ı kendisine yakın görmektedir. 2012 yılı Kasım ayında ilk olarak Yunanistan ve GKRY ile anlaşma imzalanmış ve bu anlaşma ile Kıbrıs ve İsrail açıklarındaki gazın Yunanistan'a sevk edilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu anlaşma sayesinde Doğu Akdeniz enerji koridoru daha fazla dikkat çekmeye ve bölgesel çoklu işbirliklerinin artmasına neden olmuştur. Böylece Eastmed Boru Hattı'nın detayları şekillenmeye başlamış ve bu gelişmeler Türkiye'yi rahatsız etmiştir.

⁴⁷ Ömer Fuad Kahraman (2019), "Doğu Akdeniz Enerji Sarmalını İsrail Enerji Politikaları Penceresinden Değerlendirmek", *Middle Eastern Studies*, s. 427.

Şekil 6: Kasım 2019 tarihli Türkiye-Libya Anlaşması'na göre doğalgaz arama bölgesi

Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50973890>, **Erişim Tarihi:** 05.09.2020.

İkili ilişkilerde yaşanan olumsuzluklar sonucunda, ABD-İsrail ve Türkiye'nin katılımıyla her yıl Doğu Akdeniz'de gerçekleştirilen Güvenilir Deniz Kızı Tatbikatı, Mavi Marmara olayından sonra devam ettirilmemiştir. Ayrıca, Türkiye, İsrail doğalgazı için hem bir pazar, hem de Avrupa pazarına yakınlığı nedeniyle çıkış noktası pozisyonunda olsa da, ilgili proje rafa kaldırılarak Türkiye'nin yerine Mısır ve GKRY ile yakın ilişkiler kurulmuştur.⁴⁸

Uzun bir gerilim döneminden sonra Haziran 2016'da iki ülke arasında normalleşme anlaşması imzalanmış; ancak bölgedeki gerginlikler ve Ortadoğu'da yaşanan hızlı gelişmeler sebebiyle ilişkiler eski olumlu havasına kavuşamamıştır. Ocak 2019'da Mısır, İsrail, Yunanistan, Filistin, Ürdün, İtalya ve GKRY'nin katılımıyla Kahire'de kurulan Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nda Türkiye'nin dışarda bırakılması da, ilişkilerde yeni bir gerilim hattı yaratmıştır. Her iki ülkenin de iç kamuoyunda karşılıklı karşıtlık söylemlerinin artması olumsuz havanın güçlenmesine neden olmuştur. Forum'un tüm kıyıdaş ülkelere açık olduğunu belirten Mısır Petrol ve Madeni Kaynaklar Bakanı Tarık el Molla'ya karşılık olarak, İsrail basınında bu

⁴⁸ Mehmet Cem Demirci (2019), "Doğu Akdeniz'de doğalgaz bilmecesi, bölgede kilit ülke Mısır", *Euronews*, 02.12.2019, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2019/05/05/dogu-akdeniz-dogalgaz-bilmecesi-turkiye-nasil-etkilenecek-israil-kibris-misir-exxon-abd>.

oluşumun Türkiye karşıtı ve Türkiye'nin bölgedeki etkisini sınırlandırmaya yönelik bir yapılanma olduğuna dair çıkan haberler de bu süreçte gündeme gelmiştir.⁴⁹

Tüm bu süreçsel gelişmeler sonucunda, 2020 yılında Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının paylaşımı üzerinden oluşan gerilim diplomasi dilinden askeri alana evrilmiştir. Konuya dâhil olan aktörler arasında uzlaşma zemini sağlanamaması, oluşan gerginliğin bir sıcak çatışmaya dönüşüp dönüşmeyeceği yönünde belirsizlik yaratmıştır. Özellikle Türkiye ve Yunanistan arasında oluşan askeri gerilim üzerinden diğer aktörlerin Yunanistan ile yaptıkları anlaşmalara paralel Türkiye karşıtı söylemleri devam etmektedir. İsrail de, bu yöndeki politikasını sürdürmektedir. Türkiye'nin kendi MEB alanları dâhilinde gerçekleştirdiği sismik araştırmalar ve beraberinde bölgeye savunma amaçlı donanma unsurlarını göndermesi dikkat çekmektedir. Bunun üzerine, İsrail'in Atina Büyükelçiliği'nin konuyla ilgili yaptığı açıklamada kendilerinin Doğu Akdeniz'de yaşanan gerilimi yakından takip ettiklerini, deniz bölgelerinde ve Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlandırmasında Yunanistan'a tam destek ve dayanışma göstereceklerini ifade etmiştir.⁵⁰

3.1.1.2. Türkiye-Libya İlişkileri

Libya'da, Arap Baharı sürecinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda Muammer Kaddafi'nin devrilmesiyle başlayan süreçte, 2014 yılında yapılan seçimler sonucunda da istikrar sağlanamamış ve ülkede iki farklı siyasi yapı ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi Birleşmiş Milletler tarafından tanınan Fayiz es-Serrac'ın öncülük ettiği Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH), diğeri ise Tobruk Meclisi'nin desteğini arkasına alan General Halife Hafter güçleridir.

Kaddafi sonrasında ülkede bu iki taraf arasında giderek sertleşen rekabet, uluslararası aktörlerin de konuya dâhil olması ile içinden çıkılmaz bir noktaya gelmiştir. Özellikle Doğu Akdeniz bölgesinde yeni kaynakların keşfi ve bunların paylaşımına dair yaşanan anlaşmazlıklar da Libya'nın önemini arttırmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, Türkiye ile Libya arasında, Libya'daki UMH ile arasında yapılan ikili görüşmeler neticesinde, 27 Kasım 2019 tarihinde Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakatı ve Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Bu gelişme, Doğu Akdeniz'deki ülkelerde ve uluslararası aktörlerde büyük yankı uyandırmış ve anlaşma

⁴⁹ Haydar Oruç (2019), "Doğu Akdeniz'deki son gelişmeler sonrası Türkiye-İsrail ilişkileri", *Anadolu Ajansı*, 19.12.2019, Erişim Tarihi: 01.09.2020 Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdeniz-deki-son-gelismeler-sonrasi-turkiye-israil-iliskileri/1678373>.

⁵⁰ *Haber7* (2020), "Doğu Akdeniz'de Türkiye-Yunanistan Krizi! İsrail sessizliğini bozdu, ilk açıklama", 12.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.haber7.com/dunya/haber/3003257-dogu-akdenizde-turkiye-yunanistan-krizi-israil-sessizligini-bozdu-ilk-aciklama>.

Türkiye karşıtı çevrelerce “uluslararası hukuka aykırı” olarak değerlendirilmiştir. Ancak Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası, taraflar açısından uluslararası hukuka uygun olarak Akdeniz’deki egemenlik haklarının ve yetkilerinin adil bir şekilde değerlendirildiği ve 18,6 mil uzunluğunda bir sınır çizgisi üzerinden kıta sahanlıklarının ve münhasır ekonomik bölgelerinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu anlaşma ile Türkiye’nin amacı, özellikle 2000’li yılların başından bu yana bölgede GKRY ve Yunanistan’ın arkasında kümelenen kendisine karşıt yöndeki ittifakların etki alanını azaltmak olmuştur. Bunu takiben, Yunanistan Libya’nın Atina Büyükelçisi’ni istenmeyen adam ilan ederek anlaşmaya tepkisini ortaya koymuştur.⁵¹

Anlaşma ile tepkiler henüz sıcaklığını korurken, bir diğer gelişme de Libya UMH’nin çağrısı üzerine Türkiye’nin 2 Ocak 2020 tarihinde Libya’ya asker gönderme tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde onaylanması olmuştur. Tezkerenin içeriğinde Türk askerinin nerede bulunacağı, görev ve yetkilerinin kapsamı net olarak belirtilmemiş olsa da, asker gönderilmesinin amacı hava savunma sistemi ve eğitim amaçlı olarak tanımlanmıştır. Ayrıca tezkerenin ana metninde Libya’daki iç savaşın Türkiye açısından güvenlik riski yarattığı ve milli çıkarlarına tehdit oluşturduğu ve Libya’da barış ve istikrarın yeniden oluşturulmasının ana hedef olduğu belirtilmiştir. Tezkere, uluslararası anlaşmalar dışında kara sınırı olmayan bir ülkeye Türkiye’nin ilk kez asker göndermesi açısından da önem taşımaktadır.

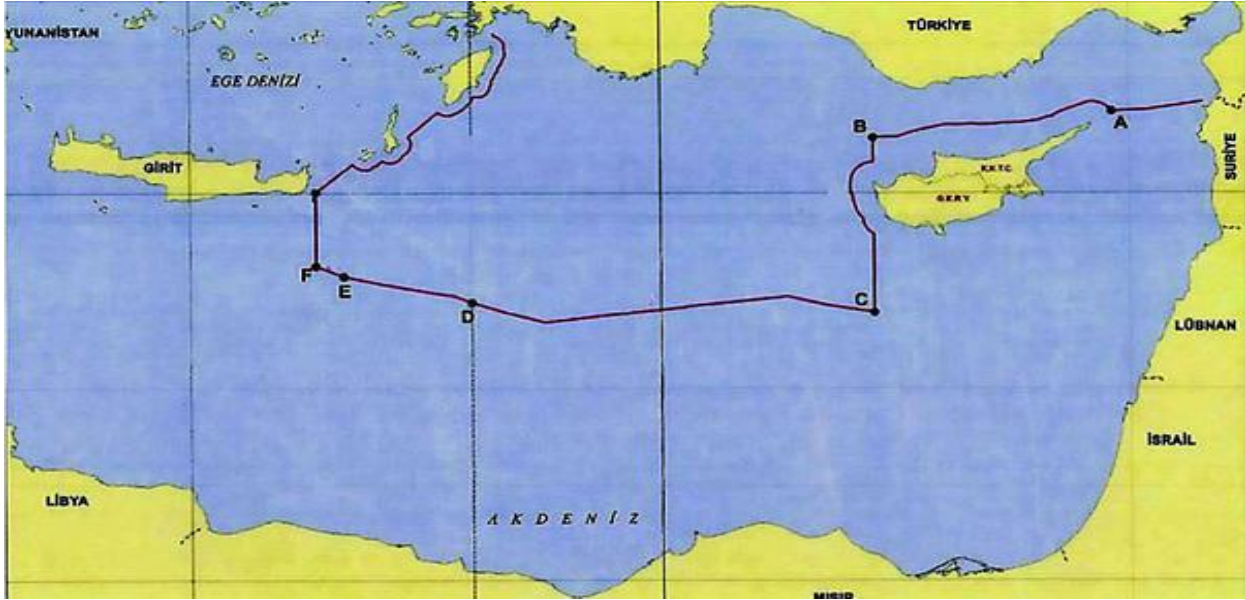
Türkiye iç siyasetinde de farklı değerlendirmelere sebep olan bu gelişme, uluslararası kamuoyunda ise bölgede Türkiye’nin diplomasiden uzaklaşarak askeri güce odaklanacağı yönünde bir algı yaratmıştır. Ancak uluslararası hukuk dâhilinde, devletler, gerekli durumlarda başka devletlerden askeri yardım talep edebilirler ve başka devletlerin talepte bulunan devlete askeri kuvvet göndermesi “*davet üzerine müdahale*” olarak adlandırılır. Bu bağlamda, Türkiye’nin Libya UMH’nin talebine istinaden asker gönderiminde bulunması uluslararası hukuka uygundur.⁵² Türkiye’nin asker göndermesine yönelik bir diğer iddia da, bunun BM kararlarına aykırı olduğu yönündedir. Oysaki BM’in 2011 yılında aldığı Libya’ya yönelik 1970 sayılı ambargo kararı, 26 Şubat 2011 tarihinde Kaddafi rejiminin muhaliflere yaptığı iddia edilen insan haklarına aykırı müdahalelerinin önlenmesi amacı ile alınmıştır. Buna ek olarak, 17 Mart 2011 tarihinde de Güvenlik Konseyi 1973 sayılı kararınca Libya

⁵¹ Gamze Helvacıköylü (2020), “Libya Satrancında Yeni Hamle: Mısır’ın Askeri Müdahale Çıkışı Türkiye’ye Mesaj Mı?”, *Uluslararası Politika Akademisi*, 27.06.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <http://politikaakademisi.org/2020/06/27/libya-satrancinda-yeni-hamle-misirin-askeri-mudahale-cikisi-turkiyeye-mesaj-mi/>.

⁵² A.g.e.

üzerinde uçuşa yasak bölge ilan edilmiştir. Bu nedenle, BM'in aldığı kararlar bakımından da Türkiye'nin Libya'ya asker göndermesi herhangi bir ihlal unsuru içermemektedir.⁵³

Şekil 7: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığınca ilan edilen Aralık 2019 tarihli Türkiye-Libya sınırı

Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2019/12/06/disisleri-bakanligi-turkiye-libya-sinirini-gosteren-yeni-anlasmanin-haritasini-paylasti>, **Erişim Tarihi:** 05.09.2020.

Libya'da Türk askeri varlığının ve desteğinin bir yansıması olarak, UMH askeri anlamda önemli başarılar elde etmeye başlamıştır. Özellikle stratejik konuma ve öneme sahip olan Vatiyye Hava Üssü'nün kontrolünün Haziran 2020'de UMH güçlerine geçmesi, çatışmanın seyri açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bu gelişme ile beraber, Türkiye'nin Vatiyye Hava Üssü ve Misrata Deniz Üssü'nün kullanımına dair UMH ile görüştüğü gündeme yansımıştır. Belirtilen üslerde Türk askeri varlığının bulunması, Türkiye'nin Doğu Akdeniz stratejisi ve varlığı açısından bölgedeki diğer aktörlere kıyasla avantaj kazanmasını sağlaması açısından önem taşımaktadır. Ancak gelişmeleri yakından takip eden ve Hafter güçlerini destekleyen bölgesel aktörlerden biri olan Mısır, UMH'nin elde ettiği başarılar üzerine taraflara ateşkes yapmaları konusunda çağrıda bulunmuştur. Bu çağrıyla yaptığı açıklamada değerlendiren Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise, Mısır'ın bu çağrısını samimi bulmadığını ve bunun “ölü doğmuş bir çağrı” olduğunu ifade etmiştir. Bu açıklamanın temelinde, tarafların Ocak 2020 tarihinde Moskova'da bir araya gelerek Rusya

⁵³ A.g.e.

ve Türkiye'nin desteği ile oluşturdukları metnin Hafter tarafından imzalanmayarak çatışmaların devam etmesi bulunmaktadır.⁵⁴

Doğu Akdeniz'de sismik aramalar ve sondaj faaliyetleri kapsamında yaşanan gerilim ile beraber Türkiye'nin Libya ile yaptığı anlaşma daha da önemli hale gelmiştir. Ancak bölgenin her an yeni bir sıcak gelişmeye açık olması ve askeri tehdit algısının artması neticesinde şu anda Libya cephesinde çoklu müzakerelerin yapıldığı belirtilebilir. Nitekim Mısır Devlet Başkanı Abdülfettah el Sisi'nin UMH güçlerinin Sirte ve Sirte'nin güneyinde bulunan El Cufra hava üssünün ele geçirilmesini, kendilerinin kırmızıçizgisi ilan ederek Libya'ya askeri müdahale sinyali vermesi üzerine, şu sıralar tarafların bölgede yoğun askeri yığınak yaptığı uluslararası kamuoyunun gündemindedir. Mısır Devlet Başkanı'nın bu açıklaması, uluslararası gündemde Türkiye ve Mısır arasında olası bir askeri çatışmanın mümkün olup olmadığı yönünde yer almıştır. Ancak son dönemde Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmeler nedeniyle bu gündemin yerini olası bir Türk-Yunan sıcak çatışmasına bıraktığı söylenebilir.

3.1.1.3. Türkiye-Mısır İlişkileri

Türkiye-Mısır ilişkilerinde büyük dönüşümü belirleyen unsur, Arap Baharı olarak karşımıza çıkmaktadır. 2011 Mısır Devrimi sonrasında, 2013 yılında Mısır'da yaşanan askeri darbeyi takiben yönetim el değiştirmiş ve halk tarafından demokratik şekilde seçilen ilk Devlet Başkanı olan Muhammed Mursi'nin yerine General Sisi iktidara gelmiştir. Türkiye, iyi ilişkilerinin bulunduğu ve Müslüman Kardeşler destekli Mursi'nin askeri darbe ile yönetimden indirilmesine sert tepki göstermiş ve söylemlerinde ağır eleştirilere yer vermiştir. 3 Temmuz 2013 tarihinde gerçekleşen askeri darbeden sonra, Türkiye-Mısır ilişkilerinde yaşanan gerilimin devamında ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. İlişkilerin normalleşmesi adına, Suudi Arabistan Kralı Selman, her iki tarafla da görüşerek birtakım arabuluculuk çabaları göstermiştir. Bu gelişmeleri takiben, İstanbul'da düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı Zirvesi'ne Mısır Dışişleri Bakanı Sami Şükrü de katılım göstermiş ve burada kısa bir konuşma yapıp ülkesine geri dönmüştür. Ancak bu olay sonrasında beklenen yumuşama gerçekleşmemiş ve özellikle Mursi hakkında verilen idam kararı, siyasi ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur. Dönemin Türkiye Başbakanı Binali Yıldırım, siyasi ilişkilerdeki gerilime karşın, özellikle ekonomik alanda işadamlarının ve yatırımcıların faaliyetlerinin durmasının beklenmediğini ve bu konudaki gelişmelerin siyasi ilişkilerde normalleşmeye hızlandırıcı etki yaratacağını belirtmiştir. Yıldırım tarafından yapılan bu açıklama, Mısır tarafından da olumlu karşılanmıştır. Mısır Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ahmed Ebu Zeyd,

⁵⁴ A.g.e.

ilişkilerin normalleşmesi ve iyileşmesi için 30 Haziran 2013 tarihinde yapılan devrim ile değişen iktidarın Mısır halkının iradesinin bir sonucu olduğunun kabul edilmesinin gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁵

Arap Baharı sonucunda ikili ilişkilerin bozulması, Doğu Akdeniz’de başlayan rekabetle beraber tarafların farklı saflara dâhil olmalarına neden olmuştur. İlk olarak 2003 yılında GKRY ile MEB sınırlandırma anlaşmasını imzalayarak, Mısır, bölgede kilit bir ülke konumuna gelmiştir. Bunun nedeni, Mısır’ın Doğu Akdeniz’de en uzun sahil şeridinde sahip olan ikinci ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, Mısır ile iyi ilişkiler kapsamında MEB sınırlandırma anlaşması imzalanması, Türk Dış Politikası’nın öncelikli bir maddesi haline gelmiş ve buradaki temel yaklaşım en uzun sahil şeridinde sahip iki ülkenin dışında kaldığı diğer anlaşmaların uluslararası hukuka aykırı olacağı şeklinde olmuştur. Özellikle kendi doğalgaz piyasasındaki işleyişe dair 2018 yılında yaptığı değişiklikleri takiben Mısır, bölgede doğalgaz dağıtımında önemli bir konuma gelmiştir. İsrail ile Mısır arasında yapılan anlaşma doğrultusunda, İsrail’in 10 yıl boyunca Mısır’a doğalgaz satması ve Mısır’ın kendi iç piyasasından artan kısmı ihraç etmesi öngörülmüştür.⁵⁶

Türkiye ve Mısır arasında diplomatik ilişkilerde yaşanan gerilimin, ekonomik alandaki rekabet tarafından tetiklendiği gerçeği de gözden kaçırılmamalıdır. Mısır, doğalgaz transfer noktası olma açısından Türkiye’yi kendisine rakip olarak görmektedir. Gerek Türkiye’nin coğrafi konumu, gerekse farklı doğalgaz boru hattı projelerinde yer alması bakımından Türkiye’nin bu konularda öne çıkan bir ülke olması, Mısır açısından bir dezavantaj yaratmaktadır. Ancak öte yandan, Süveyş Kanalı, Mısır’ın Dumyat şehrinde bulunan yüksek kapasiteye sahip doğalgaz sıvılaştırma platformlarının bulunması ve İsrail-Mısır doğalgaz boru hattı da Mısır’ın avantajlı olduğu noktalardır. Bu nedenle, tarafların Doğu Akdeniz’deki kaynakların paylaşımı noktasından farklı çıkarılara sahip olması gerilimin temel nedenini oluşturmaktadır.⁵⁷ İsrail ve Yunanistan ile yakın ilişkiler geliştiren Mısır, Doğu Akdeniz’de Türkiye’nin faaliyetlerine ilişkin olumsuz değerlendirmelerde bulunmaktadır. Türkiye’nin yayınlamış olduğu Navtex’e ilişkin olarak, Mısır, Nextex’in 8. maddesine referansta

⁵⁵ *Siyaset Dergisi* (2015), “Türkiye-Mısır İlişkileri”, Erişim Tarihi: 04.09.2020 Erişim Adresi: <http://siyasetdergisi.com.tr/turkiye-misir-iliskileri/#prettyphoto/0/>.

⁵⁶ Mehmet Cem Demirci (2019), “Doğu Akdeniz’de doğalgaz bilmecesi, bölgede kilit ülke Mısır”, *Euronews*, 02.12.2019, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2019/05/05/dogu-akdeniz-dogalgaz-bilmecesi-turkiye-nasil-etkilenecek-israil-kibris-misir-exxon-abd>

⁵⁷ Abdullah Aydoğan Kalabalık (2019), “Doğu Akdeniz rekabetinde Mısır’ın konumu”, *Yeni Şafak*, 09.09.2019, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/hayat/dogu-akdeniz-rekabetinde-misirin-konumu-3497805>.

bulunarak, bunun kendi egemenlik haklarına ihlal ve saldırı olduğu yönünde bir açıklama yapmıştır.⁵⁸

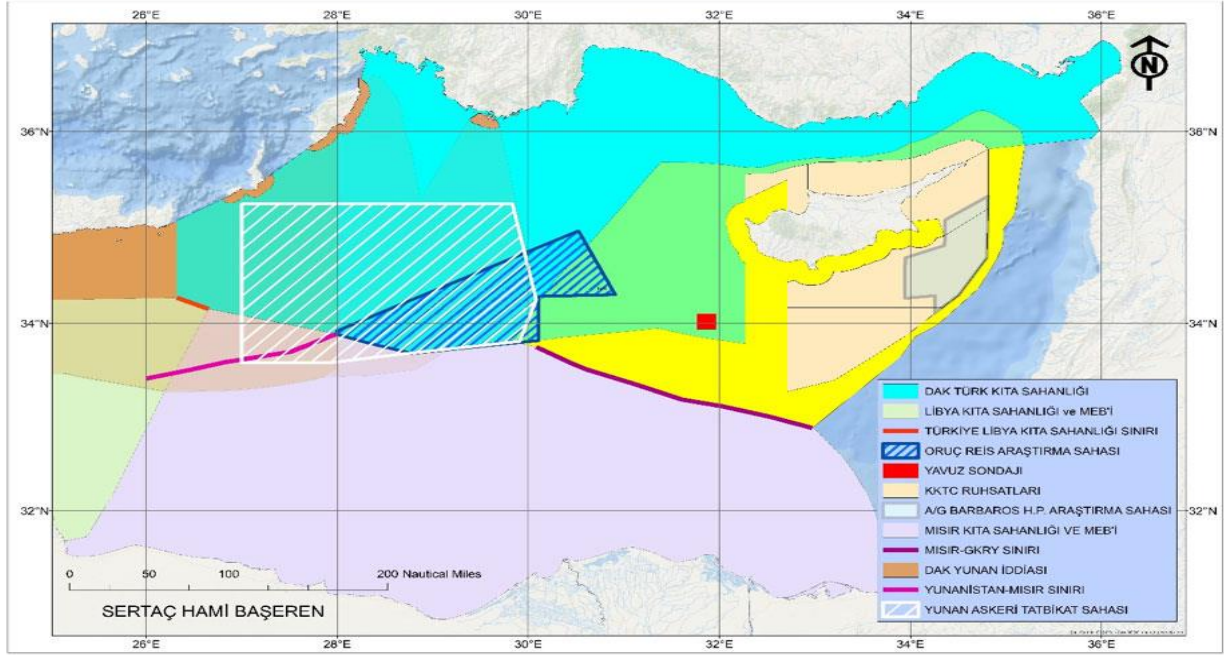
Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gerilmesi üzerine, Almanya'nın arabulucu olması neticesinde, Türkiye, sismik faaliyetlerine yaklaşık bir aylık bir dönem için ara verdiğini açıklamış; ancak olumlu yönde gelişmelerin olmaması ve müzakere zemininin oluşturulamaması üzerine faaliyetlerine yeniden başlamıştır. Aradan geçen bu zaman diliminde ise, Mısır ve Yunanistan arasında yeni bir anlaşma yapılmıştır. Mısır Dışişleri Bakanı Sami Şükrü tarafından bu anlaşmanın amacı, her iki ülkenin de münhasır ekonomik bölgelerindeki mevcut bulunan kaynakların, özellikle petrol ve doğalgaz rezervlerinin kullanımını en üst seviyeye çıkarmaya imkân sağlaması olarak tanımlanmıştır. Benzer şekilde, Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias da, anlaşmanın uluslararası hukuka uygun olarak, iyi komşuluk ilişkilerine saygı duyan ve bölgesel güvenlik ve istikrara katkı sağlayan yönüne vurguda bulunmuştur. Bu gelişme üzerine T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada ise, iki ülkenin arasında deniz sınırı bulunmamasından hareketle anlaşmanın geçersiz olduğu ve hatta belirtilen alanın BM'ye bildirilen Türk kıta sahanlığı içerisinde kaldığı vurgulanmıştır.⁵⁹ Mısır ile Yunanistan arasındaki anlaşmada dikkat çeken bir nokta ise, Meis adasının kapsam-dışı bırakılmasıdır. Buna göre, Mısır'ın Türkiye ile yeterince ihtilaf noktası varken, bir de Türk-Yunan ilişkilerindeki sorunlara dâhil olmak istemediği düşünülebilir. Bir diğer bakış açısı da, Mısır'ın bunu Türkiye'ye bir mesaj vermek amacıyla ve ilişkilerde diyalog kapısının açık olduğunu göstermek istediği şeklinde değerlendirilebilir.

Şekil 8: Doğu Akdeniz bölgesindeki Deniz Yetki Alanları anlaşmazlıkları

⁵⁸ *Birgün* (2020), "Mısır: Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de yapacağı araştırma haklarımızı ihlal eder", 02.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/misir-turkiye-nin-dogu-akdeniz-de-yapacagi-arastirma-haklarimizi-ihlal-eder-310466>.

⁵⁹ *Sözcü* (2020), "Mısır ve Yunanistan'dan yeni Doğu Akdeniz anlaşması!", 06.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/misir-ve-yunanistandan-yeni-dogu-akdeniz-anlasmasi-5973932/>.

DOĞU AKDENİZ DENİZ YETKİ ALANI UYUŞMAZLIKLARI

Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/misir-yunanistan-anlasmasi-ve-turkiye-nin-dogu-akdeniz-deki-uygulamalari/1953584>, **Erişim Tarihi:** 05.09.2020.

3.1.1.4. Türkiye-K.K.T.C/Yunanistan-GKRY İlişkileri

1990'lı yıllarda Sismik MTA gemisi, kıta sahanlığı, Kardak krizi ve Öcalan krizi gibi gündemlerle gerilen Türk-Yunan ilişkileri, 1999 yılında Türkiye'de yaşanan deprem sonrasında halklar arasında gelişen “*deprem diplomasisi*” ile bir yakınlaşma sürecine girmiştir. Bu yakınlaşma ile üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiş, koordinasyon sağlanmış ve siyasi diyalog ve işbirliği odaklı bir döneme girilmiştir. Dönemin Yunanistan Başbakanı Yorgo Papandreou ve Türkiye Başbakanı Erdoğan tarafından Ekim 2009'da başlatılan mektup teatisi doğrultusunda Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi kurulmuş ve ilk toplantı kapsamında üst düzeyde gerçekleştirilen 14-15 Mayıs 2010 tarihli Atina ziyaretinde pek çok konuda imzalanan belgeler ile ilişkilerde ortaklık boyutuna geçilmiştir. Bu olumlu çerçevede üst düzey ziyaretlerin sıklığı artmış ve yine 21-22 Ekim 2010 tarihlerinde dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Atina'daki Akdeniz İklim Değişikliği Girişimi Toplantısı'na katılmıştır. Buna karşılık, dönemin Yunanistan Başbakanı Papandreou da 6-7 Ocak 2011'de Erzurum'da düzenlenen III. Büyükelçiler Konferansı'na katılım göstermiştir.⁶⁰ Siyasi diyaloglar Türk-Yunan ilişkilerinde bu seviyede devam ederken, Kıbrıs özelinde iki ülke arasındaki sorun devam etmiştir. Kıbrıs'ın AB üyeliği ve Annan Planı gibi maddeler

⁶⁰ Tuncay Babalı (2014), “2000’lerde Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Türk Azınlığın Durumu Gelmeyen Bahar”, içinde *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler*, Yeliz Okay (ed.), İstanbul: Doğu Kitapevi, s. 299.

Türk ve Yunan gündemlerini uzun süre meşgul ederken, bir yandan da Doğu Akdeniz’de başlayan gelişmeler zinciri içerisinde ilişkilerdeki gerilim 1990’lardakine benzer şekilde tırmanmaya başlamıştır.

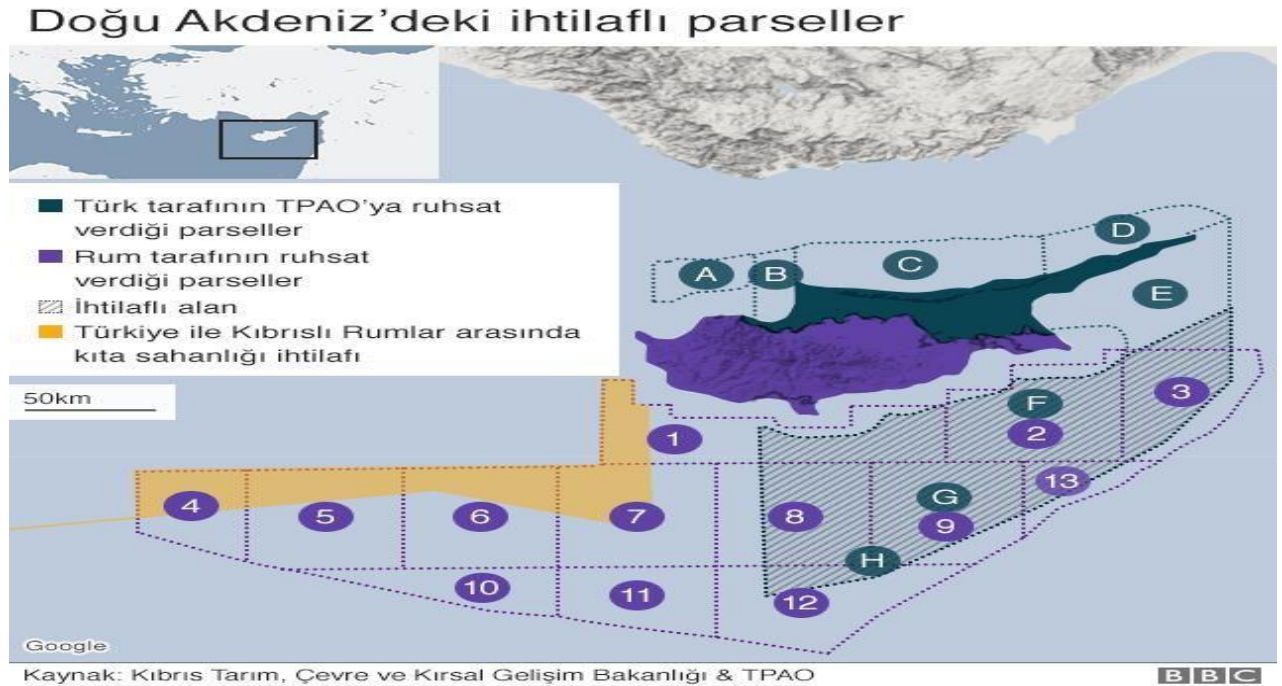
2000’li yıllarda Doğu Akdeniz ile ilgili GKRY’nin başlattığı ittifaklar silsilesine dek, bölgedeki kaynakların kullanılmaması yönündeki teamül çerçevesinde Kıbrıs Sorunu çözümlene dek kaynakların kullanılmaması ve çözüldükten sonra da hakkaniyet ilkesi gereğince paylaşılması öngörülmekteydi. Ancak Rum yönetiminin attığı adımlar, Kıbrıs Sorunu’nun karadan denize taşınmasına neden olmuştur. 2004 yılında AB üyeliği Kıbrıs Cumhuriyeti adı ile gerçekleşen GKRY, adanın kuzey tarafındaki KKTC’yi ve Türkiye’nin haklarını tamamen yok sayarak bir dizi anlaşmalara imza atmıştır. Rumlar, 1990’lı yıllarda bölgede hidrokarbon kaynaklarının varlığını öğrenmiş ve 2000’li yılların başlarında hızlı adımlar atarak bölgede söz sahibi olmayı hedeflemiştir. GKRY, Mısır ile Şubat 2003’te, Lübnan ile Ocak 2007’de ve İsrail ile Aralık 2010’da MEB sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Türkiye ise, bu tezlere GKRY’nin adayı tek başına temsil etmediği gerekçesi ile karşı çıkmış ve bunların geçersiz olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Ankara, 2 Mart 2004 tarihinde BM nezdinde verdiği 2004/Turkuno DT/4739 sayılı notada, Mısır ile GKRY arasındaki anlaşmayı tanımadığını ve belirtilen anlaşmanın Türkiye’nin olası MEB sınırları arasındaki alanı kapsadığını uluslararası topluma beyan etmiştir.⁶¹ Bu noktada vurgulanmalıdır ki, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) kapsamında, ada devletlerinin kendi istekleri doğrultusunda ve diğer sahildevletleri hak ve çıkarlarını dikkate almaksızın MEB sınırlandırması yapması uluslararası hukuka aykırıdır. Çünkü adaların kıta sahanlıkları bulunmamakta ve kara devletlerinin kıta sahanlıkları bulunmaktadır. Kıta sahanlıklarında egemenlik söz konusu olup, MEB’lerde egemenlik alanı söz konusu değildir. Dolayısıyla, adalar açısından MEB ilanı yalnızca uzlaşma yolu ile mümkündür. Ancak GKRY’nin sözde MEB ilanı, uluslararası şirketlerin konuya dâhil olmasıyla beraber farklı bir noktaya gelmiştir. Nitekim Fransız Total, İtalyan ENI, Amerikan ExxonMobil ve Katarlı Qatar Petroleum gibi enerji sektöründeki önemli şirketler yıllardır Doğu Akdeniz’de faaliyet göstermektedirler.

Mısır ve Lübnan ile kendince MEB sınırlarını belirleyen GKRY, bir sonraki aşama olarak Ocak 2007’de, Kıbrıs adasının güneyini 13 parsel bölerek 13 adet petrol arama ruhsat sahası olarak açıklamıştır. Şubat 2007’de de bu sahalardan 11 tanesi için yabancı petrol şirketlerini davet etmiş ve uluslararası ihale açmıştır. GKRY’nin belirlediği 13 parselden 5 tanesinin

⁶¹ Pınar Akarçay & Gökhan Ak (2018), “Ulusal Güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik/Jeoekonomik Önem ve Gelişmeler”, s. 151.

Türkiye'nin olası kıta sahanlığı ile çakışması üzerine ise, Türkiye, bu bölgelere gelen araştırma gemilerini savaş gemilerinin uyarısı ile uzaklaştırmıştır. Ayrıca bu sahalarda 2007 yılında Türkiye pek çok tatbikat da gerçekleştirmiştir. 18 Eylül 2011 tarihinde Amerikan şirketi Noble Energy'nin teklif ve ihale süreçlerini tamamlayarak sondaj faaliyetlerine başlaması üzerine, Türkiye ve KKTC arasında New York'ta 21 Eylül 2011'de Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması imzalanmıştır. 22 Eylül 2011 tarihinde de, TPAO'ya KKTC Bakanlar Kurulu tarafından petrol arama ruhsatı süresiz olarak verilmiştir. Bu izne istinaden, Piri Reis araştırma gemisi, ilgili ruhsat alanında 23 Eylül 2011'de faaliyetlerine başlamıştır. Ayrıca Türkiye ile Shell şirketi arasında da Antalya, Mersin ve İskenderun Körfezi civarında ve Türkiye'nin kıta sahanlığı dâhilinde petrol ve doğalgaz aramasına dair anlaşma 23 Kasım 2011'de imzalanmıştır. Türkiye tarafından GKRY'nin uluslararası hukuka aykırı olarak MEB ilanına karşılık olarak da, BM'ye 18 Mart 2019 tarihinde gönderilen mektupta, Akdeniz kıta sahanlığını 28 derece batı meridyeni ile 32 derece, 16 dakika, 18 saniye doğu meridyeni arasındaki bölge olarak tanımlamıştır.⁶²

Şekil 9: Doğu Akdeniz'de enerji arama bağlamında çatışmalı alanlar

Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246>, **Erişim Tarihi:**

05.09.2020.

⁶² İlhan Sağsen (2019), "Yeni bir kriz ve mücadele alanı: Doğu Akdeniz", *Euronews*, 23.05.2019, Erişim Tarihi: 11.09.2020, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2019/05/23/gorus-yeni-bir-kriz-ve-mucadele-alan-dogu-akdeniz>.

Dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu, BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon ile 24 Eylül 2011 tarihinde görüşmüş ve bölgedeki tüm sismik çalışmaların kapsamlı bir çözüme dek taraflarca askıya alınması önerisinde bulunmuştur. Ancak bu öneri, GKRY'nin 26 Eylül 2011 tarihli açıklamasında “*kabul edilemez*” olarak nitelendirilmiştir. Dönemin GKRY Cumhurbaşkanı Dimitris Hristofyas ise, sondaj faaliyetlerinin bölgede devam edeceğini, Türkiye'nin uluslararası hukuka saygılı yaklaşımlar sergilemesi gerektiğini ve Kıbrıslı Türklerin ancak Kıbrıs Sorunu'nda anlaşma sağlanması halinde bölgedeki kaynaklardan yararlanabileceğini açıklamıştır.⁶³ 18 Şubat 2016 tarihinde İsrail'de bulunan Begin-Sedat Stratejik Araştırmalar Merkezi'ndeki toplantıya katılan dönemin Yunan Savunma Bakanı Panos Kammenos, Türkiye'nin yeniden Osmanlı mirasını canlandırmayı amaçlayan Yeni-Osmanlıcı hayallere sahip olduğunu, bölgede bulunan İslamcı terör örgütlerine destek verdiğini ve İsrail açısından bir tehdit yarattığını ifade ederek, bozulan Türk-İsrail ilişkilerinden faydalanmak suretiyle kendi konumunu güçlendirmeyi hedeflemiştir. 8 Şubat 2018 tarihinde, GKRY'nin ruhsat verdiği ihtilafli alanlardan birine İtalyan ENI şirketine ait sondaj gemisi girmeye teşebbüs etmiş ve Türk Deniz Kuvvetleri'nin savaş gemileri tarafından Kıbrıs'ın güneyinde durdurulmuştur. Bu olay üzerine, İtalyan Savunma Bakanı Roberta Pinotti, yaptığı açıklamada, Türkiye ile diplomatik kanalları açık tuttıklarını ve hızlı bir diplomatik çözüm bulunmasının gerekliliğinden bahsetmiştir.

Yunanistan eski Dışişleri Bakanı Nikos Kocias'ın görevini devrettiği 21 Ekim 2018 tarihinde Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarabileceğini söylemesi ise, Türk-Yunan gerilimini yükselten bir durum oluşturmuştur. Bunun sebebi, benzer tartışmaların 1990'lı yıllarda da gündeme gelmesi ve 8 Haziran 1995 tarihinde bu durumun Türkiye tarafından savaş sebebi olarak görüleceğine dair bildirinin bulunmasıdır. Yunanistan ve GKRY birlikte hareket ederek Türkiye'nin açık denizlere erişimini engellemeye çalışmaktadır.⁶⁴ 2019 yılının sonunda Türkiye'nin Libya ile yaptığı mutabakat da Yunanistan'da rahatsızlık yaratmıştır. İlgili mutabakatı son derece sert bir dille eleştiren Yunanistan, Türkiye'nin Libya'ya asker göndermesi ve Ayasofya Müzesi'nin camiye çevrilerek ibadete açılması ile devam eden gelişmeleri Doğu Akdeniz'de kendi tarafını sıklaştırmaya yönelik birer fırsat olarak görerek uluslararası kamuoyunu bu yönde manipüle etmiştir.

⁶³ A.g.e., s.153.

⁶⁴ Ömer Lütfi Taşçıoğlu (2018), “GKRY'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Ait Deniz Yetki Alanlarındaki Petrol ve Doğal Gaz Arama Çalışmaları ve Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmaları”, *Social Sciences Studies Journal*, 4(26), s. 5699.

Türkiye ile karşılıklı devam eden NAVTEX ilanları ve tatbikatlar silsilesinde Yunanistan ve GKRY'nin niyeti bölgede tansiyonu yükseltirken, Türkiye'yi kışkırtarak sıcak bir çatışma ortamına zemin sağlayarak, diğer uluslararası aktörlerin de desteği ile Doğu Akdeniz'deki kaynakların paylaşımında Türkiye'yi oyun dışı bırakmaktır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilimin artması üzerine, Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas önce Atina'ya, sonrasında da Ankara'ya ziyarette bulunarak gerilimin azaltılması yönünde görüşmelerde bulunmuştur. Bu bağlamda, Yunanistan, hem Almanya'nın, hem de NATO'nun arabuluculuk çabalarını karşılıksız bırakmıştır. Türkiye'nin Oruç Reis adlı gemisini yeniden bölgeye göndermesi ile beraber Yunanistan Genelkurmay Başkanı Konstantinos Floros, kendilerinin teyakkuza geçtiklerini belirtmiş, Yunanistan Başbakanlığı da Türkiye'nin provokatif eylemlerde bulunduğunu, Yunanistan'ın kendi haklarını savunacağını ve AB başta olmak üzere bütün uluslararası kurumları Yunanistan'ın arkasında durmaya davet ettiği yönünde bir açıklama yayınlamıştır. Türkiye ve Yunanistan arasında NAVTEX yarışlarına sahne olan Doğu Akdeniz'de, Türkiye, 26 Ağustos 2020 günü Girit adasının güneyinde Türk ve müttefik savaş gemilerinin katılımıyla tatbikat yapacağını ilan etmiştir. Buna karşılık olarak, Yunanistan tarafından da yeni bir NAVTEX yayımlanarak, 27 Ağustos'a dek geçerli olan bildirin Girit, Kerpe, Rodos ve Meis'in güneyini kapsadığı açıklanmıştır.⁶⁵ Bölgede Yunanistan, İtalya, Fransa ve GKRY'nin ortak gerçekleştirdiği tatbikata karşılık olarak Türkiye ve KKTC de 6 Eylül 2020 tarihinde Şehit Yüzbaşı Cengiz Topel Akdeniz Fırtınası adlı tatbikatı başlatmışlardır. Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, sosyal medya üzerinden paylaştığı açıklamasında, tatbikatın amacının diplomatik uzlaşmaya ek olarak, Türkiye'nin ve KKTC'nin güvenlik önceliklerini sağlamak olduğunu belirtmiştir.⁶⁶

Türk-Yunan ilişkilerindeki anlaşmazlıkların çözümü ile ilgili olarak, Lahey Adalet Divanı'na başvurulması da Yunanistan tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Burada Türk ve Yunan görüşleri arasındaki temel fark, hangi konuların çözümü için başvuruda bulunulacağıdır. Yunanistan'a göre, Türkiye ile arasındaki anlaşmazlık konusu kıta sahanlığının belirlenmesi ve bunun bir sonucu olarak da MEB alanlarının oluşturulması yönündedir. Ancak Türkiye, bu konunun dışında Ege'de kime ait olduğu belirsiz olan bazı ada ve adacıklarla beraber Yunan Adalarının da Lozan Anlaşması kapsamında silahsızlandırılması gündemini de Lahey'de görüşmek istemektedir. Tarafların görüşülmesini istediği konularda uzlaşma sağlanamaması

⁶⁵ *BBC Türkçe* (2020), "Doğu Akdeniz: Türkiye Girit Adası'nın güneyinde askeri tatbikat yapacak?", 24.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53897512>.

⁶⁶ *BBC Türkçe* (2020), "Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ın Akdeniz Fırtınası tatbikatı başladı", 06.09.2020, Erişim Tarihi: 07.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54046916>.

nedeniyle başvuru için gerekli olan ortak tahkim namenin hazırlanması mümkün olamamakta ve çözümsüzlük devam etmektedir.

3.1.1.5. Türkiye-Fransa İlişkileri

Türk-Fransız ilişkilerindeki gerilim, 2019 yılının sonlarına doğru Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un "*NATO'nun beyin ölümünün gerçekleştiğini*" belirtmesiyle başlamış, Türkiye'nin Libya ile yaptığı anlaşma ve asker gönderimi gibi gelişmelerle de devam etmiştir. ABD'nin Ortadoğu'dan özellikle de Suriye'den NATO ile mutabık kalmadan çekilmesini eleştiren Macron, Türkiye'nin bölgedeki operasyonel faaliyetlerini de "*saldırgan ve koordinasyonsuz*" olarak nitelendirmiştir. Ancak bu söylemler üzerine başlayan tartışmaların diğer NATO müttefikleri tarafından destek bulmaması sonucunda, Paris, Türkiye'nin NATO'daki varlığına dair tavrında geri adım atmak durumunda kalmış ve NATO'da yeni bir modele geçilmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur.⁶⁷

Doğu Akdeniz'deki hızlı gelişmelere, Fransa da, AB üyesi olan Yunanistan ve GKRY'yi desteklemek bahanesi ile dâhil olmuş, birçok Türk uzmana göre bölgedeki eski sömürgelerine dair çıkarlarını da bu vesile ile sağlamlaştırmayı hedeflemiştir. Ayrıca, bölgedeki enerji kaynakları ekonomik açıdan da Fransız şirketleri için önemlidir ve Fransa da buradan payını almak istemektedir. 10 Haziran 2020 tarihinde Türk ve Fransız savaş gemileri arasında yaşanan gerginlik, olayların somut bir askeri gerilim olarak kayıtlara geçmesine neden olmuştur. Fransa, NATO'ya bir mektup göndererek, Türk savaş gemilerinin, Fransız savaş gemilerine birkaç defa radar kilitlemek suretiyle tacizde bulunduğunu iddia etmiştir. Konuyla ilgili olarak NATO içinde büyük tartışmalar yaşanmış ve NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'in talimatıyla da teknik incelemeler başlatılmıştır. Yaklaşık üç haftalık bir çalışmanın sonucu olarak hazırlanan 130 sayfalık raporda, tarafların iddiaları, bilgi ve belgeler yer almış olup, Fransa'nın iddiaları ile ilgili bir net bir bulgu tespit edilmemekle beraber, Türk savaş gemilerinin tehlikeli manevralarda bulunduğu belirtilmiştir. Kesin bir hükme varılmayan rapor, Fransa'nın beklentisini karşılamamış ve Fransa tepkisini 2016 yılında başlatılan ve amacı terörle mücadele olan "*Operation Sea Guardian*" (Deniz Muhafızı) misyonundan geçici olarak çekildiğini açıklayarak göstermiştir.⁶⁸

Türkiye ve Fransa arasındaki gerilimin bir diğer nedeni de, tarafların Libya politikalarındaki farklılıktır. Libya'da General Halife Hafter güçlerine destek veren Fransa, sık sık Türkiye'yi

⁶⁷ BBC Türkçe (2019), "Fransa Cumhurbaşkanı Macron: NATO'nun beyin ölümü gerçekleşti", 08.11.2019, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50342428>.

⁶⁸ BBC Türkçe (2020), "Akdeniz'de Türk-Fransız Çekişmesi: NATO'da ilk raundu Ankara mı kazandı?", 01.07.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53255895>.

Libya'daki faaliyetleri ve UMH'ye verdiği destek nedeniyle eleştirmektedir. 29 Haziran 2020 tarihinde gündemdeki gelişmeleri değerlendiren Cumhurbaşkanı Macron, Türkiye'nin Libya krizine müdahalesinin “*kabul edilemez ve tehlikeli bir durum olduğunu*”, bölgede yaşanan gelişmeler nedeniyle de cezai sorumluluk taşıdığı iddia ederek, yeni bir tartışma konusu açmıştır. Bunun nedeni, Türkiye'nin Libya'ya askeri destek sağlaması ile beraber, UMH'nin Libya'da elde ettiği başarılar nedeniyle Hafter'in konumunun zayıflaması olarak değerlendirilebilir. T.C. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy da buna cevaben bir açıklama yaparak, Türkiye'nin BM kararları çerçevesinde ve Libya'nın meşru hükümetinin talebi ile bölgeye gittiğini ve Libya'daki sorunun Fransa'nın da destekçilerinden biri olduğu Hafter'in hem Moskova, hem de Berlin'de yapılan görüşmelerde ateşkese yanaşmaması olduğunu belirtmiştir.⁶⁹

Sıklıkla eleştirilerinde Türkiye'nin saldırgan bir tavır gösterdiğini iddia eden Fransız Cumhurbaşkanı, Doğu Akdeniz'de artan Türk-Yunan geriliminde de Türkiye'yi suçlayarak, Fransa'nın Yunanistan'ın yanında olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin Oruç Reis adlı gemisi ile hidrokarbon faaliyetlerine devam etmesine tepki gösteren Macron, NATO müttefikleri arasında barışçıl bir diyalog kurulabilmesi için Türkiye'nin bu faaliyetlerini durdurması gerektiği yönünde tehditkâr bir söylemde bulunmuştur. Bölgede faaliyet gösteren Fransız şirketlerin de koruyuculuğunu üstlenmek adına, Fransa, bölgedeki askeri varlığını arttırarak Lafayette isimli fırkateyni ve iki adet Rafale savaş uçağını Doğu Akdeniz'e göndermiştir.⁷⁰ Fransa'nın bu tavrı, Yunanistan tarafından ise memnuniyetle karşılanmıştır. Yunanistan Savunma Bakanlığı ilgili Fransız unsurlarının Girit Adası açıklarına ulaştığını ilan etmiş, Yunanistan Başbakanı Miçotakis ise kendi Twitter hesabı üzerinden Fransızca olarak yayınladığı tweette, Macron'un “*Yunanistan'ın gerçek bir dostu ve Avrupalı değerler ile uluslararası hukukun savunucusu*” olduğunu belirtmiştir. Fransa'nın Yunanistan'a verdiği diplomatik destek GKRY üzerinden de ilerlemektedir. 23 Temmuz 2020 tarihinde Kıbrıs Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiades ile görüşen Macron, Türkiye'nin eylemlerini “*kışkırtma*” olarak nitelendirmiş ve AB'ye Türkiye'ye yaptırım uygulaması için çağrıda bulunmuştur.⁷¹ Yunanistan, Fransa'nın bu tavırları neticesinde bu ülkeden Rafale savaş uçakları satın almayı da kararlaştırmıştır.

4. Doğu Akdeniz'de Uluslararası Aktörler ve Askeri Tatbikatlar

⁶⁹ BBC Türkçe (2020), “Fransa Cumhurbaşkanı Macron: Ankara, Libya politikasıyla cezai sorumluluk taşıyor?”, 29.06.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/53227180>.

⁷⁰ BBC Türkçe (2020), “Doğu Akdeniz: Türkiye ve Fransa arasında gerilim neden arttı?”, 13.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53767107>.

⁷¹ A.g.e.

4.1. ABD ve NATO'nun Faaliyetleri

11 Eylül (9/11) saldırılarını takiben, Akdeniz'deki terörist faaliyetlerin caydırılmasına yönelik olarak Ekim 2001'de "Etkin Çaba Operasyonu" başlatılmış olup, operasyonun amacı temel anlamda Akdeniz'in güvenliğini sağlamaktır. NATO'nun İstanbul'da düzenlenen 2004 Zirve toplantısında Akdeniz diyalogu için genişletilmiş bir çerçeve kurulması ve bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunulması amaçlanmıştır.⁷² 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının faaliyete geçmesi ile beraber Doğu Akdeniz'in ulaştırma hatlarının korunmasının ve güvenliğinin sağlanmasının önemi artmıştır. Nisan 2006'da Türk Deniz Kuvvetleri bu amaçla Akdeniz Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır. Riga'da yapılan Ekim 2006 NATO zirvesinde yayınlanan bildiriye, enerji güvenliğinin sağlanmasının önemine ve bu doğrultudaki milli ve uluslararası girişimlerin desteklenmesine vurgu yapılmıştır.⁷³ Ekim 2016'da Etkin Çaba Harekâtı Operasyonu sona erdirilerek, Deniz Muhafızı Operasyonu başlatılmıştır. Bu operasyon ile deniz güvenliği operasyonlarının yerine getirilmesi hedeflenmiş olup, operasyonun temel olarak üç amacı bulunmaktadır: (1) denizde gerçekleşen şüpheli durumları fark etmek, (2) denizde oluşabilecek terör faaliyetleri ile mücadele etmek ve (3) kapasite toplamını arttırmak. Bunlara ek olarak, NATO'nun kararına istinaden 4 ek görev daha gündeme gelmiştir; (1) seyir özgürlüğünü korumak, (2) deniz yasaklarının gözetimi, (3) kitle imha silahlarına yönelik mücadelenin devam ettirilmesi, (4) güvenlik açısından önem taşıyan altyapıların korunması.⁷⁴

6 Aralık 2016 tarihindeki Dışişleri Bakanları toplantısında NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, kendisine yöneltilen Kıbrıs Sorunu'nun NATO-AB ilişkisine etkisine dair soruya, "*her iki toplumun da çözüm arayışı çabalarını desteklediğini, ancak bunun NATO-AB ortaklığı için bir önkoşul olmadığı*" şeklinde cevap vermiştir. 10 Ekim 2019 tarihinde, Stoltenberg, Yunanistan Başbakanı Kiriakos Miçotakis ile beraber bir basın toplantısı düzenleyerek, KKTC ve GKRY arasındaki anlaşmazlıkların siyasi müzakereler ve uzlaşma ile çözümünün kalıcı bir çözüm için önemli olduğunu, ancak çözülememesi halinde ise bir sonraki aşamada NATO-AB işbirliğinin ele alınarak, Türkiye ve tüm AB ülkelerini içine alacak şekilde tüm NATO müttefiklerini bir araya getirmeyi hedeflediklerini belirtmiştir.

ABD'nin Doğu Akdeniz açısından en önemli önceliği, İsrail'in güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda, özellikle 1980 yılından itibaren ABD açısından tarihsel süreçte iki önemli

⁷² Betül Algür (2020), "Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları", *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), s. 63.

⁷³ A.g.e., s. 64.

⁷⁴ A.g.e., s.65.

işbirliği bloğundan söz edilebilir. Bunlardan biri ABD-İsrail-Mısır, diğeri de ABD-İsrail-Türkiye olarak belirtilebilir. Ancak özellikle 2000’li yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerinde gerilimin artarak kopmanın yaşanması, bu anlamda Mısır’ın önemini arttırmıştır. ABD, Doğu Akdeniz’deki varlığını bölgesel aktörler üzerinden dolaylı olarak arttırmak istemektedir. Yunanistan, GKRY ve İsrail arasındaki işbirlikleri sayesinde ABD bölgedeki etkinliğini korumaktadır. Bu nedenle de, 2019 Doğu Akdeniz’de Güvenlik ve Enerji Ortaklığı yasa tasarısı ABD Senatosu’nda onaylanmış ve bu tasarı ile Güney Kıbrıs’a uygulanan silah ambargosu kaldırılmış, İsrail, Yunanistan ve GKRY arasındaki enerji alanında işbirliği kolaylaştırılmış, 3 milyon dolarlık yabancı askeri finansmanın Yunanistan’a sağlanması kararlaştırılmış, Rusya’dan S-400 hava savunma sistemi almasına karşılık olarak F-35 savaş uçaklarının Türkiye’ye verilmesi de engellenmiştir.⁷⁵

Libya’nın kuzeyi ile Suriye’nin açıkları arasındaki deniz sahasında ABD, Türkiye, İtalyan ve Fransız uçak gemileri bulunmaktadır. Eisenhower, ABD’nin Akdeniz’deki uçak gemisi olup, Truman uçak gemisi de Basra Körfezi çevresinde seyir halindedir. Charles de Gaulle ise Fransa’nın bölgedeki uçak gemisidir. Ayrıca NATO da Şubat ayında Dynamic Manta 2020 deniz tatbikatına istinaden deniz birliklerini bölgeye toplamıştır. İsrail’in de donanması deniz sahasında bulunmaktadır. İngiltere, Güney Kıbrıs’ta Ağrotur ve Dikelya üslerinde hava ve deniz gücüne sahip olup, henüz bölgeye uçak gemisi göndermemiştir. ABD, Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerginlikte gözlemci rolü üstlenmesi için ABD savaş gemisi USS Hershel Woody Williams’ı, Yunanistan’ın Girit adasına göndermiştir. Askeri analistlere göre, yüzen bir askeri üs niteliği taşıyan bu geminin, operasyonel açıdan hızlı ulaşım ve destek merkezi görevi üstlendiğini ve Amerikalı yetkililerin geminin Girit’teki Suda Körfezi’nde yer alan ABD üssünde ne kadar kalacağına dair net bir açıklamada bulunmadığını belirtmiştir. ABD savaş gemisinden önce ise, Fransa, Yunanistan ile beraber 13 Ağustos’ta Girit Adası açıklarında bir eğitim tatbikatı düzenlemiş ve bölgeye iki fırkateyn göndermiştir.⁷⁶

Türk Deniz Kuvvetleri de 22. Doğu Akdeniz Tatbikatı’nı “Doğu Akdeniz-2019 Davet Tatbikatı” adı altında 15 ülke, 47 gemi ve 4.700 personelin katılımıyla gerçekleştirmiştir. Tatbikata katılım Azerbaycan, Brezilya, Gürcistan, İtalya, Kuveyt, Lübnan, Meksika, Katar, Romanya, Bulgaristan, Pakistan, ABD, Ürdün ve NATO Daimi Deniz Görev Grubu

⁷⁵ Gökhan Güler (2019), “Doğu Akdeniz ve Ege’deki Gasp ile Çatışma Girişimleri”, *Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi*, 29.06.2019, Erişim Adresi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://turksam.org/dogu-akdeniz-ve-egedeki-gasp-ile-catisma-girisimleri>.

⁷⁶ *Sözcü* (2020), “ABD yüzen askeri üssünü Doğu Akdeniz’e gönderdi”, 20.08.2020, Erişim Adresi: 01.09. 2020, Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/son-dakika-abd-yuzen-askeri-ussunu-dogu-akdenize-gonderdi-5996792/>.

tarafından olmuştur. Tatbikatın amacı, dost ve müttefik ülkeler arasındaki karşılıklı işbirliğini geliştirmek olup, NATO'ya deklare edilmiş olan Türk Yüksek Hazırlık Seviyeli Deniz Kuvveti Karargâhı'nın eğitilmesidir. İlgili tatbikata Yunanistan da NATO görev grubu dâhilinde katılmış olup, TSK'nın tatbikattaki ağırlığından ve katılan ülke sayısının fazla olmasından rahatsız olmuştur.⁷⁷

4.2. Rusya ve Çin'in Faaliyetleri

Rusya ve Çin ise, Doğu Akdeniz'deki etki alanını genişletmek amacıyla Ortadoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmak ve sürdürmek istemektedir. Özellikle Rusya'nın Suriye politikasını bu bağlamda değerlendirmek önemlidir. Rusya'nın çok eski dönemlerden beri ana hedeflerinden biri olan sıcak denizlere inmek, yani Akdeniz hâkimiyetine giden yol, özellikle Ortadoğu siyasetinde artan etkinliği sayesinde daha hızlı kat edilmiştir. Ayrıca, ABD ve NATO'nun varlığının Ortadoğu'da zayıflaması Rusya için alan açılmasına neden olmuştur.

Çin açısından değerlendirildiğinde ise, küreselleşmenin ve Çin'de sanayileşmenin artması ile beraber, enerji tedariki, Çin açısından daha da kritik bir konu haline gelmiştir. AB ülkeleri gibi Çin de Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltmak istemektedir. Bu yüzden, Suudi Arabistan ve İran'dan sağladığı enerji tedariki nedeniyle Ortadoğu'nun güvenliği ve politik istikrarı ile yakından ilgilenmektedir. Bu bağlamda, Çin de, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına hâkim olmak istemektedir.

AB'nin Doğu Akdeniz politikalarının kendisine olası sonuçlarını öngören Rusya, enerji jeopolitiğinde devre dışı kalmamak adına bölgede birtakım anlaşmalara imza atmıştır. Rus şirketi Novatek, Lübnan'da Fransız Total ve İtalyan Eni şirketleri ile şirketler birliği kurmuş, diğer bir Rus şirketi olan Lukoil de Mısır'ın Zohr petrol sahasının bir kısmını satın almıştır. Suriye sorununda önemli bir rol üstlenen Rusya, bu konumu sayesinde Banyas-Tartus kıyı hattında 25 yıllık sondaj arama hakkını elde etmiştir.⁷⁸ Rusya, aynı zamanda GKRY ile de yakın ilişkilere sahiptir. GKRY'deki Pofas ve Limasol limanlarını askeri ve iktisadi amaçlarla kullanmakta ve Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesini istememektedir. Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesi ve Kıbrıs'ın NATO'ya dâhil olması, Rusya'nın çıkarlarını olumsuz yönde etkileyebilecektir. Ancak yine de, hem Rus-Yunan ilişkilerinin dinsel tarihsel bağları, hem de iyi ilişkilerin

⁷⁷ *Journalist* (2019), "Doğu Akdeniz-2019 Davet Tatbikatı: 15 ülke katılım gösteriyor", 11.11.2019, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.gzt.com/jurnalist/dogu-akdeniz-2019-davet-tatbikati-15-ulke-katilim-gosteriyor-3514215>.

⁷⁸ Murat Ercan & Mehmet Can Kılınc (2020), "Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları: Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı", *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), s. 19.

sağladığı avantajlar nedeniyle, Rusya, Doğu Akdeniz’de GKRY politikalarını desteklemektedir.

11-21 Mayıs 2015 tarihlerinde Rus ve Çin donanmaları, Akdeniz’de 10 gün süren ve gerçek mermi ve silahların kullanıldığı bir tatbikat düzenleyerek tarihlerinde bir ilke imza atmışlardır. Tatbikatın amacı karşılıklı işbirliğini geliştirmek olarak tanımlanmış; ancak süresi ve kapsamı açısından değerlendirildiğinde aslında bir gövde gösterisi anlamı ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, iki ülke arasındaki ortak tatbikat Rusya açısından önemli bir küresel aktör olduğunun göstergesiyken, Çin açısından kendisinin etki alanının Çin Denizi’nden daha geniş bir alan olduğunun göstergesi bakımından önem taşımaktadır.⁷⁹ Tatbikatta dikkat çeken bir diğer detay da, Kırım’daki Sivastopol Limanı ile Suriye’deki Tartus deniz üssünün kullanılması olmuştur. Özellikle bu iki ülkenin dünya gündemindeki yerinin hareketli olduğu dönemde hareket noktası olmaları küresel düzeyde bir mesaj olarak da görülmüş ve Rusya’nın Doğu Akdeniz’e dair iddiasından vazgeçmediğini göstermiştir.

Doğu Akdeniz’de bir diğer ortak tatbikat da Rus donanması ile Suriye deniz kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bölgedeki Rus askeri varlığı Suriye’nin Tartus deniz üssü ve Hmeymim hava üssünde 2015 yılından bu yana devam etmektedir. 2016’da Doğu Akdeniz’e inen iki Rus firkateyni, Humus ve İdlib’teki radikal terör örgütlerini hedef almıştır. Aynı dönemde ABD donanması da bölgeye gelerek, Beşar Esad güçlerinin gerçekleştirdiği kimyasal silah saldırısına istinaden Nisan 2017’de Şayrat hava üssünü bombalamıştır. Bu olayı takiben Karadeniz’e dönen Rus firkateynlerinin tekrar Doğu Akdeniz’e dönmesi bölgede artan hareketliliğin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. 2020 yılının Mart ayında Rus savaş gemileri Karadeniz ve Boğazlar’ı geçerek Doğu Akdeniz’e inmiştir. Rusya’nın daha önce de Aegis füze savunma sistemlerini içeren güdümlü füze destroyeri Karadeniz’e yollamış ve Doğu Akdeniz’de giderek artan bir deniz askeri varlığı ve tatbikatlar silsilesi söz konusudur.⁸⁰

4.3. AB’nin Faaliyetleri

21. yüzyılda Yeni Dünya Düzeni açısından Akdeniz ve Doğu Akdeniz önemli bir konum taşımaktadır. Bunun sebebi, Doğu Akdeniz’in hem Ortadoğu’daki kaynaklara yakınlığı, hem de geçiş yolları açısından sahip olduğu pozisyonudur. Ayrıca son yıllarda tespit edilen enerji

⁷⁹ Alev Kılıç (2015), “Rus ve Çin Donanmalarının Doğu Akdeniz’de Ortak Askeri Tatbikatı”, *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, 29.05.2015, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://avim.org.tr/tr/Yorum/RUS-VE-CIN-DONANMALARININ-DOGU-AKDENIZ-DE-ORTAK-ASKERI-TATBIKATI>.

⁸⁰ Gürsel Tokmakoglu (2020), “Doğu Akdeniz’de Askeri Manzara”, *Politik Merkez*, 03.03.2020, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://politikmerkez.com/konular/guvenlik/dogu-akdenizde-askeri-manzara/>.

kaynakları da bölgenin jeopolitik ve jeostratejik konumunu güçlendirmiştir. Özellikle AB'nin Rusya'ya enerji temini bakımından giderek artan bağımlılığının azaltılması için bölgedeki enerji kaynakları önem taşımaktadır. Bu nedenle de gündeme gelen deniz yetki alanlarının paylaşımı gibi konularda, AB, bir AB üyesi olan Yunanistan ve GKRY'yi desteklemektedir.

Brüksel'de 2018 yılının Mart ayında gerçekleşen AB Zirvesi'nde, PESCO (Avrupa Birliği Ortak Savunma Paketi) ile ilgili yeni kararlar alınmış ve üye ülkelerin askeri konularda işbirliği içinde olmaları görüşü oluşmuştur. GKRY'nin de dâhil olduğu PESCO'nun aldığı kararlar, Türkiye ve KKTC açısından da önem taşımaktadır. İlgili zirvede toplam 17 proje imzalanmış ve GKRY de bunların 6'sına dâhil edilmiştir. Bu projeler içerisinde deniz keşif ve gözetleme faaliyetlerine odaklanılması dikkat çekicidir. Ortadoğu'nun en önemli dinleme tesislerin sahibi olan İngiltere'ye benzer şekilde ABD'nin de GKRY ile işbirliği yaptığı bilinmektedir. Bölgede özellikle 2016 yılından beri MEB alanlarında yapılan tatbikatların odağında Türkiye ve KKTC bulunmaktadır. AB, bölgede giderek artan bir etkinliğe sahip olup, Mari'deki Korgeneral Evangelos Florakis deniz üssü ile Andreas Papandreu hava üssünü aktif olarak kullanmaktadır.⁸¹ Daha önce GKRY ile enerji arama faaliyetleri kapsamında anlaşma imzalayan Fransa, askeri işbirliğinin kapsamını genişleterek GKRY'deki hava ve deniz üslerinde daimi kullanım hakkını kazanmıştır. Buna ek olarak, Rumların sondaj ve deniz güvenliğinin sağlanması, Mari deniz üssünün modernizasyonu, askeri mühimmat ve eğitim desteği gibi maddeler de genişletilmiş kapsama dâhil edilmiştir. GKRY ve Fransa aralarında imzalanan askeri savunma işbirliği anlaşması, Fransa'ya, ada çevresinde sondaj çalışmaları yapan Total şirketi gemilerini koruma amaçlı donanmasını bölgede bulundurma imkânı vermektedir.

Senede ortalama yaklaşık 450 milyar metreküp doğalgaz tüketimi yapan AB devletleri, ihtiyacının yarısını Rusya'dan ithal etmektedir. AB, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak ve arz çeşitliliğini arttırmak amaçlı Doğu Akdeniz'deki kaynaklarla yakından ilgilenmektedir. Bu nedenle de, Türkiye'nin faaliyetlerine yönelik sık sık eleştirel açıklamalarda bulunmaktadır. 2019'da Türkiye'nin ikinci sondaj gemisi Yavuz'u Doğu Akdeniz'e yollamasına ilişkin olarak, dönemin AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, Türkiye'nin faaliyetlerini "illegal" olarak nitelendirmiş ve Türkiye'ye Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik haklarına uluslararası hukuk çerçevesinde saygı göstermesi gerektiğini belirtmiştir. Yine benzer şekilde, 2020 Ağustos ayında gerilimin

⁸¹ Ferdi Güçyetmez (2018), "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Mimarisi: Akdeniz Kalkanı", *TUİÇ Akademi*, 29.08.2018, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <http://www.tuicakademi.org/43602-2/>.

yükselmesine istinaden, Fransa'nın çağrısı ile AB Dışişleri Bakanları Türkiye-Yunanistan gerilimi gündemi ile toplanmış ve bir dizi yaptırımların Türkiye'ye uygulanması da dâhil farklı seçenekler toplantıda değerlendirilmiştir.⁸² AB üyeleri olarak, GKRY, Yunanistan, İtalya ve Fransa, 26 Ağustos 2020 tarihinde bölgede üç gün sürmesi planlanan “*Eunomia*” adlı tatbikatı gerçekleştirmiştir. Katılan ülkelerin açıklamalarında, tatbikatın amacı uluslararası hukukun üstünlüğünün tahsisine ve gerilimin düşürülmesine yönelik olarak tanımlanmıştır.⁸³

Sonuç

Geçmişten günümüze tarihin her döneminde içerdiği geniş ölçekli özelliklerinden ötürü, Akdeniz bölgesi, çok dikkat çekici bir yer olagelmıştır. Bu zaman zarfında sadece bölgedeki değil, aynı esnada bölge dışı siyasi ve ekonomik yapılamalar söz konusu coğrafya üzerinde hakimiyet kurmak amacıyla yüzyıllarca devam eden geniş ölçekli mücadeleler tecrübe etmişlerdir. Dünya ekonomik sisteminin sürdürülebilir kılınması için son derece önemli can damarı taşımacılık yollarını barındıran Akdeniz ve ilgili bölgenin doğusunda egemen güç olabilmek amacıyla günümüzde de bölge içi ve dışı devletlerarasında çok boyutlu rekabetler yaşanmaya devam edilmektedir. Bahse konu bölgenin önümüzdeki yıllarda da önemini arttırarak koruyacağı ve bu çerçevede geniş ölçekli bir rekabetin yaşanacağı öngörüsünde bulunulabilir.

Buradan hareketle, 2000'li yıllar itibariyle bölgedeki güç mücadelesi denklemine yepyeni bir boyut dâhil olmuştur: enerji kaynakları. Doğu Akdeniz'de öncelikli olan İsrail, GKRY ve Mısır'da keşfedilen muazzam doğalgaz zenginliklerinin boru hatları ve LNG vasıtasıyla tüketici piyasalara taşınmasına yönelik birtakım girişimlerde bulunduğu görülmüştür. Adı geçen seçenekler bağlamında hem en düşük inşa maliyetine, hem de en yüksek gelir sağlayabilecek alternatif olarak Türkiye üzerinden geçecek bir boru hattı vasıtasıyla transfer ön plana çıkmaktadır. Ancak GKRY, İsrail ve Mısır'ın Türkiye ile olan uzun süreli siyasi problemlerinin çözüme kavuşturulamamasından ötürü, bu seçenek şu anda devre dışı kalmış görünmektedir. Buna karşılık olarak, Türkiye ve bölgedeki hidrokarbon kaynakları üzerinde doğal hakka sahip bulunan KKTC'nin oyun dışına itildiği Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı ve Doğu Akdeniz Gaz Forumu gibi girişimlerin de AB ve ABD'nin ciddi destekleriyle ortaya

⁸² *BBC Türkçe* (2020), “Doğu Akdeniz: AB Dışişleri Bakanları Türkiye-Yunanistan gerilimi gündemiyle toplanıyor”, 14.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/53775893>.

⁸³ *BBC Türkçe* (2020), “Doğu Akdeniz: Kıbrıs, Yunanistan, İtalya ve Fransa'nın deniz tatbikatı hakkında neler biliniyor?”, 26.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53920261>.

koyulduğu görülmektedir. Buna karşın, Türkiye ve KKTC kendilerinin bölgedeki doğalgaz kaynaklarının kullanımı bağlamında uluslararası hukuk kaynaklı birtakım haklarının bulunduğunu vurgulayarak, bu tarz girişimlerden herhangi bir olumlu sonuç alınmasının mümkün olmadığına/olamayacağına dikkat çekmektedirler. Türkiye'nin 2011 senesinde KKTC ve 2019 senesinin sonunda Libya ile gerçekleştirdiği münhasır ekonomik bölge anlaşmaları bölgesel enerji jeopolitiği bağlamında son derece oyun değiştirici doğru ve akılcı hamleler olarak kıymetlendirilmektedir. Öte yandan, Türkiye, bölgede hem diplomasi, hem de keşif ve sondaj temelli girişimlere ek olarak milli askeri güç unsurlarından istifade etmek suretiyle uluslararası hukuktan kaynaklı kendisinin ve KKTC'nin vazgeçilmez münhasır haklarını hiç çekinmeden korumakta olduğunu/olacağını sürekli olarak muhataplarına çeşitli kanallardan iletmektedir. Önümüzdeki senelerde adı geçen kararlılığın daha da güçlenmek suretiyle konumunu muhafaza edeceği öngörülebilmektedir.

Türkiye'nin dış politika yaklaşımlarında, 2000'li yıllarda meydana gelen değişimlere ek olarak, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da oluşan politik değişimler, Türkiye açısından bölgenin öneminin giderek artmasına neden olmuştur. İsrail ile ilişkilerin bozulması ile başlayan süreç, GKRY'nin yeni hidrokarbon keşifleri ile alakalı artarda bölgesel ittifaklarda kendine yer bulması, Mısır'da Arap Baharı sonunda iktidarın el değiştirerek ilişkilerin bozulması, Libya'daki iç savaş sonrası oluşan ortamda Türkiye'nin ulusal çıkarları çerçevesinde taraf olması gibi olaylar zinciri neticesinde Türk dış politikası ilişkiler bağlamında büyük bir yalnızlaşma ile karşı karşıya kalmıştır. Belirtilen bölge ile ilişkilerin bozulmasına paralel, Türkiye enerji kaynaklarının paylaşımı için oluşturulan ittifakların dışında kalmış ve uluslararası hukuktan kaynaklı haklarını korumak ve savunma amaçlı askeri gücü de önemsemiştir. Benzer durum, diğer ülkeler ve kurumsal aktörler açısından da geçerlidir. Peş peşe yapılan tatbikatlar ve ortak savunma işbirliği anlaşmaları da sorunun ekonomik ve hukuki yönünün, askeri boyuta evrilme ihtimalini gündeme taşımaktadır.

AB açısından bölgedeki kaynakların keşfi stratejik öneme sahiptir. Özellikle Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığını azaltmak ve arz çeşitliliğini arttırmak amacıyla, AB, buradaki kaynakların paylaşımında önemli bir oyuncu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Yunanistan ve GKRY politikalarını birlik çerçevesinde desteklemektedirler. Bir AB üyesi olarak Fransa da özellikle son dönemde Doğu Akdeniz'deki gelişmelere doğrudan dâhil olmuştur. Fransa, hem AB üyesi olarak AB'nin çıkarlarını, hem de Fransız enerji şirketlerinin çıkarlarını dayanak göstererek bölgedeki askeri varlığını güçlendirmektedir. Fransa da, hem Fransız enerji şirketlerinin ekonomik çıkarları, hem de Türkiye ile özellikle Libya konusunda

farklı tarafları destekliyor olmaları nedeniyle Yunanistan ve GKRY politikalarını savunmaktadır. Başka bir önemli AB üyesi olarak Almanya ise, Türkiye ve Yunanistan arasında arabuluculuk rolü üstlenmek istemiş; ancak Yunanistan'ın uzlaşmaya yanaşmaması nedeniyle somut bir gelişme elde edilememiştir.

ABD açısından değerlendirildiğinde, bölgedeki öncelik İsrail'in güvenliği ve Rusya'nın Doğu Akdeniz'de varlığının güçlenmesinin önüne geçilmesidir. Bu anlamda, Türk-İsrail ilişkilerinin gerilmesine paralel, bölgedeki ABD-Türk-İsrail denkleminde Türkiye'nin yerini Mısır doldurmuştur. Bu değişiklikle beraber, İsrail-Mısır ilişkilerinde ekonomik ilişkiler gelişmiş ve enerji ticareti başlamıştır. ABD'nin, İsrail politikalarına paralel olarak, Yunanistan ve GKRY'yi de desteklediği görülmektedir. Ayrıca, GKRY'nin ihaleye açtığı parsellerde Amerikan enerji şirketleri de faaliyet göstermektedir. NATO'nun ise bu krizde askeri tatbikatlar haricinde etkin bir politikası bulunmamaktadır. Ayrıca NATO da Almanya gibi arabuluculuk rolü üstlenmek istemiş; ancak yine Yunanistan tepkisi nedeniyle ilerleme kaydedilememiştir.

Rusya için, Doğu Akdeniz tarihsel süreçte her daim önemli bir politika unsuru olmuştur. Hatta Rusya'nın Ortadoğu politikası Doğu Akdeniz'deki olası gelişmeler göz önünde bulundurularak yürütülmüştür. Bölgedeki Rus askeri varlığı önemlidir. Rusya, küresel gücünü arttırmak amaçlı Doğu Akdeniz'de etkin olmak istemektedir. Bir diğer önemli nokta da, AB'nin kendisine olan enerji bağımlılığını azaltmasına engel olmaktadır. Bu durum, Rusya açısından hem ekonomik, hem de politik olarak güç kaybı anlamına gelmektedir. Çin de, AB'ye benzer şekilde enerji kaynakları açısından Rusya'ya önemli ölçüde bir bağımlılık bulundurmaktadır. Çin'in ekonomik gelişimine paralel son yüzyılda enerji ihtiyacı giderek artmış ve Çin de alternatif arayışlarına başlamıştır. Bu açıdan, Ortadoğu, Afrika ve Doğu Akdeniz'deki zengin kaynaklar ve bölgenin güvenliği Çin'in ekonomik gücünün sürdürülebilirliği anlamında kritik öneme sahiptir.

Doğu Akdeniz'de giderek ön plana çıkan ekonomik temelli ittifaklar son yıllarda Libya krizinin de etkisiyle diplomatik krize dönüşmüştür. Bu diplomatik krizin önemli bir bileşeni de ulusal güvenlik algısıdır. Özellikle Türkiye açısından belki de hidrokarbon kaynaklarından elde edeceği gelirden daha da önemlisi, ilan edilen MEB'ler nedeniyle Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelen tehditlerdir. Taraflar arasında uzlaşma zemininin oluşturulamaması, diplomatik krizin askeri bir çatışmaya dönüşüp dönüşmeyeceği konusunda tartışmalara neden olmuş ve konuya dâhil tüm aktörlerin tatbikatlar aracılığıyla Doğu Akdeniz'de askeri güç gösterisi yaptığı bir duruma dönüşmüştür.

Sonuç olarak, Doğu Akdeniz coğrafyasında 2000’li yıllar itibariyle gündemde kendisine sıklıkla yer bulan enerji temelli mevcut ve muhtemel askeri güvenlik gelişmelerinin Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki komşuları ve bölge dışı küresel güçlerle olan ilişkilerine mühim yansımaları olacaktır. Söz konusu gelişmeler bağlamında yaşanan/yaşanabilecek durumların hem bölge içi, hem de bölge dışı devletler ilgili coğrafyaya yönelik politikalarında ve aralarındaki ilişkileri çatışma mı, yoksa işbirliği yönüne mi doğru evrileceği kısa, orta ve uzun vadedeki gelişmelerce şekillendirilebilecektir. Taraflar arasında gelecekte muhtemel bir savaşın durumunun yaşanmasından hiçbir kazanan olmayacağı göz önünde bulundurularak zaten küresel koronavirüs salgınından ötürü dünyanın çok zor zamanlar yaşadığı ve daha ne kadar yaşayacağı bilinmediği bir dönemde mevcut çatışmanın sıcak bir harbe dönüşmeden önce bütün diplomasi yolları kullanılmak suretiyle çözüme kavuşturulması herkesin yararına olacak bir gelişmedir. Özellikle Fransa, Yunanistan, ABD ve GKRY’nin çatışmayı arttırıcı girişimlerden ivedilikle uzak durması ve Türkiye’nin meselenin diplomatik yollarla çözüme kavuşturulmasına yönelik girişimlerine kulak vermesi gerekmektedir. Ancak Türkiye, bölgede tek yanlı girişimlere ve gerilimleri yükseltici hareketlere misliyle mukabele etmeyi doğal bir hakkı olarak sürdürecektir ve de kendisinin yanı sıra KKTC’nin haklarına tecavüz edilmesine izin vermeyeceğinin sürekli olarak doğru biçimde altını çizmektedir/çizmeye devam edecektir. Bu düzlemde, önümüzdeki zaman zarfında yaşanabilecek müspet ya da menfi gelişmeler ilgili tarafların konu hakkında pozisyonların tespitinde, muhafazasında ve bunların güçlendirilmesinde ana belirleyici rol üstlenecektir.

KAYNAKÇA

- Akarçay, Pınar & Ak, Gökhan (2018), “Ulusal Güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik/Jeoeconomik Önem ve Gelişmeler”, *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 5(1), ss. 140-157.
- Algür, Betül (2020), “Kıbrıs ve Doğu Akdeniz’deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları”, *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), ss. 55-70.
- Babalı, Tuncay (2014), “2000’lerde Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Türk Azınlığın Durumu Gelmeyen Bahar”, içinde *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler*, Yeliz Okay (ed.), İstanbul: Doğu Kitapevi, ss. 295-323.
- *BBC Türkçe* (2019), “Fransa Cumhurbaşkanı Macron: NATO’nun beyin ölümü gerçekleşti”, 08.11.2019, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50342428>.
- *BBC Türkçe* (2020), “Akdeniz’de Türk-Fransız Çekişmesi: NATO’da ilk raundu Ankara mı kazandı?”, 01.07.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020 Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53255895>.
- *BBC Türkçe* (2020), “Doğu Akdeniz: AB Dışişleri Bakanları Türkiye-Yunanistan gerilimi gündemiyle toplanıyor”, 14.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/53775893>.
- *BBC Türkçe* (2020), “Doğu Akdeniz: Kıbrıs, Yunanistan, İtalya ve Fransa’nın deniz tatbikatı hakkında neler biliniyor?”, 26.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53920261>.
- *BBC Türkçe* (2020), “Doğu Akdeniz: Türkiye Girit Adası’nın güneyinde askeri tatbikat yapacak?”, 24.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53897512>.
- *BBC Türkçe* (2020), “Doğu Akdeniz: Türkiye ve Fransa arasında gerilim neden arttı?”, 13 Ağustos 2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53767107>.
- *BBC Türkçe* (2020), “Fransa Cumhurbaşkanı Macron: Ankara, Libya politikasıyla cezai sorumluluk taşıyor?”, 29.06.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/53227180>.

- *BBC Türkçe* (2020), “Türkiye ve Kuzey Kıbrıs’ın Akdeniz Fırtınası tatbikatı başladı”, 06.09.2020, Erişim Tarihi: 07.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54046916>.
- *Birgün* (2020), “Mısır: Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de yapacağı araştırma haklarımızı ihlal eder”, 02.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/misir-turkiye-nin-dogu-akdeniz-de-yapacagi-arastirma-haklarimizi-ihlal-eder-310466>.
- Boyraz, Turgut Alp (2019), “İsrail doğalgaz boru hattı inşası için Türkiye ile müzakerelere hazır' iddiası”, *Anadolu Ajansı*, 17.12.2019, Erişim Tarihi: 07.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-dogal-gaz-boru-hatti-insasi-icin-turkiye-ile-muzakerelere-hazir-iddiasi/1675506>.
- Çetin, Şerife (2020), “NATO yetkilisi: Deniz Muhafızı Harekâtı tüm temel faaliyetlerini sürdürüyor”, *Anadolu Ajansı*, 02.07.2020, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nato-yetkilisi-deniz-muhafizi-harekati-tum-temel-faaliyetlerini-surduruyor/1896968>.
- Demirci, Mehmet Cem (2019), “Doğu Akdeniz’de doğalgaz bilmecesi, bölgede kilit ülke Mısır”, *Euronews*, 02.12.2019, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2019/05/05/dogu-akdeniz-dogalgaz-bilmecesi-turkiye-nasil-etkilenecek-israil-kibris-misir-exxon-abd>.
- Ercan, Murat & Kılınç, Mehmet Can (2020), “Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları: Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı”, *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), ss. 15-28.
- Güçyetmez, Ferdi (2018), “Türkiye’nin Yeni Güvenlik Mimarisi: Akdeniz Kalkanı”, *TUİÇ Akademi*, 29.08.2018, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <http://www.tuicakademi.org/43602-2/>.
- Güler, Gökhan (2019), “Doğu Akdeniz ve Ege’deki Gasp ile Çatışma Girişimleri”, *Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi*, 29.06.2019, Erişim Adresi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://turksam.org/dogu-akdeniz-ve-egedeki-gasp-ile-catisma-girisimleri>.
- *Haber7* (2020), “Doğu Akdeniz’de Türkiye-Yunanistan Krizi! İsrail sessizliğini bozdu, ilk açıklama”, 12.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.haber7.com/dunya/haber/3003257-dogu-akdenizde-turkiye-yunanistan-krizi-israil-sessizligini-bozdu-ilk-aciklama>.

- Helvacıköylü, Gamze (2020), “Libya Satrancında Yeni Hamle: Mısır’ın Askeri Müdahale Çıkışı Türkiye’ye Mesaj Mı?”, *Uluslararası Politika Akademisi*, 27.06.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <http://politikaakademisi.org/2020/06/27/libya-satrancinda-yeni-hamle-misirin-askeri-mudahale-cikisi-turkiyeye-mesaj-mi/>.
- İnat, Kemal & Duran, Burhanettin (2020), “Türkiye’nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Parametreleri”, içinde *Doğu Akdeniz ve Türkiye’nin Hakları*, Kemal İnat & Muhittin Ataman & Burhanettin Duran (ed.), İstanbul: SETA Yayınları, ss. 9-30.
- *Journalist* (2019), “Doğu Akdeniz-2019 Davet Tatbikatı: 15 ülke katılım gösteriyor”, 11.11.2019, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.gzt.com/jurnalist/dogu-akdeniz-2019-davet-tatbikati-15-ulke-katilim-gosteriyor-3514215>.
- Kahraman, Ömer Fuad (2019), “Doğu Akdeniz Enerji Sarmalını İsrail Enerji Politikaları Penceresinden Değerlendirmek”, *Middle Eastern Studies*, Erişim Tarihi: 02.09.2020, Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/927042>, ss. 420-438.
- Kalabalık, Abdullah Aydoğan (2019), “Doğu Akdeniz rekabetinde Mısır’ın konumu”, *Yeni Şafak*, 09.09.2019, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/hayat/dogu-akdeniz-rekabetinde-misirin-konumu-3497805>.
- Kavaz, İsmail (2020), “Doğu Akdeniz’deki Enerji Kaynaklarının Olası Transfer Güzergâhları”, içinde *Doğu Akdeniz ve Türkiye’nin Hakları*, Kemal İnat & Muhittin Ataman & Burhanettin Duran (ed.), İstanbul: SETA Yayınları, ss. 275-293.
- Kılıç, Alev (2015), “Rus ve Çin Donanmalarının Doğu Akdeniz’de Ortak Askeri Tatbikatı”, *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, 29.05.2015, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://avim.org.tr/tr/Yorum/RUS-VE-CIN-DONANMALARININ-DOGU-AKDENIZ-DE-ORTAK-ASKERI-TATBIKATI>.
- Kısacık, Sina (2019), “21. Yüzyılda Avrasya Enerji Jeopolitiği’nin Potansiyel Yeni Yıldızı Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliğinin Temel Parametreleri”, içinde *Akdeniz Jeopolitiği Cilt II*, Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker (ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 977-1015.
- Kısacık, Sina & Erenel, Fahri (2019), “Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent

Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak”, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), ss. 51-76.

- Kısacık, Sina (2020), “Chapter 14: Understanding the 21st Century’s Specific Eurasian Regional Security and Energy Security Parameters in the Turkish-American Relationship: A Case Study on South Caucasus and Central Asia”, içinde *Historical Examinations and Current Issues in Turkish-American Relations*, Hüseyin Işıksal & Ozan Örmeci (ed.), Berlin: Peter Lang GmbH, ss. 347-378.
- Kısacık, Sina (2020), “How Will the Existing and Probable Eastern Mediterranean Energy Security Parameters Affect the Eurasian and Aegean Sea Energy Geopolitics in the 21st Century?”, içinde *Ege Jeopolitiği Cilt II*, Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker & Dimitrios Ioannidis (ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 1254-1273.
- Kısacık, Sina (2020), “Seçili Vaka Çalışmaları Çerçevesinde 21. Yüzyılda Enerji Güvenliği Meselesinin Temel Parametreleri Hakkında Bir Değerlendirme”, içinde *Kritik Altyapı ve Tesislerin Korunması*, Fahri Erenel & Ebru Caymaz (ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 229-310.
- Kısacık, Sina (2020), “Türkiye-Libya Mutabakatı ve Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı Anlaşmasının Doğu Akdeniz Jeopolitiğine Olası Yansımaları”, *Uluslararası Politika Akademisi*, 23.06.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <http://politikaakademisi.org/2020/06/23/turkiye-libya-mutabakati-ve-dogu-akdeniz-dogalgaz-boru-hatti-anlasmasinin-dogu-akdeniz-jeopolitigine-olasi-yansimalari/>.
- Kurban, Elif (2019), “Türkiye ve İsrail Arasında Doğalgaz İşbirliği Yapılacak!”, *Enerji Portalı*, 18.12.2019, Erişim Tarihi: 07.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.enerjiportali.com/turkiye-ve-israil-arasinda-dogal-gaz-isbirligi-yapilacak/>.
- Oruç, Haydar (2019), “Doğu Akdeniz’deki son gelişmeler sonrası Türkiye-İsrail ilişkileri”, *Anadolu Ajansı*, 19.12.2019, Erişim Tarihi: 01.09.2020 Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdeniz-deki-son-gelismeler-sonrasi-turkiye-israil-iliskileri/1678373>.
- Örmeci, Ozan & Kısacık, Sina (2020), “Cutting the Gordian Knot: Turkish Foreign Policy Towards Cyprus During AK Party Era (2002–2020)”, *Studia i Analizy Nauk Polityce*, no: 1, ss. 21-64.

- Sağsen, İlhan (2019), “Yeni bir kriz ve mücadele alanı: Doğu Akdeniz”, *Euronews*, 23.05.2019, Erişim Tarihi: 11.09.2020, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2019/05/23/gorus-yeni-bir-kriz-ve-mucadele-alan-dogu-akdeniz>.
- *Siyaset Dergisi* (2015), “Türkiye-Mısır İlişkileri”, Erişim Tarihi: 04.09.2020 Erişim Adresi: <http://siyasetdergisi.com.tr/turkiye-misir-iliskileri/#prettyphoto/0/>.
- *Sözcü* (2020), “ABD yüzen askeri üssünü Doğu Akdeniz’e gönderdi”, 20.08.2020, Erişim Adresi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/son-dakika-abd-yuzen-askeri-ussunu-dogu-akdenize-gonderdi-5996792/>.
- *Sözcü* (2020), “Mısır ve Yunanistan’dan yeni Doğu Akdeniz anlaşması!”, 06.08.2020, Erişim Tarihi: 04.09.2020, Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/misir-ve-yunanistandan-yeni-dogu-akdeniz-anlasmasi-5973932/>.
- Taşçıoğlu, Ömer Lütfi (2018), “GKRY’nin Türkiye Cumhuriyeti’ne ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne Ait Deniz Yetki Alanlarındaki Petrol ve Doğalgaz Arama Çalışmaları ve Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmaları”, *Social Sciences Studies Journal*, 4(26), ss. 5697-5709.
- Tokmakoğlu, Gürsel (2020), “Doğu Akdeniz’de Askeri Manzara”, *Politik Merke*, 03.03.2020, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: <https://politikmerkez.com/konular/guvenlik/dogu-akdenizde-askeri-manzara/>.
- Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (2015), “Akdeniz Kalkanı Harekâtı”, Erişim Tarihi: 01.09.2020 Erişim Adresi: https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=28.
- Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (2016), “Deniz Muhafızı Harekâtı”, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi: [https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=29#:~:text=%22Deniz%20Muhaf%C4%B1z%C4%B1%20Harek%C3%A2t%C4%B1%E2%80%9D%20\(OperationSeaGuardian,bir%20Deniz%20G%C3%BCvenlik%20Harekat%C4%B1na%20d%C3%B6n%C3%BCr%C5%9Ft%C3%BCr%C3%BClmesi](https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=29#:~:text=%22Deniz%20Muhaf%C4%B1z%C4%B1%20Harek%C3%A2t%C4%B1%E2%80%9D%20(OperationSeaGuardian,bir%20Deniz%20G%C3%BCvenlik%20Harekat%C4%B1na%20d%C3%B6n%C3%BCr%C5%9Ft%C3%BCr%C3%BClmesi).
- Yayıncı, Cihat (2020), *Doğu Akdeniz’de Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- *Yeni Asır* (2020), “MSB’den Akdeniz Kalkanı Harekâtı mesajı”, 16.08.2020, Erişim Tarihi: 01.09.2020, Erişim Adresi:

<https://www.yeniasir.com.tr/gundem/2020/08/16/msbden-akdeniz-kalkani-harekti-mesaji>.